

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική

“Η εργασιακή φτώχεια στην Ελλάδα της κρίσης”

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
Σπίντιος Αντώνιος του Δημητρίου

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

επιβλέπων : επίκουρος καθηγητής Φερόνας Ανδρέας

μέλος: : καθηγητής Βενιέρης Δημήτριος

μέλος: : καθηγητής Κουζής Ιωάννης

Κόρινθος, Σεπτέμβριος 2017

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Ανδρέα Φερώνα για τις πολύτιμες συμβουλές του και την άψογη και ευγενική καθοδήγηση που μου προσέφερε.

ΑΦΙΕΡΩΣΗ

Αφιερώνεται στην οικογένειά μου, στην γυναίκα μου και στα τρία παιδιά μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Περίληψη..... σελ. 5

Εισαγωγή..... σελ. 6

Μέρος Α θεωρητικό

Κεφάλαιο 1 (Η εργασιακή φτώχεια)

1.1 Προσεγγίζοντας την φτώχεια..... σελ. 8

1.2 Προσεγγίζοντας την εργασιακή φτώχεια..... σελ.10

1.3 Παράγοντες που συμβάλλουν στην εργασιακή φτώχεια..... σελ.14

1.3.1 Μερική απασχόληση..... σελ.15

1.3.2 Δομή νοικοκυριού..... σελ.18

1.3.3 Ελάχιστος μισθός..... σελ.20

1.3.4 Ποιότητα εργασίας..... σελ.21

1.3.5 Ατομικά χαρακτηριστικά..... σελ.23

Ηλικία σελ.23

Εκπαίδευση..... σελ.24

Φύλο..... σελ.25

Μετανάστες και μειονότητες..... σελ.26

Κεφάλαιο 2 (Οικονομική κρίση και εργασιακή φτώχεια στην Ελλάδα)

2.1 Η εργασιακή φτώχεια την περίοδο της οικονομικής κρίσης..... σελ.28

2.2 Ατομικές επιπτώσεις της εργασιακής φτώχειας στην Ελλάδα..... σελ.35

2.3 Κοινωνικές επιπτώσεις της εργασιακής φτώχειας στην Ελλάδα σελ.39

Κεφάλαιο 3 (Πολιτικές καταπολέμησης της εργασιακής φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα)

3.1 Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την καταπολέμηση της εργασιακής φτώχειας..... σελ.42

3.2 Πολιτικές της Ελλάδας για την καταπολέμηση της εργασιακής φτώχειαςσελ.45

3.3 Αλλαγές στα εργασιακά μετά τα μνημόνια..... σελ.47

3.4 Αποτελεσματικότητα των πολιτικών για την εργασιακή φτώχεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα..... σελ.50

Μέρος Β Εμπειρικό

Κεφάλαιο 4 (Έρευνα σε σχέση με την εργασιακή φτώχεια)

4.1 Σκοπός, στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα.....	σελ.54
4.2 Μεθοδολογία, δείγμα έρευνας, αδυναμίες έρευνας	σελ.56

Κεφάλαιο 5 (Αποτελέσματα έρευνας, ανάλυση συνεντεύξεων)

5.1 Θεματικές ενότητες και κατηγορίες	σελ.58
5.2 Αποτελέσματα - Ανάλυση συνεντεύξεων.....	σελ.59
5.2.1 Γενικά κοινωνικά χαρακτηριστικά.....	σελ.59
5.2.2 Εργασιακή κατάσταση.....	σελ.63
5.2.3 Το βίωμα της εργασιακής φτώχειας.....	σελ.65
5.2.4 Στρατηγικές αντιμετώπισης των προβλημάτων από την εργασιακή φτώχεια.....	σελ.66
5.2.5 Αναπαραστάσεις σχετικά με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές αντιμετώπισης του προβλήματος	σελ.68
5.2.6 Αναπαραστάσεις για το μέλλον.....	σελ.70
5.3 Συμπεράσματα - Προτάσεις	σελ.71
Επίλογος	σελ.73
Βιβλιογραφία	σελ.74
Παράρτημα 1	σελ.79

Περίληψη

Η εργασιακή φτώχεια δεν είναι φυσικό φαινόμενο αλλά αποτελεί ένα σχετικά νέο, πολυσύνθετο, ατομικό και κοινωνικό φαινόμενο το οποίο απασχολεί όλο και περισσότερο τα κράτη και την ακαδημαϊκή κοινότητα, δεδομένης της συνεχούς αύξησης των ποσοστών των φτωχών εργαζόμενων, στις σημερινές πολυσύνθετες, πολυπολιτισμικές, μεταμοντέρνες κοινωνίες. Στα πλαίσια αυτής της εργασίας επιχειρείται η εννοιολογική αποσαφήνιση και η διερεύνηση του βιώματος της εργασιακής φτώχειας. Επιπρόσθετα, μέσω της διερεύνησης των κυριότερων παραγόντων που οδηγούν στην εργασιακή φτώχεια και των επιπτώσεων του φαινομένου στην καθημερινότητα των ατόμων, δημιουργούνται ερωτήματα αναφορικά με τα βιώματα, τον τρόπο ζωής και την εργασιακή κατάσταση των φτωχών εργαζόμενων, την αποτελεσματικότητα των κρατικών πολιτικών, αλλά και τις στρατηγικές αντιμετώπισης και τις ατομικές ενέργειες καταπολέμησης του φαινομένου, στα οποία επιχειρεί να απαντήσει αυτή η εργασία. Η εργασία αυτή πραγματοποιήθηκε τόσο με συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση, όσο και με πρωτογενή ποιοτική έρευνα σε βάθος.

Keywords: εργασιακή φτώχεια, Ευρωπαϊκή Ένωση, Ελλάδα, Πολιτικές Αντιμετώπισης, Οικονομική κρίση, Ατομικές και Κοινωνικές επιπτώσεις.

Abstract

The working poverty is not a natural phenomenon but constitutes a relatively new complex, individual and sociable phenomenon, which trouble more and more the states and academic community given the continuous increase in the percentages of poor workers in today's multicolored, multicultural postmodern society. In the frames of this work we can reason the semantic clarification and the investigation of the working poverty. Additional by the investigation of the mainly factors which leads in working poverty and effects in people everyday lives they are created some questions regarding to the experiences, the way of living and the working situation of the poor workers, the effectiveness of the states politicians, but from the strategic confrontation and the individual actions of fighting the problem as well, in which this work is trying to reason. This work was made both with a regular bibliographical review and a primary qualitative research in-depth.

Keywords: working poverty, European Union, Greece, political figurative, financial crisis, civil and social implications.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η εργασία αυτή στοχεύει αρχικά στην παρουσίαση των κυριότερων χαρακτηριστικών και στοιχείων της εργασιακής φτώχειας με βάση τις βιβλιογραφικές αναφορές και στη συνέχεια στην εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου, μέσα από την διενέργεια ποιοτικής έρευνας σε πιλοτικό επίπεδο. Γι αυτό επιχειρείται η οριοθέτηση της εργασιακής φτώχειας και η αποσαφήνιση του τι σημαίνει να είναι κανείς "εργαζόμενος" και "φτωχός". Η δυσμενής οικονομική κατάσταση της Ελλάδας συνεκτιμήθηκε ως βασικός παράγοντας αύξησης του φαινομένου της εργασιακής φτώχειας και διαμόρφωσης των συναισθημάτων των εργαζόμενων. Για το σκοπό αυτό, η εργασία απαρτίζεται από δύο μέρη και πέντε κύρια κεφάλαια. Το πρώτο μέρος αποτελεί την βιβλιογραφική ανασκόπηση του φαινομένου της εργασιακής φτώχειας και περιλαμβάνει τρία επιμέρους κεφάλαια και στο δεύτερο μέρος της εργασίας που περιλαμβάνει δύο κεφάλαια τίθενται ο σκοπός, οι επιμέρους στόχοι και τα ερευνητικά ερωτήματα της ερευνητικής διαδικασίας, αναλύεται ο τρόπος συλλογής των πρωτογενών δεδομένων, επιχειρείται η παρουσίαση των κυριότερων αποτελεσμάτων της έρευνας και με βάση όλες τις παραπάνω ενότητες προκύπτουν τα συμπεράσματα, που αποτελούν την πέμπτη ενότητα του δεύτερου μέρους. Παρακάτω παρουσιάζονται συνοπτικά τα κεφάλαια που αναπτύσσονται στη παρούσα μελέτη με στόχο τη διερεύνηση της εργασιακής φτώχειας σε εθνικό και ευρωπαϊκό πλαίσιο.

Στο πρώτο κεφάλαιο, επιχειρείται να δημιουργηθεί το πλαίσιο, στο οποίο θα αναδυθεί η διερεύνηση των υποθέσεων εργασίας του ερευνητή. Αναλυτικότερα, δίνονται λειτουργικοί ορισμοί και γίνεται μια προσπάθεια να προσεγγιστούν και να αποσαφηνιστούν οι έννοιες της φτώχειας γενικότερα και της εργασιακής φτώχειας ειδικότερα. Επιπροσθέτως, αποσαφηνίζονται και διευρύνονται οι τρόποι μελέτης της εργασιακής φτώχειας. Τέλος στο τελευταίο μέρος του κεφαλαίου αναλύονται οι παράγοντες που συμβάλλουν στην εργασιακή φτώχεια και γίνεται μια προσπάθεια να αποσαφηνιστούν ορισμένα κοινωνικά (μερική απασχόληση, δομή νοικοκυριού, ελάχιστος μισθός, ποιότητα εργασίας) και ατομικά χαρακτηριστικά (ηλικία, εκπαίδευση, φύλο, μετανάστες, μειονότητες) των παραγόντων αυτών.

Όσον αφορά στο δεύτερο κεφάλαιο της εργασίας, σε αυτό αναλύεται η έννοια της εργασιακής φτώχειας ως αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης. Στο πρώτο χωρίο του κεφαλαίου λαμβάνει χώρα μια αποτύπωση των συνιστωσών που συνθέτουν την έννοια της οικονομικής κρίσης, καθώς επίσης γίνεται μια ανάλυση της εργασιακής φτώχειας την

περίοδο της οικονομικής κρίσης και προχωρώντας μετά, πραγματοποιείται μια παράθεση διαγραμματικών απεικονίσεων προκειμένου να καταδειχτεί η επίδραση της οικονομικής κρίσης στην εργασιακή φτώχεια στην Ελλάδα. Επιπρόσθετα, στο εν λόγω κεφάλαιο, αποτυπώνεται η περιφερειακή διάσταση της εργασιακής φτώχειας στον ελληνικό χώρο, ενώ αναλύονται τόσο οι ατομικές όσο και οι κοινωνικές επιπτώσεις της εργασιακής φτώχειας στην Ελλάδα.

Στο τρίτο και τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου μέρους διερευνώνται οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη καταπολέμηση της εργασιακής φτώχειας, καθώς και οι πολιτικές της Ελλάδας για την καταπολέμηση της εργασιακής φτώχειας. Επιπροσθέτως, μελετώνται οι αλλαγές στα εργασιακά ζητήματα μετά τα μνημόνια στη χώρα μας και τέλος, επιχειρείται μια αποτίμηση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών για την εργασιακή φτώχεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας και στην παρούσα τέταρτη ενότητα γίνεται η περιγραφή της μεθοδολογίας που ακολουθήθηκε για την πραγμάτωση της ποιοτικής εμπειρικής έρευνας. Αναλυτικότερα, περιγράφονται πρώτα ο σκοπός, οι στόχοι και τα ερευνητικά ερωτήματα και μετά τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων της παρούσας μελέτης. Επιπροσθέτως, περιγράφεται το δείγμα της έρευνας, ο τρόπος και οι λόγοι που επιλέχθηκαν οι συμμετέχοντες καθώς και ορισμένα πιο γενικά ζητήματα που αφορούν το δείγμα που επιλέχθηκε. Στο τέλος του κεφαλαίου παρουσιάζονται και αναλύονται η διαδικασία της συλλογής των δεδομένων, η αξιοπιστία και η εγκυρότητά τους, καθώς και οι εκάστοτε περιορισμοί που προέκυψαν.

Τέλος στο πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα που αναδύθηκαν από την ποιοτική έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε στα πλαίσια της παρούσας διπλωματικής εργασίας. Τα αποτελέσματα εστιάζουν στις κάτωθι θεματικές:

- ✚ Γενικά κοινωνικά χαρακτηριστικά του υπό εξέταση πληθυσμού,
- ✚ Εργασιακή Κατάσταση των συνεντευξιαζόμενων,
- ✚ Το βίωμα της εργασιακής φτώχειας και οι επιπτώσεις αυτού στη ζωή τους,
- ✚ Οι στρατηγικές αντιμετώπισης των προβλημάτων από την εργασιακή φτώχεια,
- ✚ Οι υπάρχουσες αναπαραστάσεις σχετικά με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές αντιμετώπισης του προβλήματος και οι
- ✚ Αναπαραστάσεις για το μέλλον.

ΜΕΡΟΣ Α ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η εργασιακή φτώχεια

1.1 Προσεγγίζοντας την φτώχεια

Η έννοια της φτώχειας είναι πολυσύνθετη, πολύπλοκη, πολιτική, θεμελιώδης και υπάρχει μεγάλη δυσκολία στην διατύπωση της. Είναι έννοια σχετική που το περιεχόμενο και η σημασία της ποικίλη ανάλογα με το κοινωνικό και το ιστορικό πλαίσιο στο οποίο τοποθετείτε. Επομένως είναι αδύνατο να έχουμε ομοφωνία στον ορισμό της και να οριοθετηθεί με ακρίβεια και πληρότητα, ούτε μπορεί εύκολα να αναλυθεί και να περιγραφεί επιστημονικά (Ματσαγγάνης, 2011).

Η μείωση της φτώχειας αποτελεί παγκόσμια προτεραιότητα, είναι μια διεθνής ανησυχία, χωρίς όμως να υπάρχει συλλογική συναίνεση και συμπόρευση για την αντικειμενική μέτρηση της και ούτε υπάρχουν ειδικές και κατευθυντήριες γραμμές, οδηγίες, θέσεις, απόψεις για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη αποφυγή της.

Ο διαφορετικός τρόπος με τον οποίο οι κοινωνίες αντιλαμβάνονται την φτώχεια και τα διαφορετικά κριτήρια που χρησιμοποιούν, προκειμένου να κατατάξουν τους φτωχούς, αποτυπώνονται με τον καλύτερο τρόπο στην ποικιλία των συστημάτων κοινωνικής πολιτικής που έχουν αναπτύξει μέχρι σήμερα (Φερώνας, 2004, 2).

Με καθαρά οικονομικούς όρους, η εισοδηματική φτώχεια είναι όταν το εισόδημα μιας οικογένειας δεν πληροί ένα ορισμένο όριο, το οποίο διαφέρει από χώρα σε χώρα. Συνήθως μετριέται σε σχέση με τις οικογένειες και όχι με το άτομο, και ρυθμίζεται για τον αριθμό των ατόμων σε μια οικογένεια. Οι οικονομολόγοι προσπαθούν συχνά να προσδιορίσουν τις οικογένειες των οποίων η οικονομική θέση (που ορίζεται ως εντολή των πόρων) πέφτει κάτω από κάποιο ελάχιστο επίπεδο αποδοχής (Παναγιώτα, 2013).

Μπορούμε να πούμε πως φτώχεια είναι η ανεπάρκεια πόρων που αποκλείει το άτομο από το κοινωνικά οριζόμενο επίπεδο διαβίωσης και από την συμμετοχή του σε βασικές δραστηριότητες της κοινωνίας στην οποία ζει, και τις περισσότερες φορές η φτώχεια ορίζεται είτε με σχετικούς είτε με απόλυτους όρους (Γιαννίσης, Ζωγραφάκης 2016, 200).

Η απόλυτη φτώχεια μετρά τη φτώχεια σε σχέση με το ποσό των χρημάτων που απαιτούνται για την κάλυψη βασικών αναγκών, όπως τα τρόφιμα, τα ρούχα και η στέγη. Η έννοια της απόλυτης φτώχειας δεν ασχολείται με ευρύτερα θέματα ποιότητας ζωής ή με

το συνολικό επίπεδο της ανισότητας στην κοινωνία. Ως εκ τούτου, η έννοια αποτυγχάνει να αναγνωρίσει ότι τα άτομα έχουν σημαντικές κοινωνικές και πολιτιστικές ανάγκες. Η κριτική αυτή οδήγησε στην ανάπτυξη της έννοιας της σχετικής φτώχειας. Η σχετική φτώχεια ορίζει τη φτώχεια σε σχέση με την οικονομική κατάσταση των άλλων μελών της κοινωνίας: οι άνθρωποι είναι φτωχοί αν πέσουν κάτω από τα επικρατούντα πρότυπα που ζουν σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πλαίσιο (Μητράκος, 2016, 12).

Η αλλιώς σχετική φτώχεια είναι η κατάσταση της φτώχειας που βρίσκεται το ποσοστό των ατόμων των οποίων το συνολικό ισοδύναμο εισόδημα είναι χαμηλότερο του 60% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος της χώρας (Γιαννίσης, Ζωγραφάκης 2016, 201).

Μια σημαντική κριτική των δύο εννοιών είναι ότι επικεντρώνονται αποκλειστικά και σε πολύ μεγάλο βαθμό στο εισόδημα και στη κατανάλωση (Οικονόμου & Φερώνας, 2006).

Ο ορισμός της φτώχειας γίνεται πάντοτε σε επίπεδο νοικοκυριού και όχι σε επίπεδο ατόμου αλλά λαμβάνεται υπόψη πάντοτε στην ανάλυση μας ο αριθμός των μελών του νοικοκυριού (Μητράκος, 2016, 8).

Ο ορισμός των κοινωνικών επιστημόνων για τη φτώχεια είναι επικριτικός ως προς την οικονομική ιδέα της ελεύθερης επιλογής μοντέλων, όπου τα άτομα ελέγχουν τη μοίρα τους και ως εκ τούτου είναι η αιτία της δικής τους φτώχειας. Αντί να ενδιαφέρονται για τη μέτρηση της, οι κοινωνιολόγοι μελετούν γενικά τους λόγους της φτώχειας, όπως είναι οι ρόλοι του πολιτισμού, της εξουσίας, της κοινωνικής δομής και άλλους παράγοντες σε μεγάλο βαθμό έξω από τον έλεγχο του ατόμου. Κατά συνέπεια, η πολυδιάστατη φύση της φτώχειας, ιδίως οι κοινωνικές πτυχές, όπως η στέγαση φτωχών, η κακή υγεία, η ανεπαρκής εκπαίδευση, πρέπει να κατανοηθούν ώστε, να δημιουργηθούν πιο αποτελεσματικά προγράμματα για την καταπολέμηση της φτώχειας. Οι υποθέσεις που συνήθως παίζουν ρόλο στις κοινωνιολογικές θεωρίες της φτώχειας βασίζονται στην ιδέα ότι τα άτομα επηρεάζονται από το φυσικό και πολιτιστικό περιβάλλον στο οποίο ζουν και δίνουν σημασία στο φύλο και τη δομή των νοικοκυριών (Levitas, και συν., 2007).

Από την άλλη μεριά ο ορισμός των οικονομικών επιστημόνων για την φτώχεια είναι αποκλειστικά εστιασμένος σε οικονομικές θέσεις και γίνεται μόνο με όρους όπως εισόδημα, δαπάνη, και κατανάλωση με συνέπεια να υπάρχει ο κίνδυνος της μονοδιάστατης οικονομικής άποψης.

1.2 Προσεγγίζοντας την εργασιακή φτώχεια

Φτώχεια στην εργασία ορίζεται ως η φτώχεια των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά όπου το εισόδημα των νοικοκυριών είναι κάτω από το όριο της φτώχειας, αν και ένα τουλάχιστον μέλος του νοικοκυριού εργάζεται είτε σε πλήρη, είτε σε μερική απασχόληση. Το όριο της φτώχειας ορίζεται ως το 60% του μέσου εισοδήματος των νοικοκυριών (πριν από το κόστος στέγασης). Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει μέλη των νοικοκυριών εκτός της αγοράς εργασίας, όπως τα παιδιά (Levitas , και συν., 2007).

Η έννοια της εργασιακής φτώχειας έχει προταθεί από την Διεθνή Οργάνωση Εργασίας, (ΔΟΕ), (International Labour Organization), γνωστή και με το διεθνές αρκτικόλεξο ILO, (προφέρεται: Άϊ-Ελ-Θου), είναι ένας αυτόνομος διεθνής διακρατικός οργανισμός που συνδέεται με τον ΟΗΕ του οποίου και αποτελεί εξειδικευμένη οργάνωση. Αναφέρεται σε εκείνους τους ανθρώπους που εργάζονται αλλά δεν κερδίζουν αρκετά για να άρουν τον εαυτό τους και τις οικογένειές τους πάνω από το όριο της φτώχειας. Πιο συγκεκριμένα «κάποιος θεωρείται φτωχός εργαζόμενος, όταν το εισόδημα του πέφτει κάτω από κάποιο ελάχιστο επίπεδο ικανό να καλύπτει τις βασικές του ανάγκες και το επίπεδο αυτό είναι το όριο της φτώχειας». Κατά την έννοια αυτή, το συνολικό εισόδημα μιας οικογένειας, αντί το εισόδημα ενός ατόμου, λαμβάνεται υπόψη για να εκτιμηθεί αν η οικογένεια ή το νοικοκυριό ζουν σε συνθήκες φτώχειας (Ψαλιδόπουλος, 2016).

Επιπλέον ο ΟΟΣΑ ορίζει επίσημα τους φτωχούς εργαζόμενους ως : «τα άτομα που ανήκουν στο εργατικό δυναμικό μιας χώρας, αλλά ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας» (OECD, 2009).

Τέλος, ο επίσημος ορισμός της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την εργασιακή φτώχεια είναι : «εργαζόμενοι φτωχοί είναι τα άτομα που εργάζονται, αλλά το εισόδημα που λαμβάνουν από την απασχόλησή τους δεν επαρκεί ώστε να τους προστατέψει από τον κίνδυνο της φτώχειας» (Eurofound, 2010). Στην ανωτέρω περίπτωση στον ορισμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως εργαζόμενοι ορίζονται τα άτομα που εργάζονται τους τελευταίους έξι μήνες και ο κίνδυνος της φτώχειας αναφέρεται στην περίπτωση που το εισόδημα των ατόμων αυτών δεν υπερβαίνει το 60% του συνολικού μέσου εθνικού εισοδήματος.

Σύμφωνα με την Έκθεση για την Παγκόσμια Ανάπτυξη 2008-09, υπάρχουν ισχυρές εμπειρικές ενδείξεις ότι η δημιουργία ευκαιριών αξιοπρεπούς απασχόλησης είναι ο καλύτερος τρόπος για να ξεφύγουν οι άνθρωποι από τη φτώχεια.

Η ΔΟΕ υποστηρίζει ότι η μείωση της φτώχειας και της εργασιακής φτώχειας απαιτεί τόσο την αύξηση της παραγωγικότητας όσο και τη δημιουργία θέσεων απασχόλησης. Επιπροσθέτως, η ΔΟΕ θεωρεί ότι αυτό που χρειάζεται είναι «παραγωγική» εργασία.

Η αύξηση της παραγωγικότητας στην ιδανική περίπτωση οδηγεί σε υψηλότερους μισθούς, επιτρέποντας στους εργαζόμενους να γυρίσουν στο κράτος υψηλότερες αμοιβές ή και τη μείωση του χρόνου εργασίας τους. Η αύξηση της παραγωγικότητας περιλαμβάνει μια σειρά από περίπλοκα ζητήματα, όπως την τεχνολογική πρόοδο, τις επενδύσεις, την ανάπτυξη των υποδομών, την ποιότητα του ανθρώπινου κεφαλαίου, την δια βίου μάθηση των εργαζόμενων και την εξέλιξη της παροχής των συστημάτων της εκπαίδευσης, της υγειονομικής περίθαλψης, του συνταξιοδοτικού συστήματος κ.λπ.

Το ζήτημα των φτωχών εργαζόμενων έχει συζητηθεί στις Ηνωμένες Πολιτείες, τον Καναδά και την Αυστραλία, αλλά και στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι φτωχοί εργαζόμενοι είναι εκείνοι που εργάζονται είτε με πλήρη απασχόληση, ή τουλάχιστον έξι μήνες του έτους, ή περισσότερο από ένα συγκεκριμένο αριθμό ωρών σε μια περίοδο, και το εισόδημά τους είναι κάτω από ένα όριο. Υπάρχει μεγάλη ποικιλομορφία στους ορισμούς των φτωχών εργαζόμενων από χώρα σε χώρα και τεράστια διαφοροποίηση από βορρά σε νότο και από ανατολή σε δύση (Levitas, και συν., 2007).

Η απόλυτη νομισματική προσέγγιση ορίζει την φτώχεια στην εργασία με βάση την ικανότητα των νοικοκυριών να αγοράσουν ένα καλάθι αγαθών και υπηρεσιών, ώστε να επιτύχουν το ελάχιστο για ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης. Από την άλλη πλευρά, η σχετική νομισματική προσέγγιση ορίζει τη φτώχεια στην εργασία μέσω της νομισματικής μεσολάβησης, δηλαδή εξετάζει ενδεικτικά τι είναι απαραίτητο εισόδημα για ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.

Το όριο χαμηλού εισοδήματος για τη μέτρηση της εργασιακής φτώχειας έχει υιοθετηθεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση και τη Γαλλία και είναι μικρότερο από 60% και 50% αντίστοιχα του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος των νοικοκυριών.

Στην Ελλάδα συγκεκριμένα, οι μισθολογικές συνθήκες στην αγορά εργασίας αλλά και οι πολιτικές που εφαρμόστηκαν στα πλαίσια των προγραμμάτων λιτότητας κατά τη διάρκεια της περιόδου 2009-2013, είχαν ως αποτέλεσμα η φτώχεια να αυξηθεί όχι μονάχα για τους ανέργους, αλλά και για τους εργαζόμενους. Αναλυτικότερα, το ονομαστικό μοναδιαίο κόστος εργασίας μειώθηκε από το 2010 κατά 8,1%, ενώ η ανεργία συνέχισε να αυξάνεται. Η πολιτική μείωσης του εργασιακού κόστους σε συνδυασμό με την ύφεση που έπληξε την ελληνική οικονομία, οδήγησαν σε χαμηλότερο επίπεδο τις αμοιβές και σε αύξηση της ανεργίας. Ως συνέπεια διαμορφώθηκαν οι κατάλληλες συνθήκες για αύξηση της φτώχειας των εργαζόμενων (Eurostat, 2014).

Το 2012, το 15,1% των απασχολούμενων ατόμων βρισκόταν σε κίνδυνο φτώχειας. Στο διάστημα 2008 – 2012, το ποσοστό των απασχολούμενων σε κίνδυνο φτώχειας αυξήθηκε και μάλιστα κατά σχεδόν 3 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 2011 και 2012. Επιπροσθέτως, το 27,3% των εργαζόμενων μερικής απασχόλησης έχει εισοδήματα κάτω από το όριο της φτώχειας. Το 13,4% των εργαζόμενων πλήρους απασχόλησης βρίσκονται σε κίνδυνο φτώχειας. Συμπερασματικά, οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης εμφανίζουν διπλάσιο έως τριπλάσιο κίνδυνο φτώχειας σε σύγκριση με όσους εργάζονται σε καθεστώς πλήρους απασχόλησης (ΕΛΣΤΑΤ, 2015). Το ποσοστό φτώχειας στους μισθωτούς εργαζόμενους αυξήθηκε σημαντικά μετά το 2011, και το 2015 βρίσκεται κοντά στο 18% (ΕΛΣΤΑΤ, 2016).

Κάποιοι θεωρούν ότι σε μια πλούσια περιοχή, όπως η ΕΕ, κανείς δεν μπορεί να είναι φτωχός εργαζόμενος ή αν είναι, πρέπει να είναι το αποτέλεσμα κάποιων προσωπικών αδυναμιών ή προβλημάτων. Ωστόσο, αυτό δεν είναι αληθές. Το συνολικό επίμονο υψηλό επίπεδο της εργασιακής φτώχειας στην ΕΕ δείχνει ότι η εργασιακή φτώχεια είναι κυρίως η συνέπεια του τρόπου που η κοινωνία είναι οργανωμένη και του τρόπου που οι πόροι διατίθενται, είτε αυτοί είναι οικονομικοί ή άλλοι, όπως η πρόσβαση στη στέγαση, την υγεία και τις κοινωνικές υπηρεσίες, την εκπαίδευση και άλλες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτιστικές υπηρεσίες (Κούγιας, 2016).

Πράγματι, το γεγονός ότι υπάρχουν πολύ διαφορετικά επίπεδα εργασιακής φτώχειας σε διάφορα κράτη μέλη καταδεικνύει σαφώς ότι οι διαφορετικές προσεγγίσεις για την κατανομή των πόρων και των ευκαιριών οδηγεί σε διαφορετικά αποτελέσματα. Οι λιγότερο άνισες κοινωνίες στην Ευρώπη τείνουν να έχουν τα χαμηλότερα επίπεδα εργασιακής φτώχειας. Αυτό συμβαίνει κυρίως επειδή αυτές οι κυβερνήσεις επιλέγουν να δώσουν προτεραιότητα στην εξασφάλιση ικανοποιητικών επιπέδων ελάχιστου εισοδήματος και την εξασφάλιση ισότιμης πρόσβασης σε υπηρεσίες, μέσω του συστήματος κοινωνικής προστασίας και μέσα από τη διασφάλιση ελάχιστων μισθών. Συνήθως είναι ο πιο αποτελεσματικός τρόπος στην ανακατανομή του πλούτου μέσω φορολογικών και άλλων συστημάτων. Αυτό σημαίνει ότι οι αποφάσεις για το πώς να εξαλειφθεί η εργασιακή φτώχεια και γενικά η φτώχεια στο τέλος είναι πολιτικές επιλογές για το είδος της κοινωνίας που θέλουμε (Ματσαγγάνης, 2011).

Στην επιστημονική και ακαδημαϊκή βιβλιογραφία έχουν αναπτυχθεί πολλές διαφορετικές προσεγγίσεις για την μέτρηση και τον ορισμό της εργασιακής φτώχειας. Υπάρχουν διάφορες προσεγγίσεις που έχουν αναπτυχθεί από οικονομολόγους, κοινωνιολόγους, κοινωνικούς επιστήμονες κτλ. Το τι είδους χαρακτηριστικά θα ληφθούν ως κριτήρια για την μέτρηση της εργασιακής φτώχειας, εξαρτάται από τις κοινωνικές,

οικονομικές και ηθικές αξίες που διέπουν μία κοινωνία. Επομένως είναι δύσκολο να περιγραφεί με ένα ενιαίο και συγκεκριμένο τρόπο η εργασιακή φτώχεια. Δεν υπάρχει ξεκάθαρος τρόπος και πραγματικό σημείο που να διαχωρίζει την εργασιακή φτώχεια από την μη εργασιακή φτώχεια. Τα αίτια της εργασιακής φτώχειας αποδίδονται κυρίως σε ατομικά χαρακτηριστικά ή σε χαρακτηριστικά του νοικοκυριού.

Δύο είναι οι προϋποθέσεις για να κατατάξουμε κάποιον εργαζόμενο στην κατηγορία της εργασιακής φτώχεια και του φτωχού εργαζόμενου:

A. μικρός μισθός

B. ικανοποιητικός μισθός αλλά η σύνθεση του νοικοκυριού (πολύτεκνη, τρίτεκνη, μονογονεϊκή), κάνει τον εργαζόμενο αυτόν να πέφτει κάτω από την γραμμή φτώχειας

Για να κατανοήσουμε καλύτερα την εργασιακή φτώχεια είναι απαραίτητες ορισμένες εννοιολογικές προσεγγίσεις.

A. κατανοούμε, βλέπουμε την εργασιακή φτώχεια σαν κοινωνικό φαινόμενο.

B. κατανοούμε, βλέπουμε την εργασιακή φτώχεια σαν φαινόμενο οικονομικού περιβάλλοντος.

Γ. κατανοούμε, βλέπουμε την εργασιακή φτώχεια σαν ατομικό φαινόμενο.

Και οι τρεις προσεγγίσεις μπορεί τελικά να είναι συμβατές με την πραγματικότητα, ιδίως αν μπορέσουν να συνδυαστούν.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο τα ζητήματα σχετικά με την εργασιακή φτώχεια, τον ορισμό αυτής και την δημιουργία κατάλληλων δεικτών μέτρησης και υπολογισμού της, έχει αναλάβει η Επιτροπή Κοινωνικής προστασίας της ΕΕ, η Ευρωπαϊκή Στατιστική Υπηρεσία (Eurostat), το Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για την βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας, και το Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο των Συνθηκών Εργασίας. Κάθε χρόνο η ΕΕ εκδίδει την Ετήσια Έκθεση για το Εισόδημα και τις Συνθήκες Διαβίωσης των πολιτών της κοινότητας (EU Survey on Income and Living Conditions EU-SILC). Σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης, η μόνη διαχρονική πηγή συγκρίσιμων δεδομένων σχετικά με την φτώχεια και την εργασιακή φτώχεια είναι το Πάνελ Νοικοκυριών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας (European Community Household Panel-ECHP).

1.3 Παράγοντες που συμβάλλουν στην εργασιακή φτώχεια

Μια σειρά παραγόντων όπως η οικογενειακή δομή (δύο, τρία ή περισσότερα μέλη εξαρτώμενα από έναν εργαζόμενο), το χαμηλό εισόδημα, τα προβλήματα στην αγορά εργασίας, η μερική απασχόληση κτλ δημιουργούν αυτό που αποκαλείτε «εντός εργασίας φτώχεια» .

Η φτώχεια των εργαζόμενων μπορεί να είναι αποτέλεσμα πολλαπλών παραγόντων που συνδέονται είτε με την αγορά εργασίας (όπως η ανεργία ή η αδυναμία εύρεσης πλήρους απασχόλησης ή σταθερής απασχόλησης, η μερική απασχόληση ή ακόμη η απασχόληση που διακόπτεται από περιόδους ανεργίας, οι χαμηλοί μισθοί), είτε ακόμη με την δομή των οικογενειών (δηλαδή την σχέση εργαζόμενοι/ εξαρτώμενοι). Η φτώχεια στην εργασία έχει γίνει, σε πολλά κράτη μέλη σε ολόκληρη την Ευρώπη, ένα κρίσιμο πρόβλημα, εμποδίζοντας την πρόοδο στην αντιμετώπιση της φτώχειας. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι οι πολιτικές για την καταπολέμηση της φτώχειας έχουν επικεντρωθεί εδώ και πολλές δεκαετίες σε ολόκληρη την Ευρώπη στη διατήρηση του εισοδήματος για όσους δεν εργάζονται και στη στήριξη της μετακίνησης των δικαιούχων κοινωνικής μέριμνας στην αγορά εργασίας. Ενώ η προσέγγιση αυτή παραμένει κρίσιμη, θεωρείται όλο και περισσότερο ανεπαρκής για την αντιμετώπιση του προβλήματος της φτώχειας στην εργασία. Υπάρχουν κάποια χαρακτηριστικά γενικά ή ατομικά που αφορούν το νοικοκυριό ή τις πολιτικές της αγοράς και του κράτους, τα οποία αυξάνουν τον κίνδυνο της εργασιακής φτώχειας (Eurofound, 2015 ,Eurostat 2015).

Μερικά από τα βασικά αυτά χαρακτηριστικά είναι:

1. ΜΕΡΙΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ
2. ΔΟΜΗ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΟΥ
3. ΕΛΑΧΙΣΤΟΣ-ΜΙΚΡΟΣ ΜΙΣΘΟΣ
4. ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ
5. ΑΤΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ
ΗΛΙΚΙΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ
ΦΥΛΟ
ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ-ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΕΣ

Υπάρχουν διαφορετικοί δρόμοι που οδηγούν στην εργασιακή φτώχεια αλλά υπάρχουν πολλές κοινές τάσεις, για παράδειγμα οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας έχουν περισσότερο αυξημένο κίνδυνο σε σχέση με εργαζόμενους που ανήκουν σε άλλη ηλικιακή ομάδα. Ακόμη είναι περισσότερο πιθανόν αυτοί οι παράγοντες να λειτουργούν σωρευτικά και συνεπώς όσα περισσότερα στοιχεία από τους ανωτέρω παράγοντες συγκεντρώνει ένα άτομο, τόσο περισσότερες πιθανότητες έχει να προσδιοριστεί ως φτωχός εργαζόμενος.

1.3.1 Μερική απασχόληση

Σε περιόδους οξύτατης οικονομικής κρίσης, όπως αυτή που διανύουμε τα τελευταία χρόνια, είναι εύλογο να συναντάμε όλο και συχνότερα άλλες μορφές εργασιακής απασχόλησης, πέραν της πλήρους απασχόλησης. Ως εργαζόμενος μερικής απασχόλησης, σύμφωνα με το άρθρο 2 παρ. 2 του Ν 3846/2010 θεωρείται κάθε εργαζόμενος με σύμβαση ή σχέση εξαρτημένης εργασίας, του οποίου οι ώρες εργασίας, υπολογιζόμενες σε ημερήσια, εβδομαδιαία, δεκαπενθήμερη ή μηνιαία βάση είναι λιγότερες από το κανονικό ωράριο εργασίας του συγκρίσιμου εργαζόμενου.

Η μερική απασχόληση εμφανίζεται με διάφορες μορφές. Συνήθης μορφή μερικής απασχόλησης είναι εκείνη που εμφανίζει μειωμένο ημερήσιο ωράριο απασχόλησης (π.χ. τετράωρο) επί πενθήμερο εβδομαδιαία. Άλλες μορφές μερικής απασχόλησης είναι η απασχόληση επί πενθήμερο με μη σταθερό ημερήσιο χρόνο εργασίας, δηλαδή η εκ περιτροπής εργασία, η οποία αποτελεί υποπερίπτωση της μερικής απασχόλησης, δηλαδή απασχόληση κατά πλήρες μεν ωράριο, αλλά για λιγότερες ημέρες την εβδομάδα.

Η σύνδεση ανάμεσα στη μερική απασχόληση και την εργασιακή φτώχεια δεν είναι αυτονόητη διότι υπάρχουν χαμηλά αμειβόμενες θέσεις πλήρους απασχόλησης και υψηλά αμειβόμενες θέσεις μερικής απασχόλησης. Ωστόσο αυτό δεν είναι ο κανόνας αλλά η εξαίρεση, στις περισσότερες περιπτώσεις η μερική απασχόληση προσφέρει αρκετά χαμηλότερους μισθούς από αυτούς της πλήρους απασχόλησης (Eurofound, 2015). Έχει αποδειχθεί ότι σε όλες τις χώρες της ΕΕ οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης έχουν διαφορετικά συνήθως λιγότερα δικαιώματα και σχεδόν πάντα αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο από τους εργοδότες και από τους συναδέλφους εργαζόμενους πλήρους απασχόλησης και έχουν σχεδόν πάντα κατώτερο μισθό. Το ποσοστό των αυτοαπασχολούμενων και των προσωρινά απασχολούμενων στην ΕΕ έχει παραμείνει στα

ίδια επίπεδα: 15% και 12% αντιστοίχως, επί του συνολικού ποσοστού απασχόλησης (ΕΕΔ της ΕΕ, 2015). Συνήθως οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης είναι γυναίκες.

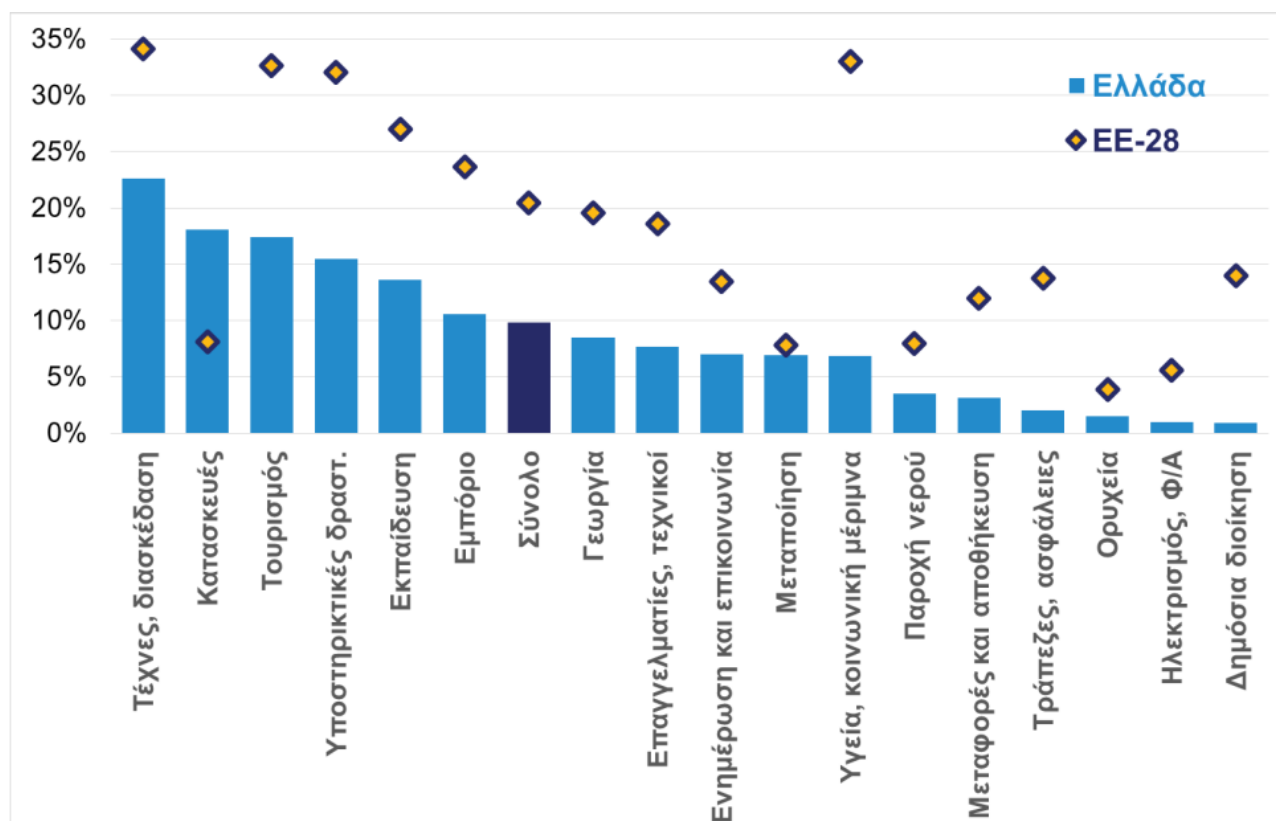
Η αδυναμία εύρεσης μιας θέσης εργασίας πλήρους απασχόλησης μπορεί να προκαλέσει σοβαρές εισοδηματικές ελλείψεις και εργασιακή φτώχεια στα νοικοκυριά, ανάλογα με τα χαρακτηριστικά του νοικοκυριού και ιδιαίτερα αν συνδυαστεί με άλλους παράγοντες όπως πολύτεκνη οικογένεια, μονογονεϊκή οικογένεια, μετανάστης, ανεργία, μειονότητα κλπ. Παρότι δεν υπάρχουν επίσημα στατιστικά στοιχεία, η οικονομική κρίση των τελευταίων ετών στην χώρα μας, έχει οξύνει το πρόβλημα της εργασιακής φτώχειας και έχει αυξήσει τις διαφορές και τις συνέπειες των καθεστώτων απασχόλησης στο βιοτικό επίπεδο των εργαζόμενων. Με ψιχία, περίπου 400 ευρώ το μήνα αμείβονται 600.000 εργαζόμενοι με μερική απασχόληση σύμφωνα με τα στοιχεία του ΕΦΚΑ που προέρχονται από την ανάλυση των περιοδικών δηλώσεων (ΑΠΔ) Μαΐου του 2016. Ο μέσος μισθός στην μερική απασχόληση αγγίζει μόλις τα 393,79 ευρώ μικτά, μισθό με τον οποίο αμείβονται 587.924 εργαζόμενοι, κυρίως γυναίκες (329.183) αλλά και άνδρες (258.741). Τα στοιχεία δείχνουν νέα μείωση των μισθών στον ιδιωτικό τομέα καθώς τον αμέσως προηγούμενο μήνα, δηλαδή τον Απρίλη του 2016, ο μέσος μισθός στην μερική απασχόληση ήταν 405,51 ευρώ. Σε απόλυτους αριθμούς, το μέσο ημερομίσθιο για τους ασφαλισμένους με πλήρη απασχόληση ανέρχεται σε 51,02 ευρώ και ο μέσος μισθός σε 1.176,13 ευρώ. Στην μερική απασχόληση τα αντίστοιχα ποσά ανέρχονται σε 23,72 και 393,79 ευρώ. Στο σύνολο των ασφαλισμένων η μέση απασχόληση είναι 21,07 ημέρες. Οι ειδικοί κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου την βιωσιμότητα της κοινωνικής ασφάλισης, καθώς η κυριαρχία των ευέλικτων μορφών απασχόλησης οδηγεί σε υστέρηση εσόδων. Ειδικοί στην ασφάλιση εκτιμούν ότι ο ΕΦΚΑ κινδυνεύει να χάσει έσοδα από εισφορές πάνω από 50 δισ. ευρώ από την υποαμοιβόμενη και ελαστική εργασία μέχρι το 2055 (www.bankingnews.gr).

Στην Ελλάδα, 2 στους 10 εργαζόμενους απασχολούνται με μερική απασχόληση, ενώ στην ΕΕ-28 το ποσοστό της μερικής απασχόλησης είναι μεγαλύτερο (3 στους 10). Και στις δύο περιοχές οι μερικώς απασχολούμενοι δουλεύουν κατά μέσο όρο 20 ώρες εβδομαδιαίως. Η κλαδική κατανομή της μερικής απασχόλησης δείχνει ότι και στην Ελλάδα και στην ΕΕ-28, κλάδοι με μικρότερη μερική απασχόληση είναι οι κλάδοι που συμμετέχει το δημόσιο ή υπάρχει έντονος συνδικαλισμός ή όπου ο ανταγωνισμός είναι περιορισμένος, (www.Sev.org.gr)

Σύμφωνα με στοιχεία της ΠΑΦ-ΕΑΚ οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης εμφανίζουν παρόμοια ποσοστά φτώχειας με αυτά των ανέργων, γεγονός που θέτει σε αμφισβήτηση την μορφή των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και την μερική απασχόληση (ΠΑΦ-ΕΑΚ δελτίο τύπου συμπεράσματα από επίσημα στοιχεία της Eurostat 2015).

Ποσοστά μερικής απασχόλησης κατά κλάδο στην Ελλάδα και στην ΕΕ-28 – 2016

Eurostat και ΕΛΣΤΑΤ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού, Β' 3μηνο 2016

Στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια αυξάνεται συνεχώς η «ευελιξία» και μειώνονται οι αμοιβές της εργασίας. Η «ευελιξία» «σπάζει» το ένα ρεκόρ μετά το άλλο. Στο καθεστώς της μερικής απασχόλησης μπήκαν μέσα σε ένα χρόνο (Μάης 2015 – Μάης 2016) ακόμα 56.799 μισθωτοί, ανεβάζοντας τον συνολικό αριθμό τους σε 587.924 εργαζόμενους, που αντιστοιχούν στο 29% του συνόλου των μισθωτών. Συνολικά, από τον Μάη του 2012, έτος υπογραφής της αντεργατικής ΠΥΣ, η μερική απασχόληση έχει εκτοξευτεί από τους 315.330 εργαζόμενους, στους 587.924 τον Μάη του 2016, δηλαδή αύξηση κατά 86,4%! Το πραγματικό μέγεθος της υποαπασχόλησης, βέβαια, είναι ακόμα μεγαλύτερο, αφού η εκ

περιτροπής εργασία δεν καταγράφεται στις Αναλυτικές Περιοδικές Δηλώσεις (ΑΠΔ). Έτσι, μισθωτοί, που εργάζονται μόλις δύο ή τρεις μέρες τη βδομάδα, εμφανίζονται στη συγκεκριμένη καταγραφή ως εργαζόμενοι πλήρους απασχόλησης, καθώς έχουν πλήρες ωράριο. Πάντως, σύμφωνα με τα στοιχεία του πληροφοριακού συστήματος «Εργάνη», το 15% περίπου των νέων προσλήψεων τα τελευταία χρόνια είναι συμβάσεις με εκ περιτροπής εργασία, στοιχείο που επιβεβαιώνει ότι η υποαπασχόληση είναι ακόμα μεγαλύτερη. Επιπλέον, η πορεία των αμοιβών των εργαζόμενων με μερική απασχόληση συμβαδίζει με τη γενική συρρίκνωση των μισθών. Επιπροσθέτως, το καθεστώς μερικής απασχόλησης επηρεάζει σημαντικά το βιοτικό επίπεδο των εργαζόμενων, αλλά και των νοικοκυριών που συντηρούν. Όσον αφορά τα άτομα που εργάζονται με καθεστώς μερικής απασχόλησης, σχεδόν τα τρία τέταρτα του πληθυσμού της ΕΕ-28 δεν άλλαξαν το καθεστώς τους από το 2012 έως το 2013. Το 75,5% των γυναικών που εργάζονται με μερική απασχόληση και το 57,7% των ανδρών παρέμειναν ως εργαζόμενοι με μερική απασχόληση. Δύο φορές περισσότεροι άνδρες από τις γυναίκες που εργάζονται με μερική απασχόληση άλλαξαν τη δουλειά τους σε πλήρες ωράριο (24,9% και 12,9% αντίστοιχα). Επιπλέον, παρατηρήθηκε το φαινόμενο ότι οι άνδρες με διπλάσιο αριθμό εργαζόμενων με μερική απασχόληση έμειναν άνεργοι (8,7% και 3,9% αντίστοιχα). Όσον αφορά τη μεταβολή στην μη απασχόληση, το 7,9% των ατόμων που εργάζονται με μερική απασχόληση κατέστη ανενεργό, χωρίς μεγάλες διαφορές να αναφέρονται μεταξύ ανδρών και γυναικών (Eurostat, 2016).

1.3.2 Δομή νοικοκυριού

Παράγοντας ουσιαστικότητας, παράγοντας κλειδί της εργασιακής φτώχειας είναι συνήθως η σύνθεση του νοικοκυριού. Η διάκριση των νοικοκυριών σε φτωχά και πλούσια νοικοκυριά είναι ένα κεντρικό ζήτημα στον προσδιορισμό της εργασιακής φτώχειας (Eurofound, 2015). Υπάρχουν μερικά γενικά χαρακτηριστικά τα οποία όταν εντοπίζονται σε κάποιο νοικοκυριό το κάνουν περισσότερο εκτιθέμενο στη φτώχεια.

Τα χαρακτηριστικά αυτά είναι(Eurofound, 2015-- Μητράκος 2016):

- Τα μονογονεϊκά νοικοκυριά,
- Τα πολύτεκνα, τρίτεκνα νοικοκυριά,
- Τα νοικοκυριά με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο των γονέων,

- Τα νοικοκυριά με υπο-απασχόληση,
- Τα νοικοκυριά που αποτελούνται από ένα μόνο άτομο,
- Τα νοικοκυριά μεταναστών και μειονοτήτων και
- Τα νοικοκυριά που μένουν σε απομακρυσμένες και γεωργικές περιοχές.

Στα μονογονεϊκά νοικοκυριά, στα πολύτεκνα νοικοκυριά και στα νοικοκυριά που αποτελούνται από ένα άτομο, ο κίνδυνος της φτώχειας είναι μεγαλύτερος, επειδή είναι δυσκολότερη η διασφάλιση εισοδήματος που να διατηρεί το νοικοκυριό πάνω από τη γραμμή της φτώχειας. Όλα τα ανωτέρω χαρακτηριστικά εμφανίζονται τις περισσότερες φορές στις μελέτες ως χαρακτηριστικά των φτωχών νοικοκυριών, αλλά η συσχέτιση μεταξύ τους δεν είναι απόλυτη. Επιπρόσθετα, από τους βασικούς παράγοντες που συμβάλλουν στην αύξηση της εργασιακής φτώχειας είναι το επίπεδο του νοικοκυριού. Αναλυτικότερα, το συνολικό εισόδημα ενός νοικοκυριού διαιρείται με τον αριθμό των ανθρώπων που το συνθέτουν και το ποσό που προκύπτει ανά άτομο πρέπει να είναι υψηλότερο από το όριο της φτώχειας. Αυτό σημαίνει ότι ο αριθμός των συντηρούμενων εξαρτώμενων ατόμων σε ένα νοικοκυριό μπορεί να επηρεάσει σημαντικά την κατάσταση της φτώχειας. Αυτό απαιτεί μια ολοκληρωμένη προσέγγιση, μέσω ενός κατάλληλου συνδυασμού πολιτικών, με στόχο, παράλληλα με τους μισθούς διαβίωσης και την ασφάλεια της απασχόλησης, επίσης τα οφέλη των παιδιών και την πρόσβαση στις υπηρεσίες, συμπεριλαμβανομένης της στέγασης, της φροντίδας των παιδιών, της υγειονομικής περίθαλψης, των μεταφορών, των κοινωνικών υπηρεσιών κ.λπ.

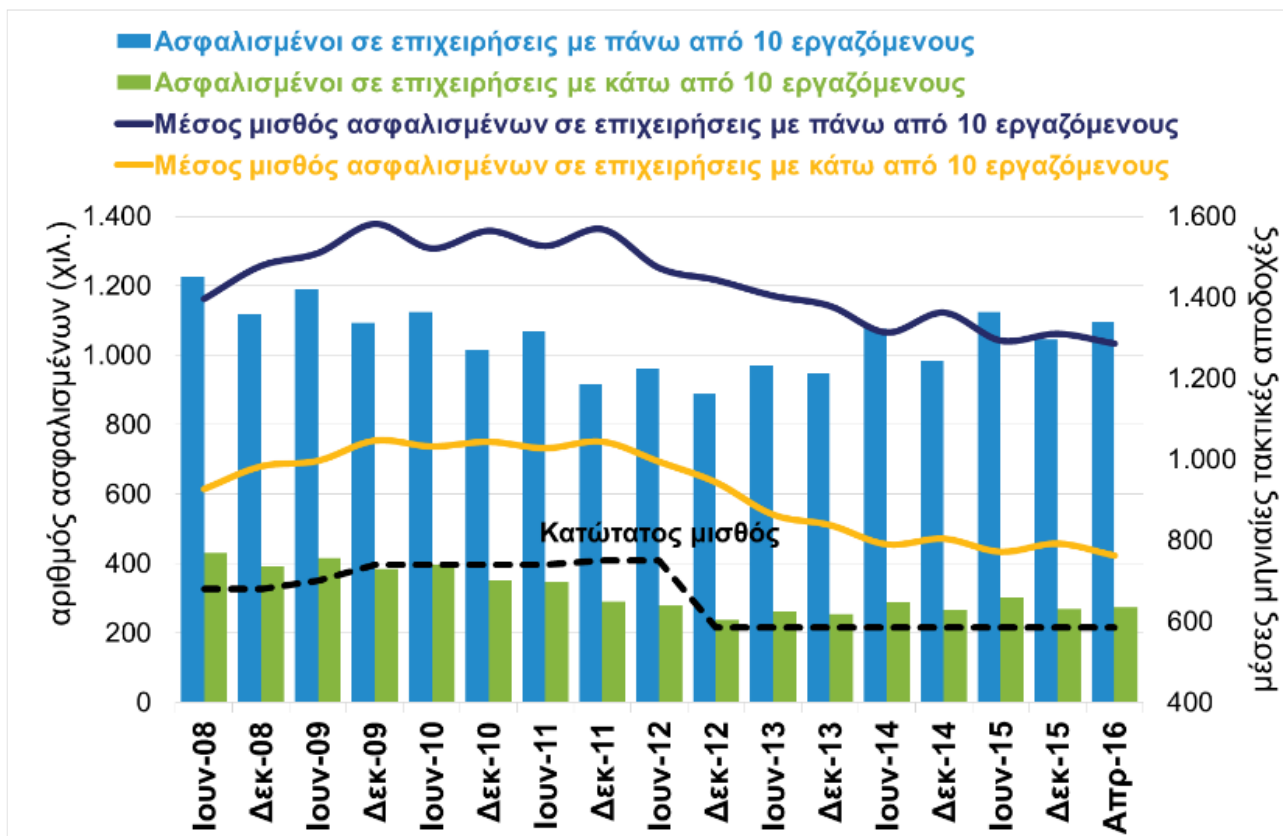
Όταν εξετάζουμε τη σύνθεση των νοικοκυριών, τα άτομα που ζουν σε νοικοκυριά που αποτελούνται από δύο ή περισσότερους ενήλικες με εξαρτώμενα παιδιά διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να βρεθούν σε επίμονη φτώχεια από εκείνους που ζουν σε νοικοκυριά που αποτελούνται από δύο ή περισσότερους ενήλικες χωρίς εξαρτώμενα παιδιά ποσοστό 9,1% και 4,7% αντίστοιχα. Οι πιο ευάλωτοι είναι όσοι ζουν σε νοικοκυριά με ένα άτομο, με εξαρτώμενα παιδιά, το 22,3% των ατόμων αυτής της ομάδας βρισκόταν σε συνεχή κίνδυνο φτώχειας (Eurostat, 2015). Σύμφωνα με στοιχεία της (ΕΛΣΤΑΤ, 2015) αύξηση σημείωσε το ποσοστό του πληθυσμού που απειλείται από τη φτώχεια, ως προς το σύνολο του πληθυσμού, στη περίπτωση των: α) μονογονεϊκών νοικοκυριών κατά 4,4 ποσοστιαίες μονάδες (32,2%) και β) νοικοκυριών με έναν ενήλικα κάτω των 65 ετών κατά 4,2 ποσοστιαίες μονάδες (27,8%)

1.3.3 Ελάχιστος μισθός

Το εισόδημα είναι ένας σημαντικότερος παράγοντας αντιμετώπισης της φτώχειας, η μακροχρόνια χαμηλά αμειβόμενη απασχόληση δημιουργεί τις κατάλληλες συνθήκες για την είσοδο του νοικοκυριού στην φτώχεια. Δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός ορισμός για τον ορισμό του ελάχιστου μισθού. Η ακαδημαϊκή βιβλιογραφία ορίζει ως ελάχιστες τις αμοιβές με όριο αποδοχών χαμηλότερο των δύο τρίτων του επιπέδου αποδοχών όλων των εργαζόμενων πλήρους απασχόλησης (Eurofound, 2015). Η εντός εργασίας φτώχεια συνδέεται άμεσα με τους χαμηλούς μισθούς.

Ελάχιστοι μισθοί ανά μήνα στις χώρες της ΕΕ (Eurostat, 2015)

Αριθμός ασφαλισμένων πλήρους απασχόλησης και μέσος μισθός (ΕΦΚΑ, Ιουν. 2016)

Παρατηρώντας τον ανωτέρω πίνακα με τους ελάχιστους μισθούς ανά μήνα στην ΕΕ βλέπουμε, από το 2008 και μετά μία μερική πτώση έως το 2012 και μετά μια οριακή σταθερότητα πράγμα που αποδεικνύει την στασιμότητα της Ευρωπαϊκής οικονομίας και την τελμάτωσή της, με αποτέλεσμα μέχρι σήμερα, οι φτωχοί εργαζόμενοι που έχουν επηρεαστεί ιδιαίτερα από την τρέχουσα οικονομική ύφεση να μην μπορούν να αποκτήσουν επαρκές εισόδημα για την αποφυγή του κινδύνου της φτώχειας.

Επιπροσθέτως, στη χώρα μας ο μέσος μεικτός μισθός των μισθωτών ακολουθεί πτωτική πορεία. Με έτος βάσης το 2011, δηλαδή έναν χρόνο πριν τη γνωστή Πράξη Υπουργικού Συμβουλίου (ΠΥΣ), με την οποία το κράτος παρενέβη απευθείας και με νόμο μείωσε τους μισθούς και κατέργησε Συλλογικές Συμβάσεις, αυτός συρρικνώθηκε από τα 1.253,29 ευρώ μεικτά στα 949,69 ευρώ μεικτά. Δηλαδή, οι μισθωτοί μέσα σε μια πενταετία (2011 – 2016) έχασαν σχεδόν το 1/4 των αποδοχών τους (24,2%), που σε συνδυασμό με την υπόλοιπη επίθεση στο εισόδημά τους και άλλα αντεργατικά μέτρα οδήγησε το επίπεδο ζωής των εργαζομένων σε μεγάλη πτώση.

Τέλος σε σχέση με τον κατώτερο μισθό στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εθνικούς κατώτατους μηνιαίους μισθούς που κυμαίνονται από 235 ευρώ έως 2.000 ευρώ έχουν οι 22 από τις 28 με την Ελλάδα να είναι στις τελευταίες θέσεις .

Σύμφωνα με τα στοιχεία (Eurostat, 2016) ο κατώτατος μισθός στην Ελλάδα ανέρχεται στα 586 ευρώ, ενώ από την 1η Ιανουαρίου 2017, 22 από τα 28 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) έχουν εθνικούς κατώτατους μισθούς (εξαιρέσεις αποτελούν η Δανία, η Ιταλία, η Κύπρος, η Αυστρία, η Φινλανδία και η Σουηδία).

Αναφέρεται, δε, πως σε σύγκριση με το 2008, οι εθνικοί κατώτατοι μισθοί αυξήθηκαν σε όλα τα κράτη-μέλη εκτός από την Ελλάδα, όπου μειώθηκε κατά 14%.

1.3.4 Ποιότητα εργασίας

Η ποιότητα της εργασίας είναι ένα πολυδιάστατο φαινόμενο, το οποίο περιλαμβάνει μισθό, υγεία, ασφάλιση εργασίας, οργάνωση εργασίας κλπ.

Η βιβλιογραφία δεν έχει ορίσει ακόμη τους κανόνες για την μέτρηση της ποιότητας της εργασίας, επειδή τα στοιχεία προσδιορισμού της είναι περισσότερο υποκειμενικά.

Η ποιότητα της εργασίας, ένα από τα μείζονα θέματα της ευρωπαϊκής πολιτικής ατζέντας, καθορίζεται από τις ευρύτερες πρακτικές που εφαρμόζονται στον χώρο εργασίας. Το Eurofound έχει αναπτύξει δείκτες ποιότητας της εργασίας στους οποίους συγκαταλέγονται οι αποδοχές, οι προοπτικές, η ποιότητα της εκάστοτε θέσης εργασίας (αξιοποίηση δεξιοτήτων και ευχέρεια ανάληψης πρωτοβουλιών, κοινωνικό και φυσικό περιβάλλον, ένταση της εργασίας) και η ποιότητα του χρόνου εργασίας.

Στην πράξη υπάρχουν δύο στρατηγικές αντιλήψεις για την ποιότητα της εργασίας : η αγγλοσαξονική, που εστιάζει στην καθεαυτή εργασία και στην βελτίωση του εισοδήματος και η Ευρωπαϊκή, που θεωρεί ότι η ποιότητα και η παραγωγικότητα της εργασίας είναι δυναμικός παράγοντας αύξησης της απασχόλησης (Eurofound, 2015).

Επιπλέον, οι ποιότητες των συνθηκών εργασίας όπως είναι η υγεία και η ασφάλεια στην εργασία δεν πρέπει να λογίζονται ως στοιχεία κόστους αλλά ως παράγοντες οικονομικής και κοινωνικής επένδυσης (Eurofound, 2015).

Την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} η Ευρωπαϊκή Ένωση μετά από πρόταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής (European Communities, 2009) υιοθέτησε ένα σύνολο κανόνων γνωστό ως δείκτες Λάακεν που αφορούν την ποιότητα της εργασίας και περιλαμβάνει 10 διαστάσεις δείκτες.

Οι δείκτες αυτοί είναι οι εξής:

1. εγγενής ποιότητα εργασίας,
2. δεξιότητες, δια βίου μάθηση,
3. ισότητα φύλων,
4. υγεία, ασφάλεια στην εργασία,
5. ευελιξία με ασφάλεια,
6. ένταξη και πρόσβαση στην αγορά εργασίας,
7. οργάνωση της εργασίας κι εξισορρόπηση εργασιακού βίου,
8. κοινωνικό διάλογο και συμμετοχή των εργαζόμενων,
9. διαφορετικότητα και ίση μεταχείριση και
10. συνολικές οικονομικές επιδόσεις και παραγωγικότητα

Οι δείκτες Λάακεν μας δείχνουν ότι η ποιότητα της εργασίας είναι ένα σύνθετο φαινόμενο, το οποίο συγκαταλέγεται στους παράγοντες μείωσης της φτώχειας. Συγκεκριμένα, οι πολιτικές αντιμετώπισης της ποιότητας της εργασίας βοηθούν τα άτομα να αναδειχθούν στο συνολικό κοινωνικοοικονομικό και εργασιακό πλαίσιο της αγοράς.

Τα ζητήματα σχετικά με την ποιότητα της εργασίας επανέρχονται συνέχεια στο πολιτικό προσκήνιο τόσο με την μορφή διεκδίκησης δίκαιων μισθών, όσο και με την μορφή προστασίας από κινδύνους σχετικά με την υγεία και την ασφάλεια των εργαζόμενων τόσο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όσο και στην χώρα μας .

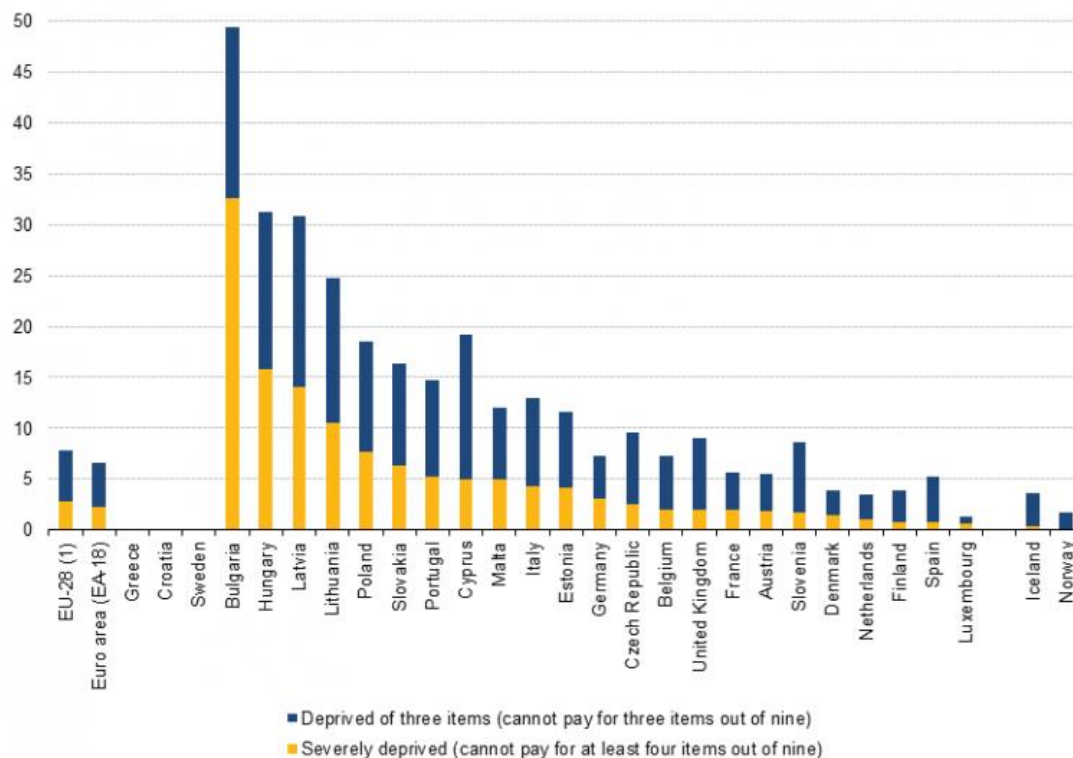
Συνολικά, από την έρευνα προκύπτει ότι οι διαρθρωτικές ανισότητες και διαφορές όσον αφορά το φύλο, το καθεστώς απασχόλησης και τη θέση εργασίας εξακολουθούν να είναι σημαντικές. Κατά τα τελευταία 10 έτη, σημειώθηκε μικρή πρόοδος σε ορισμένες πτυχές της ποιότητας της εργασίας (Eurofound, 2015).

1.3.5 Ατομικά χαρακτηριστικά

Επιπροσθέτως, ένας ακόμη παράγοντας που επηρεάζει τον κίνδυνο του ατόμου να εκτεθεί σε καθεστώς εργασιακής φτώχειας είναι τα ατομικά χαρακτηριστικά του, όπως η ηλικία, η εκπαίδευση, το φύλο και το αν είναι μέλος κάποιας μειονότητας ή αν είναι μετανάστης.

Ηλικία

Υπάρχουν πολλά στοιχεία που δείχνουν ότι οι νέοι και οι ηλικιωμένοι, αντιμετωπίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο περιθωριοποίησης από την αγορά εργασίας και άρα αντιμετωπίζουν και μεγαλύτερο κίνδυνο εργασιακής φτώχειας (Eurofound, 2015). Οι νεαροί εργαζόμενοι βιώνουν μεγαλύτερη ένταση εργασίας και ανασφάλειας, εργάζονται συχνότερα σε βάρδιες και εκτίθενται συχνότερα από ότι οι άλλοι εργαζόμενοι σε αντικοινωνικές συμπεριφορές. Οι νεοεισερχόμενοι στην αγορά εργασίας δεν έχουν εργασιακή εμπειρία και τις περισσότερες φορές απασχολούνται σε ευέλικτου τύπου θέσεις εργασίας με χαμηλές αμοιβές, γεγονός που καθιστά τη θέση τους σε ότι αφορά την εργασιακή φτώχεια ακόμη πιο επισφαλής (Eurofound, 2015). Οι εργαζόμενοι ηλικίας άνω των 50 ετών αναφέρουν ότι οι προοπτικές τους για επαγγελματική εξέλιξη είναι πιο περιορισμένες, ότι η πρόσβασή τους σε ευκαιρίες επιμόρφωσης ανεπαρκής και ο κίνδυνος εργασιακής φτώχειας μεγαλύτερος (Eurofound, 2015). Επιπροσθέτως το έτος 2014, σύμφωνα με στοιχεία της (Eurostat, 2015) ο κίνδυνος να διαβιούν εργασιακή φτώχεια ποικίλλει μεταξύ διαφορετικών ομάδων στην κοινωνία. Σε επίπεδο ΕΕ-28, οι πλέον ευάλωτοι στην εργασιακή φτώχεια ήταν οι νέοι ηλικίας κάτω των 25 ετών (11,8%) και ο πληθυσμός σε ηλικία 18-64 ετών (8,6%), ενώ οι λιγότερο ευάλωτοι ήταν οι ηλικιωμένοι 65 ετών και άνω (8,1%).

(1) estimate
Data not available for Ireland, Romania and Switzerland

Εικόνα 1. Το 2013, ο κίνδυνος να διαβιούν εργασιακή φτώχεια ποικίλλει μεταξύ διαφορετικών ομάδων στην κοινωνία.

Εκπαίδευση

Σημαντικός παράγοντας κινδύνου εργασιακής φτώχειας το μορφωτικό επίπεδο του ατόμου. Η πρόωρη εγκατάλειψη του σχολείου συνεπάγεται χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και επίπεδο δεξιοτήτων και σχετίζεται με τον μεγάλο κίνδυνο των νέων που εγκαταλείπουν το σχολείο με την εργασιακή φτώχεια. Από στοιχεία παρατηρούμε ότι τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ τα ποσοστά εργασιακής φτώχειας είναι αντιστρόφως ανάλογα του μορφωτικού επιπέδου, δηλαδή όσο αυξάνεται το εκπαιδευτικό επίπεδο του ατόμου μειώνεται ο κίνδυνος ή τα ποσοστά εργασιακής φτώχειας (Eurostat, 2015). Ταυτόχρονα οι μισθοί των ατόμων με πτυχίο ήταν διπλάσιοι από τους μισθούς των ατόμων χωρίς πτυχίο. Επιπροσθέτως το έτος 2014, σύμφωνα με στοιχεία της (Eurostat, 2015) ο κίνδυνος να διαβιούν εργασιακή φτώχεια ποικίλλει μεταξύ διαφορετικών ομάδων στην κοινωνία.

Παρατηρήθηκαν ευρύτερες διαφορές για την ομάδα ατόμων με διαφορετικά επίπεδα εκπαίδευσης. Οι τιμές του δείκτη κυμαίνονταν από 14,2% για άτομα με προσχολική,

πρωτοβάθμια και κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση έως 4,0% για άτομα με πρώτο και δεύτερο βαθμό τριτοβάθμιας εκπαίδευσης.

Φύλο

Οι διαφορές μεταξύ των φύλων παραμένουν σημαντικές τόσο στην εργασιακή όσο και στην προσωπική ζωή. Οι άνδρες εργάζονται συνήθως πιο πολλές ώρες (48 ώρες ή και περισσότερες, ιδίως οι αυτοαπασχολούμενοι), ενώ οι γυναίκες εργάζονται συνήθως πιο λίγες ώρες (λιγότερες από 20 ώρες), (Eurofound, 2015). Η διαφορά μεταξύ των φύλων όσον αφορά τις ώρες αμειβόμενης εργασίας ανά εβδομάδα στην ΕΕ μειώθηκε ελαφρώς μετά το 2010, γεγονός που οφείλεται στο ότι οι αμειβόμενες ώρες εργασίας των ανδρών έχουν μειωθεί με ταχύτερους ρυθμούς από τις αντίστοιχες των γυναικών. Πάντως η διαφορά παραμένει σημαντική. Οι άνδρες εργάζονται κατά μέσο όρο στην κύρια αμειβόμενη απασχόλησή τους 39 ώρες και οι γυναίκες 33 ώρες την εβδομάδα (Eurofound, 2015).

Επιπροσθέτως, το φύλο και η εκπαίδευση διαδραματίζουν επίσης σημαντικότατο ρόλο στη διαμόρφωση των αποδοχών των εργαζόμενων. Κατά μέσο όρο οι αποδοχές των γυναικών ήταν το 2016, 15% χαμηλότερες από των ανδρών (χάσμα των αμοιβών μεταξύ των φύλων) (Eurostat, 2015). Σύμφωνα με στοιχεία της (ΕΛΣΤΑΤ, 2015), αύξηση σημείωσε το ποσοστό του πληθυσμού που απειλείται από τη φτώχεια, ως προς το σύνολο του πληθυσμού, στη περίπτωση των εργαζόμενων γυναικών κατά 0,6 ποσοστιαίες μονάδες (11,0%). Η αύξηση αφορά κυρίως στις περιπτώσεις αυτοαπασχολούμενων γυναικών (1,8 ποσοστιαίες μονάδες) και λιγότερο στη περίπτωση όσων εργάζονται σε μισθωτές εργασίες (0,4 ποσοστιαίες μονάδες).

Από την άλλη πλευρά, μειωμένο εμφανίζεται το ποσοστό του πληθυσμού που απειλείται από τη φτώχεια στην περίπτωση των: α) Μη εργαζόμενων γυναικών κατά 1,9 ποσοστιαίες μονάδες (24,0%) και β) Λοιπών μη οικονομικά ενεργών γυναικών (εκτός συνταξιούχων) κατά 2,7 ποσοστιαίες μονάδες (25,6%).

Σύμφωνα με τα στοιχεία του (ΙΚΑ, 2015) ο μέσος μισθός των εργαζόμενων γυναικών είναι μόλις 836,38 ευρώ μεικτά, όταν ο μέσος μισθός των ανδρών είναι 1.051, 69 ευρώ μεικτά. Δηλαδή, η αμοιβή των γυναικών είναι κατά 20,45% μικρότερη από αυτήν των ανδρών. Μέσα σε αυτήν την κατάσταση, που αποτυπώνει τη δραματική επιδείνωση της θέσης των μισθωτών και τη συνεχή μείωση της τιμής της εργατικής δύναμης προς όφελος των κερδών του κεφαλαίου, η θέση των εργαζόμενων γυναικών όλο και χειροτερεύει.

Λόγοι περιθωριοποίησης των γυναικών από την αγορά εργασίας που μπορεί να τις οδηγήσουν στην εργασιακή φτώχεια είναι πρώτον λόγω απόκτησης παιδιών και δεύτερον η μερική απασχόληση. Επιπρόσθετα, έχει αποδειχθεί ότι το να είναι μια γυναίκα νοικοκυρά, αυξάνει σημαντικά το κίνδυνο εργασιακής φτώχειας, τις πιθανότητες ανεργίας, εργασίας μερικής απασχόλησης και χαμηλότερης αμοιβής.

Όσον αφορά τους φτωχούς εργαζόμενους και τις μεταβάσεις εργασίας τους από το 2012 έως το 2013, παρατηρούνται σημαντικές διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το 66,5% των ανδρών σε σύγκριση με το 58,9% των ανέργων γυναικών δεν άλλαξε το καθεστώς της εργασίας τους. Περισσότεροι άνδρες από τις γυναίκες βρήκαν θέσεις εργασίας πλήρους απασχόλησης (18,9% και 13,7% αντίστοιχα), ενώ περισσότερες γυναίκες εργάζονται σε καθεστώς μερικής απασχόλησης (9,3% και 4,4% αντίστοιχα). Ένα μεγαλύτερο μερίδιο των γυναικών από τους άνδρες έμεινε άνεργο (18,1% και 10,2% αντίστοιχα), (Eurostat, 2016).

Μετανάστες και μειονότητες

Τέλος η ενότητα αυτή εξετάζει την εργασιακή φτώχεια σε σχέση με τους μετανάστες και τις μειονότητες. Σύμφωνα με το (Eurofound, 2015), οι μετανάστες και οι μειονότητες αντιμετωπίζουν πολύ μεγάλο κίνδυνο εργασιακής φτώχειας σε όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τις περισσότερες φορές οι μετανάστες απασχολούνται σε θέσεις δευτερεύουσες ή στην παραοικονομία, δηλαδή σε επισφαλείς θέσεις χαμηλού κύρους, με χαμηλές αμοιβές και πιθανώς κακές συνθήκες εργασίας .

Έρευνες έχουν δείξει ότι οι μετανάστες έχουν δύσκολη πρόσβαση στην αγορά εργασίας απολαμβάνουν χαμηλότερους μισθούς από τους ντόπιους και ιδίως οι μετανάστες χωρίς έγγραφα υποφέρουν ιδιαίτερα από τις διακρίσεις και το ρατσισμό, συχνά αναγκάζονται να ζουν σε κάκιστα περιβάλλοντα διαβίωσης, πέφτουν θύματα εκμετάλλευσης και διαφοροποιήσεων και λαμβάνουν κάκιστους μισθούς. Από την άλλη τα άτομα των μειονοτήτων έχουν χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο, συχνά είναι θύματα διακρίσεων και εκμετάλλευσης, με αποτέλεσμα να έχουν αυξημένο κίνδυνο εργασιακής φτώχειας. Το να είναι κάποιος μέλος σε μειονοτικές ομάδες όπως οι Ρομά, σημαίνει ότι το ποσοστό ανεργίας είναι πολύ υψηλό και ανάλογα με την περιοχή μπορεί να κυμαίνεται κατ'εκτίμηση από 70-90% του πληθυσμού. Το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας. Σε μεγάλο βαθμό το εισόδημά τους προκύπτει από τα

επιδόματα που λαμβάνουν, όπως πολυτεχνίας, παιδικής προστασίας και αναπηρίας, συμπληρωμένα από περιστασιακή απασχόληση (Eurostat, 2015).

Κλείνοντας την ενότητα στην ανάλυση της εργασιακής φτώχειας, το αξιοσημείωτο της εισαγωγής της έννοιας της εργασιακής φτώχειας είναι ότι οι ατομικές και οικιακές διαστάσεις μπορούν να διατηρηθούν χωριστά. Με αυτό δεδομένο, το πρώτο στάδιο δίνει τη δυνατότητα να επισημανθούν οι καταστάσεις απασχόλησης των γυναικών, ένα μεγάλο μέρος των οποίων καθίσταται αόρατο μόλις εισαχθεί η οικιακή διάσταση. Η φτώχεια των εργαζόμενων στο εισόδημα από εργασία έχει άμεση σχέση με τα ατομικά χαρακτηριστικά της απασχόλησής τους. Οι παράγοντες της αγοράς εργασίας δεν μπορούν να προσδιοριστούν από τον «παράγοντα νοικοκυριού» και είναι πιο άμεσα φανεροί από ό, τι όταν αναλύονται σε σχέση με τους εργασιακά φτωχούς επειδή, κατά επέκταση, όλοι οι φτωχοί έχουν πρόβλημα απασχόλησης (είτε ποσότητας είτε ποιότητας ή και τα δύο) , ενώ αυτό δεν ισχύει για τους φτωχούς που εργάζονται (Eurostat, 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Οικονομική κρίση και εργασιακή φτώχεια στην Ελλάδα

2.1 Η εργασιακή φτώχεια την περίοδο της οικονομικής κρίσης

Η οικονομική κρίση, αποτελεί ένα φαινόμενο κατά το οποίο η οικονομία που μαστίζεται από την κρίση χαρακτηρίζεται από μια συνεχή και ιδιαίτερως αισθητή μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Είναι προφανές, ότι στον όρο οικονομική δραστηριότητα, περιλαμβάνεται το σύνολο των μακροοικονομικών μεγεθών που χαρακτηρίζουν μια οικονομία, όπως είναι η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, το εισόδημα, το επίπεδο των τιμών και το ύψος των επενδύσεων¹. Για τον ορισμό της έννοιας της οικονομικής κρίσης στην παγκόσμια βιβλιογραφία απαντώνται σήμερα πολλές εκφάνσεις, εξαιτίας του γεγονότος ότι αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί και να αναλυθεί στη βάση πλήθους παραγόντων και συνιστωσών.

Σε κάθε περίπτωση, κάθε κρίση μπορεί να προκύψει ως αποτέλεσμα διαφορετικών αιτιών, να επηρεάζεται στη βάση της από διαφορετικούς παράγοντες, να εκδηλώνεται με διαφορετικές μορφές και κυρίως να λαμβάνει χώρα σε διαφορετική έκταση και ένταση.

Ανεξάρτητα όμως από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά κάθε κρίσης, γνωρίσματα όπως το υψηλό αίσθημα αβεβαιότητας, κινδύνου και ανασφάλειας, οι εκτεταμένες μεταβολές των συνθηκών της αγοράς, η διατάραξη της ομαλής λειτουργίας της κοινωνίας αλλά και η αύξηση της έλλειψης εμπιστοσύνης των διεθνών αγορών προς τη χώρα που βιώνει την οικονομική κρίση, αποτελούν σταθερές προεκτάσεις μιας οικονομικής κρίσης².

Επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης

Στον επόμενο πίνακα αποτυπώνονται οι σημαντικότερες επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει μια κρίση σε μια οικονομία.

---

¹ Κουφάρης, Γ., (2010), Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές, *Περιοδικό Χρήμα*, Ιανουάριος – Φεβρουάριος, Αθήνα.

² Τσουλφίδης, Ε., (2005), *Ιστορία οικονομικής θεωρίας και πολιτικής*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.

Επιπτώσεις οικονομικής κρίσης

- Προβλήματα ρευστότητας στις τράπεζες με ταυτόχρονη αδυναμία των πιστωτικών ιδρυμάτων για παροχή δανειακών διευκολύνσεων.
- Μείωση του κύκλου εργασιών των επιχειρήσεων με ταυτόχρονα προβλήματα ρευστότητας σε αυτές.
- Υψηλά ποσοστά ανεργίας και μείωση του εθνικού εισοδήματος με αποτέλεσμα τη μείωση της παραγωγής και της κατανάλωσης.
- Φαινόμενα μαζικών απολύσεων εργαζόμενων και κλεισίματος επιχειρήσεων.
- Αύξηση της εργασιακής φτώχειας.

Πίνακας 1. Επιπτώσεις οικονομικής κρίσης³.

Με βάση τον παραπάνω πίνακα, εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι οι κυριότερες επιπτώσεις που παρατηρούνται σε μια οικονομία η οποία βρίσκεται σε οικονομική δυσπραγία και οι οποίες επηρεάζουν άμεσα τη δράση και την αποδοτικότητα των επιχειρήσεων αλλά και την καταναλωτική συμπεριφορά των πολιτών, είναι η μείωση της ρευστότητας στην οικονομία και στην αγορά, η αύξηση των επιτοκίων δανεισμού με αποτέλεσμα τη μείωση της δυνατότητας για δανεισμό κεφαλαίων μέσω των τραπεζικών συστημάτων, η μείωση των επενδύσεων, καθώς και η αύξηση των δεικτών ανεργίας και εργασιακής φτώχειας⁴.

Εκκινώντας την ανάλυσή μας, όπως παρατηρούμε στο παρακάτω διάγραμμα, στα χρόνια της κρίσης το ποσοστό ανεργίας αυξήθηκε κατακόρυφα φτάνοντας περίπου το 27% τον 1^ο μήνα του 2015, ενώ ταυτόχρονα παρατηρείται μια μείωση των μισθών κατά περίπου 20% και της παραγωγικότητας της εργασίας κατά περίπου 10% στο διάστημα αναφοράς του διαγράμματος (1/2006 – 1/2015).

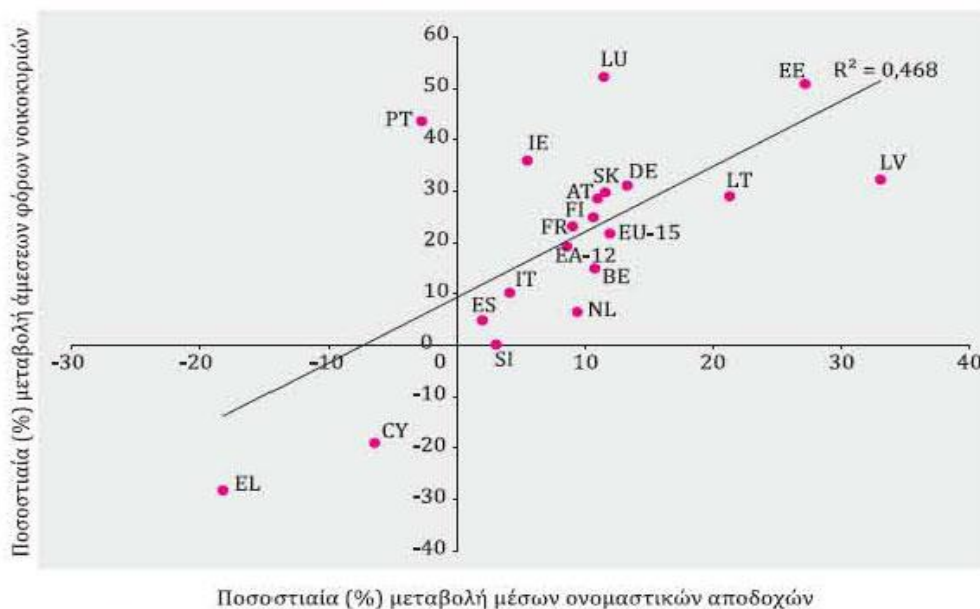
³ Gordon, R., (2016), *The Rise and Fall of American Growth*, Princeton University Press, New Jersey.

⁴ Βαγιάνος, Δ., Βέττας. Ν & Μεγήρ, Κ., (2010), *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία*, Αθήνα.

Διάγραμμα 1. Πραγματικές αμοιβές ανά μισθωτό, ποσοστό ανεργίας και παραγωγικότητα της εργασίας (1/2006 – 1/2015)⁵.

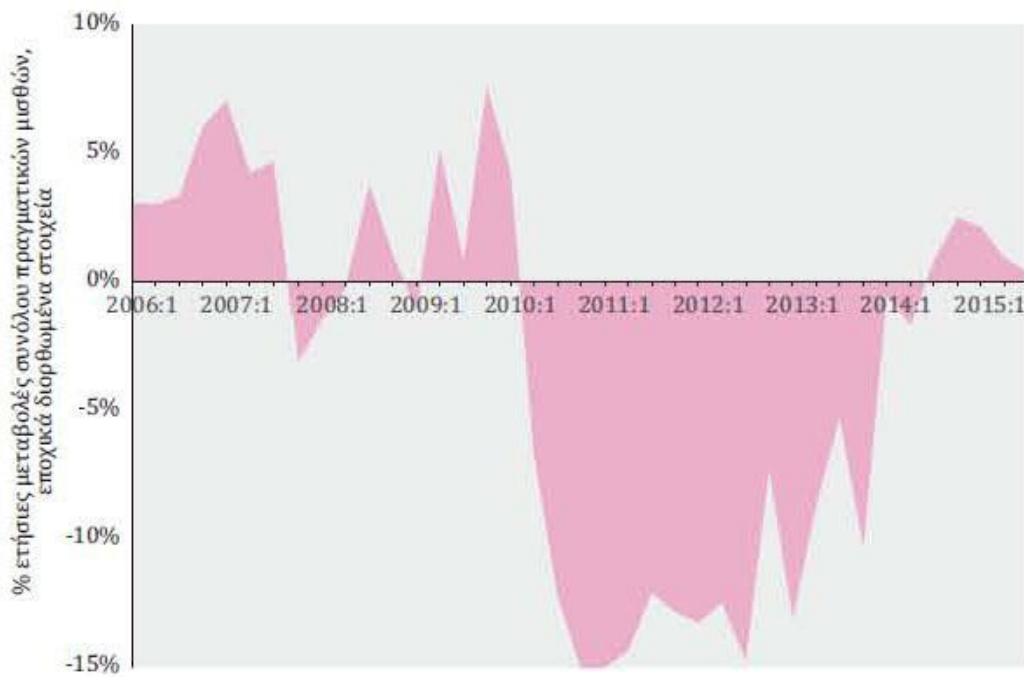
Προχωρώντας, από το ακόλουθο διάγραμμα παρατηρούμε ότι στην Ελλάδα στο παραπάνω χρονικό διάστημα αναφοράς, παρατηρείται, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η μεγαλύτερη αύξηση άμεσων φόρων με ταυτόχρονη τη μεγαλύτερη μείωση των ονομαστικών αποδοχών, γεγονός που συντείνει άμεσα στην ανάπτυξη συνθηκών εργασιακής φτώχειας.

⁵ Eurostat, (2017), Διαθέσιμο στο: <https://www.ec.europa.eu/eurostat>, Τελευταία ανάκτηση: 24/1/2017.

Διάγραμμα 2. Ποσοστιαία (%) μεταβολή άμεσων φόρων νοικοκυριών σε συνάρτηση με την ποσοστιαία (%) μεταβολή των ονομαστικών αποδοχών (1/2006 – 1/2015)⁶.

Προχωρώντας ένα βήμα πιο πέρα, το διάγραμμα 3 καταδεικνύει ότι οι επί τοις εκατό ετήσιες μεταβολές του συνόλου των πραγματικών μισθών για το ίδιο διάστημα, παρουσιάζουν μια ισχυρή αρνητική τάση μεταξύ των ετών 2010 και 2014, με τα έτη αυτά να αντιστοιχούν στα έτη της άγριας προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας στα νέα δεδομένα και να αποτελούν τα έτη στα οποία έλαβε χώρα σημαντική ενίσχυση της έντασης του φαινομένου της εργασιακής φτώχειας.

Διάγραμμα 3. Ποσοστιαία (%) ετήσια μεταβολή του συνόλου των πραγματικών μισθών (1/2006 – 1/2015)⁷.

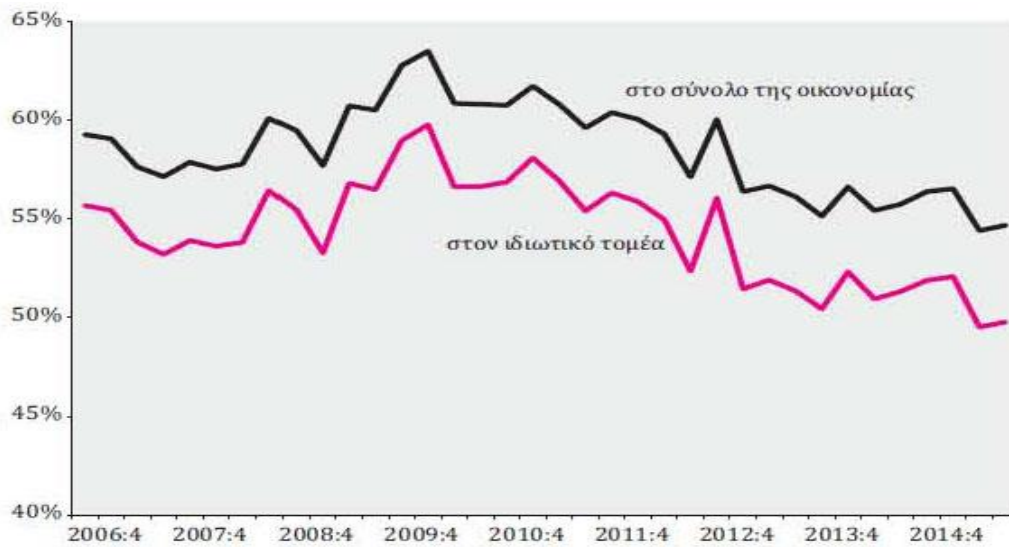
Εξειδικεύοντας παράλληλα τόσο στον ιδιωτικό όσο και στο δημόσιο τομέα, από το επόμενο διάγραμμα είναι προφανής η καθοδική τάση του ακαθάριστου εισοδήματος εργασίας ως ποσοστό της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στα χρόνια όπου τα

⁶ Eurostat, (2017), Διαθέσιμο στο: <https://www.ec.europa.eu/eurostat>, Τελευταία ανάκτηση: 24/1/2017.

⁷ Eurostat, (2017), Διαθέσιμο στο: <https://www.ec.europa.eu/eurostat>, Τελευταία ανάκτηση: 24/1/2017.

αποτελέσματα της κρίσης άρχισαν πλέον να επηρεάζουν άμεσα όλους τους τομείς δραστηριότητας στον ελληνικό χώρο, δηλαδή από το έτος 2010 και ύστερα.

Ενδεικτικά, από τον 4^ο μήνα του 2010 έως και τον 4^ο μήνα του 2014, το ακαθάριστο εισόδημα εργασίας ως ποσοστό της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας στο σύνολο της οικονομίας υπέστη μείωση που ξεπερνά τις 5 ποσοστιαίες μονάδες, με την καθοδική πορεία να συνεχίζεται σύμφωνα με την τάση που απορρέει από τη διαγραμματική απεικόνιση.

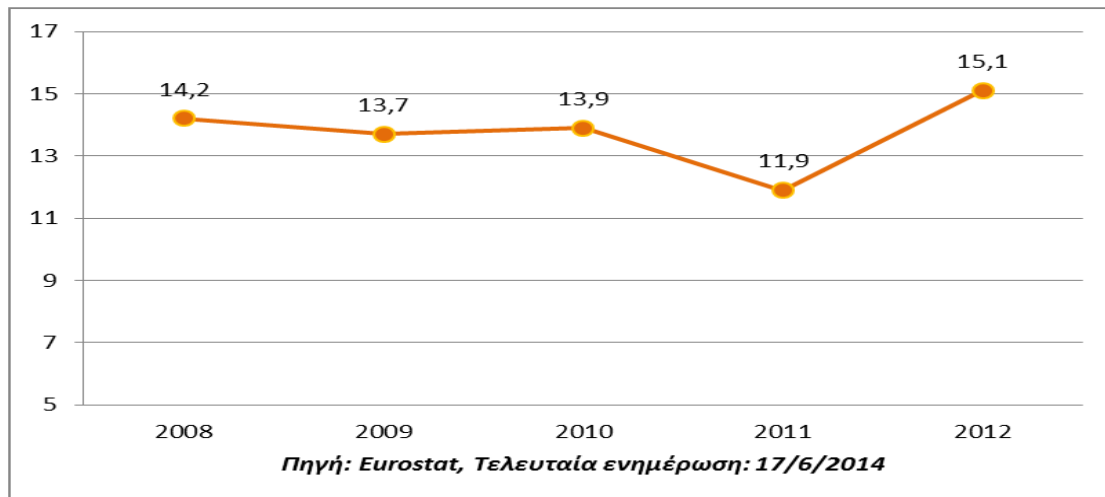

Διάγραμμα 4. Ακαθάριστο εισόδημα εργασίας ως ποσοστό της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας (4/2006 – 4/2014)⁸.

Στα χρόνια αμέσως πριν και αμέσως μετά την κρίση (2008 – 2012), είναι εμφανής η αυξητική τάση του ποσοστού των απασχολούμενων που βρίσκονται σε κίνδυνο εργασιακής φτώχειας, παρά την εμβόλιμη παρατηρούμενη μείωση του ποσοστού που παρατηρείται το έτος 2011.

⁸ Eurostat, (2017), Διαθέσιμο στο: <https://www.ec.europa.eu/eurostat>, Τελευταία ανάκτηση: 24/1/2017.

Διάγραμμα 5. Ποσοστό απασχολούμενων (18-64) ετών σε κίνδυνο εργασιακής φτώχειας (2008 – 2012) ⁹.

Όσον αφορά στο ποσοστό φτώχειας καθώς και τη συνεισφορά στη φτώχεια με βάση την κατάσταση των απασχολούμενων, από τον παρακάτω πίνακα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι, πέραν της προφανούς κατηγορίας των οικονομικά ανενεργών και των ανέργων, οι αυτοαπασχολούμενοι μερικής απασχόλησης είναι αυτοί που εμφανίζουν το μεγαλύτερο ποσοστό εργασιακής φτώχειας.

	Άτομο		Υπεύθυνος νοικοκυριού	
	Ποσοστό (%)	Συνεισφορά (%)	Ποσοστό (%)	Συνεισφορά (%)
Κατάσταση απασχόλησης				
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης	8	14	13	24
Μισθωτός μερικής απασχόλησης	23	3	30	2
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης χωρίς υπαλλήλους	27	17	31	24
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης με υπαλλήλους	15	3	19	7
Αυτοαπασχολούμενος μερικής απασχόλησης	34	3	31	2
Άνεργος	32	10	35	6
Συνταξιούχος	19	24	18	27
Άλλη κατάσταση ή οικονομικά ανενεργός	28	26	25	8

⁹ Eurostat, (2014), Διαθέσιμο στο: <https://www.ec.europa.eu/eurostat>, Τελευταία ανάκτηση: 23/1/2017.

Πίνακας 1. Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά (%) στη φτώχεια με βάση την κατάσταση απασχόλησης¹⁰.

Όσον αφορά στην περιφερειακή διάσταση της εργασιακής φτώχειας στον ελληνικό χώρο, αυτή αποτυπώνεται στην ανάλυση του επόμενου χωρίου.

Στο πίνακα 2 αποτυπώνεται το ποσοστό (%) φτώχειας και τη συνεισφορά (%) στη φτώχεια με βάση την περιοχή όσον αφορά στον ελληνικό χώρο.

Περιοχή	Φτώχεια	
	Ποσοστό (%)	Συνεισφορά (%)
Μακεδονία, Θράκη, Θεσσαλία	24	39
Ήπειρος, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος	26	26
Αττική	13	25
Νησιά Αιγαίου και Κρήτη	18	10

Πίνακας 2. Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά (%) στη φτώχεια με βάση την περιοχή¹¹.

Από τον παραπάνω πίνακα παρατηρούμε ότι η ομάδα περιοχών που περιλαμβάνει την Ήπειρο, τη Στερεά Ελλάδα και την Πελοπόννησο εμφανίζει μεγαλύτερο ποσοστό φτώχειας (26%) με την ομάδα που περιλαμβάνει τη Μακεδονία, τη Θράκη και τη Θεσσαλία να ακολουθεί με μικρή διαφορά και σε ποσοστό που ανέρχεται στο 24%. Από την άλλη, η ομάδα που περιλαμβάνει τη Μακεδονία, τη Θράκη και τη Θεσσαλία συνεισφέρει σε μεγαλύτερο ποσοστό στην φτώχεια (39%) και μάλιστα με μεγάλη διαφορά από τη δεύτερη σε ποσοστό ομάδα περιοχών (Ήπειρος, Στερεά Ελλάδα, Πελοπόννησος – 26%), ενώ τη μικρότερη συνεισφορά στην φτώχεια έχουν τα Νησιά του Αιγαίου και η Κρήτη με ποσοστό μόλις 10%.

¹⁰ Eurostat, (2017), Διαθέσιμο στο: <https://www.ec.europa.eu/eurostat>, Τελευταία ανάκτηση: 24/1/2017.

¹¹ Eurostat, (2017), Διαθέσιμο στο: <https://www.ec.europa.eu/eurostat>, Τελευταία ανάκτηση: 24/1/2017.

2.2 Ατομικές επιπτώσεις της εργασιακής φτώχειας στην Ελλάδα

Η εργασία με την ταυτόχρονη αποκόμιση των απαραίτητων πόρων για την εξασφάλιση ενός επαρκώς ικανοποιητικού επιπέδου διαβίωσης αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά κοινωνικά αγαθά που καθορίζει την ομαλή κοινωνική ενσωμάτωση των ατόμων, την ψυχική τους ισορροπία και σε ένα πιο γενικό πλαίσιο, τον τρόπο και την ποιότητα της ζωής τους¹².

Από την άλλη, ορισμένοι μελετητές, προσεγγίζουν την εργασία από μια άλλη οπτική γωνία, χαρακτηρίζοντας αυτή ως καταναγκασμό και πηγή αλλοτρίωσης στην περίπτωση που ο εργαζόμενος αισθάνεται ότι η εργασία του δεν είναι δημιουργική, δεν ικανοποιεί κάποια κοινωνική ή προσωπική του ανάγκη, ενώ ταυτόχρονα δεν είναι παραγωγική και τον οδηγεί σε συνθήκες εργασιακής φτώχειας¹³.

Η σύγχρονη ελληνική κοινωνία διέρχεται σοβαρή οικονομική κρίση με αποτέλεσμα ο ενεργός πληθυσμός να μένει βραχυπρόθεσμα ή μακροπρόθεσμα άνεργος, να βιώνει τη διαρκώς αυξανόμενη υποβάθμιση της εργασίας του, να απειλούνται όλα τα εργασιακά του δικαιώματα, ενώ ταυτόχρονα το συναίσθημα της ικανοποίησης από την ανταπόκριση της εργασίας του σε επίπεδο αμοιβών σχεδόν να έχει εκλείψει, σύστοιχα με τις συνθήκες εργασιακής φτώχειας που απαντώνται σήμερα στο ελληνικό εργασιακό γίγνεσθαι.

Προχωρώντας ένα βήμα πιο πέρα, οι οικονομικές επιπτώσεις της εργασιακής φτώχειας για το άτομο είναι η πλήρης ή μερική απώλεια εισοδήματος, καθώς και η στέρηση απόκτησης βασικών αγαθών και υπηρεσιών ένεκα της οικονομικής δυσπραγίας. Οι συνέπειες αυτές είναι σοβαρότερες στην περίπτωση που το άτομο δεν έχει άλλους πόρους, αν ανήκει στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες ή αν ανήκει σε ομάδες του πληθυσμού που δε δικαιούνται άλλα βοηθητικά κρατικά επιδόματα ή μεταβιβαστικές

---

¹² Muller et. al., (1996), Psychological impacts of long - term unemployment, sex differences and activity: a case study analysis, *Journal of applied Social Behavior*, 3(1): 30 - 43.

¹³ Κετζετζοπούλου, Μ., (2005), *Φτώχεια, αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες*, Πρακτικά Συνεδρίου, ΕΚΚΕ, Λαύριο.

πληρωμές. Επιπρόσθετα, τα άτομα αυτά απειλούνται περισσότερο με κοινωνικό αποκλεισμό και περιθωριοποίηση¹⁴.

Σε σχέση με την τελευταία επισήμανση, κυρίως τα νέα άτομα τα οποία ανήκουν στις ομάδες του πληθυσμού που ζουν σε συνθήκες εργασιακής φτώχειας, οδηγούνται κατ'ελάχιστο σε παθητικότητα, κοινωνική απομόνωση και μοναξιά, ενώ σε πολλές περιπτώσεις απαντώνται φαινόμενα καταναλωτικών και άλλων στερήσεων ή αντικοινωνικές συμπεριφορές με άμεσο αντίκτυπο στην κοινωνική συνοχή και παραγωγικότητα¹⁵.

Σε μια τέτοια βάση, στα άτομα αναπτύσσονται συμπτώματα που συνδέονται με ψυχικές διαταραχές όπως είναι η έντονη και διαρκής ανησυχία, η χαμηλή αυτοεκτίμηση, το συνεχές άγχος, το αίσθημα απόρριψης σε κάθε προσπάθεια για παραγωγική δράση, ο φόβος και η αγωνία για το μέλλον, οι τάσεις απομόνωσης κι αποπροσανατολισμού από την καθημερινή ζωή, συναισθήματα απογοήτευσης κι απελπισίας θεωρώντας τη ζωή τους χωρίς νόημα και σκοπό, τα οποία μπορούν να οδηγήσουν ακόμα και σε πράξεις αυτοκαταστροφής¹⁶.

Προς την ίδια κατεύθυνση, ψυχοσωματικά το άτομο που δεν μπορεί να εξασφαλίσει τους απαραίτητους πόρους μέσω της εργασίας του, έχει την αίσθηση ότι δεν είναι χρήσιμο καθώς δεν μπορεί να προσφέρει στα άτομα της οικογένειάς του, ενώ ταυτόχρονα αισθάνεται πως είναι αδύναμο και ανίκανο. Στη βάση αυτών των συναισθημάτων, απομακρύνεται από το ζωτικό του χώρο και από τα εργασιακά δίκτυα της ζωής του που μπορεί να το οδηγήσουν στην εύρεση μιας καλύτερης εργασίας, με τελικό αποτέλεσμα την πλήρη απομόνωση και απογοήτευση¹⁷.

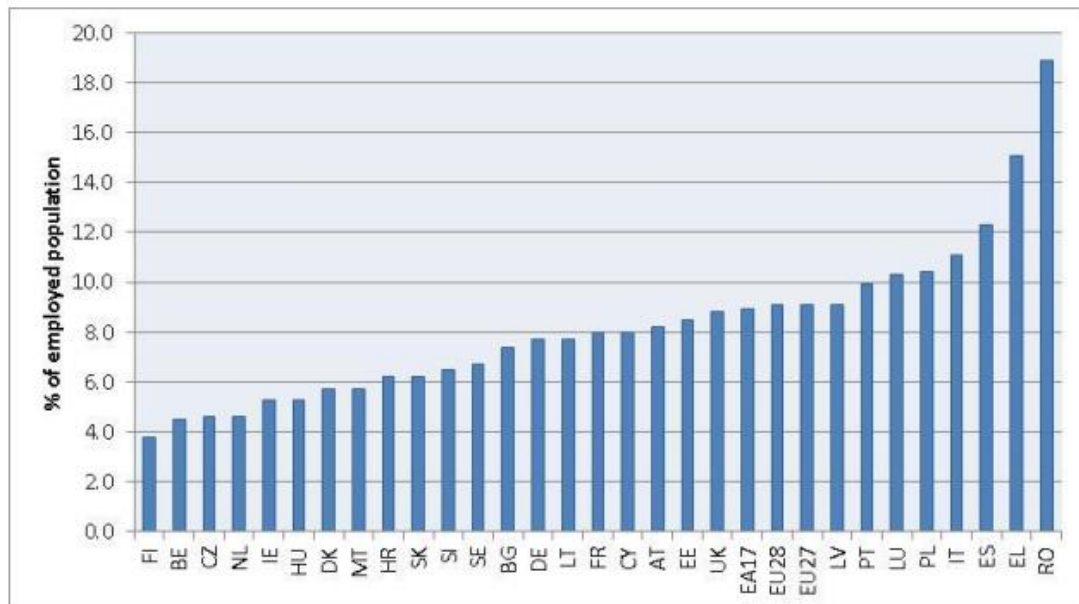
¹⁴ Matsaganis, M., (2011), The welfare and the crisis: The case of Greece, *Journal of European Social Policy*, 21: 501-512.

¹⁵ Erol, M., Apak, S., Atmaca, M., & Ozturk, S., (2011), Management measures to be taken for the enterprises in difficulty during times of global crisis: An empirical study, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24: 16 – 32.

¹⁶ Παπαϊωάννου Σκεύος, (1987), Η κοινωνική κατάσταση και η συνείδηση των νέων, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ΕΚΚΕ, Αθήνα.

¹⁷ Κετζετζοπούλου, Μ., (2005), *Φτώχεια, αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες*, Πρακτικά Συνεδρίου, ΕΚΚΕ, Λαύριο.

Όσον αφορά την εργασιακή φτώχεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπάρχουν ιδιαίτερα αποκλίνουσες τάσεις, ορισμένες χώρες καταγράφουν επίπεδα κάτω του 6%, που αντιπροσωπεύει μια μάλλον ετερογενή ομάδα, ενώ από την άλλη πλευρά του φάσματος έχουμε χώρες όπως η Ελλάδα με ποσοστά κοντά στο 18% και τη Ρουμανία, που έχει το υψηλότερο επίπεδο στην ΕΕ 18,9% (Εικόνα 1).

Εικόνα 1 Στοιχεία 2014 για εργασιακή φτώχεια στην ΕΕ

Οι φτωχοί εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν μια σειρά από εμπόδια, πολλά από τα οποία λειτουργούν ως τροχοπέδη για να τους κρατήσουν στη φτώχεια.

1) Οι φτωχοί εργαζόμενοι κατέχουν τις πιο χαμηλές αμοιβές και έχουν τις πιο ασταθείς θέσεις εργασίας. Οι φτωχοί εργαζόμενοι διακρίνονται σε δύο κλάδους - λιανικού εμπορίου και των υπηρεσιών. Επίσης, η εργασιακή φτώχεια είναι πιο διαδεδομένη σε ορισμένα επαγγέλματα, 30% απασχολούνται σε επαγγέλματα παροχής υπηρεσιών, και το 15% εργάζεται στις πωλήσεις (Κουζής κ.α.,2014).

2) Οι φτωχοί εργαζόμενοι τις περισσότερες φορές δεν εργάζονται με πλήρες ωράριο και καθ' όλη την διάρκεια του χρόνου. Παρατηρείται ότι το μεγαλύτερο μέρος των φτωχών εργαζόμενων (59%) δεν εργάζονται με πλήρες ωράριο, που ορίζεται ως 35 ή περισσότερες ώρες την εβδομάδα. Έτσι, οι φτωχοί εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της ακούσιας εργασίας με μερική απασχόληση σε μεγαλύτερο βαθμό από ό, τι οι άλλοι εργαζόμενοι. Περίπου το 20% των φτωχών εργαζόμενων απασχολούνται με ακούσια μερική απασχόληση.

Σε μία αγορά εργασίας με παράδοση στους χαμηλούς μισθούς και στην παράνομη ευελιξία και με την σημερινή κυριαρχία του νεοφιλελεύθερου δόγματος και της παγκοσμιοποίησης, η εργασιακή κατάσταση στη χώρα μας τα τελευταία χρόνια επιδεινώνεται διαρκώς και το περιεχόμενο των αλλαγών γίνεται με όρους υποβάθμισης των εργασιακών σχέσεων και των μισθών σε βάρος πάντα των εργαζόμενων και παρατηρείται μία φτωχοποίηση της μεσαίας τάξης (Κουζής, κ.α., 2014, Ματσαγγάνης 2012).

Επιπλέον, οι φτωχοί εργαζόμενοι υποφέρουν από ακούσιες απολύσεις, υπερεκπροσωπούνται μεταξύ εκείνων που υποφέρουν από τις απολύσεις στον τομέα της απασχόλησης. Παρά το γεγονός ότι μερικοί άνθρωποι πιστεύουν ότι το πρόβλημα της εργασίας της φτώχειας θα πρέπει να επιλυθεί με την παροχή πλήρους απασχόλησης όλο το χρόνο εργασίας, αυτό δεν φαίνεται να ισχύει. Οι περισσότεροι (52%) των φτωχών εργαζόμενων δεν θα μπορέσουν να αλλάξουν το βιοτικό τους επίπεδο ακόμα και αν απασχολούνται όλο το χρόνο, επειδή οι μισθοί τους είναι πολύ χαμηλοί.

3) Τα κοινωνικά υποκείμενα που βιώνουν εργασιακή φτώχεια είναι λιγότερο πιθανό να έχουν υψηλές ακαδημαϊκές επιδόσεις. Οκτώ τοις εκατό των φτωχών εργαζόμενων έχουν χαμηλό ακαδημαϊκό υπόβαθρο, σε σύγκριση με το 26% του συνόλου των εργαζόμενων. Υπάρχουν κάποιες ενδείξεις ότι οι φτωχοί εργαζόμενοι είναι λιγότερο πιθανό να λάβουν επαγγελματική κατάρτιση από τους εργοδότες τους. Ο συνδυασμός του ήδη χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευσης και κατάρτισης σε σύγκριση με άλλους εργαζόμενους καθιστούν δύσκολο για τους φτωχούς εργαζόμενους να βγουν από τη φτώχεια.

4) Η εργασιακή φτώχεια συνεπάγεται περιορισμούς για την υγεία.

Μια πρόσφατη μελέτη από τον Jay Zagorsky διαπιστώνει ότι πλήρως το ένα τρίτο των φτωχών εργαζόμενων έχουν περιορισμούς για την υγεία ή άλλες σοβαρές παθήσεις που μπορεί να περιορίσει την ικανότητά τους να ξεφύγουν από τη φτώχεια. Σχεδόν οι μισοί (48%) των φτωχών εργαζόμενων με σοβαρά προβλήματα υγείας παραμένει στη φτώχεια για πέντε ή περισσότερα χρόνια. Έτσι, οι φτωχοί εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν όχι μόνο το πρόβλημα της εκμετάλλευσης των θέσεων εργασίας που πληρώνουν ανεπαρκείς μισθούς, αλλά και περισσότερα προβλήματα υγείας που περιορίζουν τη δυνατότητά τους να εργαστούν.

2.3 Κοινωνικές επιπτώσεις της εργασιακής φτώχειας στην Ελλάδα

Την αρνητική αυτή κατάσταση ήρθε να επιδεινώσει σημαντικά η κρίση. Η ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ 2015 της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής (ΕΛΣΤΑΤ), συνοψίζει τα κυριότερα ευρήματα σχετικά με τον αντίκτυπο της κρίσης στη φτώχεια στην Ελλάδα ως εξής:

Με βάση λοιπόν τα στοιχεία της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών 2015, με περίοδο αναφοράς εισοδήματος το έτος 2014, που ανακοινώθηκαν από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), ο πληθυσμός που βρίσκεται σε κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικό αποκλεισμό ανέρχεται στο 35,7% του πληθυσμού της Χώρας. Ο κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού είναι υψηλότερος στην περίπτωση των ατόμων ηλικίας 18-64 ετών (39,4%).

- Οι εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν χαμηλότερο κίνδυνο φτώχειας σε σύγκριση με τους ανέργους και τους οικονομικά μη ενεργούς (νοικοκυρές κλπ.). Το ποσοστό κινδύνου φτώχειας για τους εργαζόμενους ανέρχεται σε 13,4% και εμφανίζεται, μειωμένο στην περίπτωση των ανδρών και αυξημένο στην περίπτωση των γυναικών (15,2% και 11,0% αντίστοιχα). Για τους ανέργους ο κίνδυνος φτώχειας ανέρχεται σε 44,8%, παρουσιάζοντας σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών (50,7% και 39,3% αντίστοιχα).

- Ο κίνδυνος φτώχειας για τους εργαζόμενους με πλήρη απασχόληση ανέρχεται σε 11,6%, ενώ για τους εργαζόμενους με μερική απασχόληση ανέρχεται σε 28,2%.

Το βάθος (χάσμα) κινδύνου φτώχειας αναφέρεται στην εισοδηματική κατάσταση των ατόμων που βρίσκονται κάτω από το κατώφλι της φτώχειας.

- Για το 2015, το βάθος (χάσμα) κινδύνου φτώχειας ανήλθε σε 30,6% του κατωφλιού του κινδύνου φτώχειας. Με βάση το ποσοστό αυτό, εκτιμάται ότι το 50% των φτωχών κατέχουν εισόδημα μεγαλύτερο από το 69,4% του κατωφλιού του κινδύνου φτώχειας (το οποίο ανέρχεται σε **4.512 ευρώ**), δηλαδή πάνω από 3.131 ευρώ, ετησίως, ανά άτομο. Το κατώφλι σχετικής φτώχειας μειώθηκε από τις 7.178 το 2010 στις 4.512€ το 2015, ένδειξη κατάρρευσης των μεσαίων εισοδημάτων. Αν λαμβάναμε ως μέτρο σύγκρισης το κατώφλι φτώχειας του 2010, τότε περίπου τα μισά νοικοκυριά θα θεωρούνταν σήμερα φτωχά.

Επίσης χρησιμοποιώντας ειδικά διαμορφωμένους δείκτες (FGT και Sen) διαπιστώνουμε όχι μόνο ότι οι φτωχοί έγιναν φτωχότεροι, αλλά και ότι κατά τη διάρκεια της κρίσης αυξήθηκε και η ανισότητα μεταξύ των φτωχών.

Όπως προκύπτει από νέα έρευνα της diaNEOsis, μέσα σε πέντε χρόνια οι Έλληνες έχασαν το 1/3 της αγοραστικής τους δύναμης και το 1/4 του εισοδήματός τους. Το 95%

των Ελλήνων το 2014 δήλωνε πως «τα βγάζει πέρα δύσκολα», ενώ το ποσοστό της ακραίας φτώχειας στην Ελλάδα κυμαίνεται για το 2015 στο 15%, όταν το 2011 έφτανε στο 8,9% και το 2009 δεν ξεπερνούσε το 2,2%.

Όταν συγκρίνουμε την κατάσταση στην Ελλάδα με τους μέσους όρους φτώχειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βλέπουμε ότι η χώρα έχει πληγεί από την κρίση κατά μέσο όρο πολύ περισσότερο από άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Σύμφωνα με έρευνα της ΓΣΕΒΕΕ σχετικά με την κατανάλωση των νοικοκυριών στην Ελλάδα για το έτος 2016, συνεχίζεται η πτωτική πορεία της εγχώριας ζήτησης καθώς σχεδόν στο σύνολο των αγαθών και υπηρεσιών σημειώνεται αρνητικό ισοζύγιο. Αντίθετα, διευρύνθηκε ο αριθμός νοικοκυριών που δήλωσε ότι αύξησε την ιδιωτική δαπάνη για τους οικιακούς λογαριασμούς, την υγειονομική και φαρμακευτική περίθαλψη (3η συνεχή χρονιά) και την εκπαίδευση. Η τάση αυτή διεύρυνσης της ιδιωτικής δαπάνης για την εξασφάλιση αγαθών κοινωνικού χαρακτήρα (υγεία, εκπαίδευση, λογαριασμοί κοινής ωφέλειας) αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για την διατήρηση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής. (Έρευνα ΓΣΕΒΕΕ: Στοιχεία-σοκ για τη φτωχοποίηση της μεσαίας τάξης στην Ελλάδα | [iefimerida.gr \(http://www.iefimerida.gr/new\)](http://www.iefimerida.gr/new))

Το πιο ανησυχητικό όμως είναι ότι σύμφωνα με στοιχεία του υπουργείου Εργασίας για το έτος 2015, χιλιάδες εργαζόμενοι στην Ελλάδα της κρίσης και των μνημονίων αναγκάζονται να εργαστούν για αμοιβές μικρότερες από 100 ευρώ τον μήνα. Το κείμενο θέσεων για τις εργασιακές σχέσεις που έστειλε το υπουργείο Εργασίας στην Επιτροπή Εμπειρογνομώνων αποτυπώνει τη δραματική συρρίκνωση του εισοδήματος των εργαζόμενων εξαιτίας της ύφεσης, της έκρηξης της ανεργίας, της κυριαρχίας των ελαστικών μορφών απασχόλησης και της απότομης βύθισης των μισθών την περίοδο 2010 - 2015. Τα στοιχεία του υπουργείου Εργασίας περιέχουν αναλυτικά δεδομένα για τις μισθολογικές ανισότητες και φωτογραφίζουν μια μεγάλη κατηγορία νεόπτωχων εργαζόμενων που αμείβονται με πενιχρούς μισθούς οι οποίοι είναι πολύ μικρότεροι ακόμη και από το επίδομα ανεργίας των 360 ευρώ του ΟΑΕΔ.

Επιπλέον, σύμφωνα με συγκριτικά στοιχεία, η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα της ΕΕ όπου ο κατώτατος μισθός μειώθηκε, κατά τη διάρκεια της κρίσης. Αντίθετα, κατά την ίδια περίοδο, ο κατώτατος μισθός αυξήθηκε κατά 11,3% στο Ηνωμένο Βασίλειο, 8,2% στο Βέλγιο, 7,6% στη Γαλλία, 5,6% στην Ολλανδία και πάνω από 20% σε ορισμένες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης. Επίσης, άλλες οικονομίες που επηρεάστηκαν σημαντικά από την παγκόσμια ύφεση, μπόρεσαν να αυξήσουν τον κατώτατο μισθό π.χ. στην Πορτογαλία και την Ισπανία αυξήθηκε κατά 2%.

Όπως αναφέρεται σε δημοσίευμα του ΑΠΕ στο ενημερωτικό σημείωμα, σύμφωνα με τις αναφερόμενες πληροφορίες, υπογραμμίζεται ότι, «με σκοπό την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας, μέσω της μείωσης του κόστους εργασίας και τη διευκόλυνση της επανένταξης των ανέργων στην αγορά εργασίας, ο ονομαστικός κατώτατος μισθός μειώθηκε κατά 22% και εισήχθη, το 2012, ακόμα χαμηλότερος μισθός (13% κάτω από το ελάχιστο) για τους νέους κάτω των 25 ετών. Επιπλέον, εισήχθη, το 2013, ένας νέος μηχανισμός καθορισμού του μισθού, που προβλέπει τον καθορισμό του κατώτατου μισθού από την κυβέρνηση. Σε συνδυασμό με τη βαριά φορολογία, τη μείωση των συντάξεων και των προνοιακών επιδομάτων και τις μεταβολές του δείκτη τιμών, η μείωση των μισθών, ιδιαίτερα του κατώτατου μισθού, οδήγησε στην κατάρρευση της οικονομικής δραστηριότητας, επισημαίνεται στο σημείωμα που απευθύνεται στη Διεθνή Επιτροπή Εμπειρογνομώνων. Συγκεκριμένα, η σωρευτική μείωση του ΑΕΠ ανήλθε στο 25% από το 2008, ενώ οι εργαζόμενοι έχασαν περίπου το 50% της αγοραστικής τους δύναμης. ([iefimerida.grhttp://www.iefimerida.gr/news/279635/neoptohoi-hiliades-ellines-ergazomenoi-amoives-100-eyro-ton-mina-meikta#ixzz4XXzuP0yS](http://www.iefimerida.gr/news/279635/neoptohoi-hiliades-ellines-ergazomenoi-amoives-100-eyro-ton-mina-meikta#ixzz4XXzuP0yS)).

Σε κοινωνικό επίπεδο, όπως τονίζει ο Turner (1995), η εργασιακή φτώχεια προκαλεί επιπτώσεις σχεδόν ανάλογες της ανεργίας. Σε ένα πιο συγκεκριμένο πλαίσιο, η εργασιακή φτώχεια προκαλεί ποικίλες δημογραφικές αλλοιώσεις, ενώ οδηγεί σε διάφορες μορφές κοινωνικής παθογένειας ή παραβατικότητας¹⁸. Τέλος, η εργασιακή φτώχεια μειώνει σημαντικά το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν, ενώ ταυτόχρονα οδηγεί σε επιβαρύνσεις για το κράτος εξαιτίας της ανάγκης αυτό να καταβάλει περισσότερα προνοιακά επιδόματα, καθώς και για τα ασφαλιστικά ταμεία τα οποία δεν εισπράττουν εισφορές. Επιπρόσθετα, μειώνεται αισθητά η αγοραστική δύναμη τόσο των ατόμων όσο και των οικογενειών των ατόμων που ανήκουν στις ομάδες του πληθυσμού που ζουν σε συνθήκες εργασιακής φτώχειας, με επακόλουθη μείωση της κατανάλωσης προϊόντων και υπηρεσιών και επομένως συρρίκνωση της οικονομίας και της δυνατότητας για περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη¹⁹.

---

¹⁸ Turner, R., (1995), Economic Context and the Health Effects of Unemployment, *Journal of Health and Social*, 7(2).

¹⁹ Υφαντόπουλος, Γ.Ν., Μπαλούρδος, Δ., Νικολόπουλος, Κ.Β., (2009), *Οικονομικές και Κοινωνικές Διαστάσεις του Κράτους Πρόνοιας*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Πολιτικές καταπολέμησης της εργασιακής φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα

3.1 Πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τη καταπολέμηση της εργασιακής φτώχειας

Σύμφωνα με πρόσφατη μελέτη του Ινστιτούτου Οικονομικών Ερευνών του Μονάχου IFO²⁰ το κλίμα στην παγκόσμια οικονομία βρίσκεται στο χειρότερο σημείο όσον αφορά στην τελευταία τριετία. Σε ένα πιο συγκεκριμένο πλαίσιο, η εν λόγω έρευνα η οποία διεξήχθη με τη συμμετοχή 1.086 ειδικών από 115 διαφορετικές χώρες ανά τον κόσμο κατέδειξε την αρνητική πορεία της παγκόσμιας οικονομίας μέσω των ακόλουθων παρατηρήσεων:

- Ο δείκτης βαρόμετρο του Ινστιτούτου που σχετίζεται με την πορεία της παγκόσμιας οικονομίας έπεσε κατά 4,5 μονάδες το τρίτο τρίμηνο του 2016 σε σχέση με τον προηγούμενο τρίμηνο και έλαβε την τιμή των 86 μονάδων, τιμή η οποία αποτελεί ιστορικό χαμηλό για την τελευταία τριετία.
- Η τιμή του εν λόγω δείκτη απέχει πολύ από το χρόνιο μέσο όρο το οποίο ανέρχεται στις 96 μονάδες.

Η αποτύπωση του γενικότερου κλίματος της παγκόσμιας οικονομίας λαμβάνοντας υπόψη εκτός από την οικονομική συνιστώσα, την πολιτική, κοινωνική και τεχνολογική, μπορεί να λάβει χώρα μέσω της χρήσης του εργαλείου ανάλυσης PEST, το οποίο αποτυπώνει τα κύρια σημεία που σχετίζονται με τις παραπάνω συνιστώσες και συντείνουν στη διαμόρφωση του ευρύτερου κλίματος²¹.

Προχωρώντας, η μελέτη του Ινστιτούτου Οικονομικών Ερευνών του Μονάχου όσον αφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση κατέδειξε ότι μόνο τα ανατολικά μέλη της Ευρωπαϊκής

---

²⁰ Ινστιτούτο Οικονομικών Ερευνών Μονάχου IFO, (2016), Διαθέσιμο στο: <http://www.cesifo-group.de>, Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 20/12/2016.

²¹ Kothari, C. R., (2004), *Research Methodology: Methods and Techniques*, Ltd Publishers.

Ένωσης εμφάνισαν μια ελαφριά οικονομική ανάπτυξη, ενώ η Ευρωζώνη εμφανίζει καθοδική οικονομική πορεία. Ειδικότερα, επισημαίνεται ότι το αποτέλεσμα του βρετανικού δημοψηφίσματος υπέρ της εξόδου της Μεγάλης Βρετανίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση συνετέλεσε σημαντικά προς αυτή την κατεύθυνση. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η ανάλυση PEST η οποία περιγράφει το περιβάλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η ακόλουθη:

ΑΝΑΛΥΣΗ PEST	ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
<p style="text-align: center;"><u>Οικονομική συνιστώσα</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Έντονη οικονομική δυσπραγία κυρίως στις χώρες του Νότου. • Συνεχής μείωση διαθέσιμου εισοδήματος νοικοκυριών και επιχειρήσεων. 	<p style="text-align: center;"><u>Τεχνολογική συνιστώσα</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ανάγκη για συνεχή τεχνολογική εξέλιξη σύστοιχα με την ακολουθούμενη πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω της υιοθέτησης της καινοτομίας και της τεχνολογίας.
<p style="text-align: center;"><u>Πολιτική συνιστώσα</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Ανάγκη για δημιουργία πολιτικού κλίματος συνεργασίας μεταξύ των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης για καλύτερη αντιμετώπιση των προβλημάτων όπως αυτό της Ελλάδας. • Ανάγκη για την όσο το δυνατόν μεγαλύτερη σύγκλιση όσον αφορά στο νομοθετικό πλαίσιο των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. 	<p style="text-align: center;"><u>Κοινωνική συνιστώσα</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • Υψηλοί δείκτες ανεργίας και πρόκληση κοινωνικών αναταραχών από τη συνεχή μείωση της κοινωνικής πρόνοιας. • Συνθήκες κοινωνικής και πολιτιστικής κρίσης σε συνάφεια με το υπάρχον δυσμενές οικονομικό περιβάλλον.

Πίνακας 1. Ανάλυση PEST-DG περιβάλλοντος Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Σε ένα τέτοιο δυσμενές και πολύπλοκο περιβάλλον, ο κίνδυνος για άμεση αύξηση της ανεργίας και της εργασιακής φτώχειας είναι τεράστιος. Οι επιρροές του κινδύνου της εργασιακής φτώχειας στο σύνολο του πληθυσμού είναι σαφώς μικρότερες της φτώχειας και αφορούν μικρότερο ποσοστό ατόμων (Eurostat, 2015). Ενώ η φτώχεια και η εργασιακή φτώχεια είναι δύο διαφορετικά φαινόμενα με κοινά όμως στοιχεία, στη σύσταση και στη μέτρησή τους, στις περισσότερες χώρες οι πολιτικές αντιμετώπισης της εργασιακής φτώχειας δεν διαχωρίζονται καθαρά από τις πολιτικές που αποσκοπούν στην καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (Eurofound, 2016).

Η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού συγκαταλέγεται στους ειδικούς στόχους της ΕΕ και των κρατών μελών στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής. Σύμφωνα με το άρθρο 153 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), η εξάλειψη του κοινωνικού αποκλεισμού πρέπει να επιτευχθεί σε συνεργασία με μη νομοθετικής φύσης οργανισμούς και θεσμούς, όπως είναι η ανοικτή μέθοδος συντονισμού (ΑΜΣ), ενώ το άρθρο 19 της ΣΛΕΕ επιτρέπει στην ΕΕ να αναλαμβάνει δράση για την καταπολέμηση των διακρίσεων τόσο με την παροχή νομικής προστασίας σε τυχόν θύματα όσο και με τη θέσπιση μέτρων ενθάρρυνσης. Η Στρατηγική της Λισαβόνας, η οποία δρομολογήθηκε το 2000, δημιούργησε ένα μηχανισμό εποπτείας και συντονισμού που προέβλεπε χάραξη στόχων, μέτρηση της φτώχειας βάσει ενός συνόλου από δείκτες και μεγέθη αναφοράς, κατευθυντήριες γραμμές για τα κράτη μέλη και εθνικά σχέδια δράσης κατά της φτώχειας. Η ανοικτή μέθοδος συντονισμού εφαρμόστηκε παράλληλα και σε άλλους τομείς κοινωνικής προστασίας.

Στη συνέχεια με την εφαρμογή του διαδόχου της Στρατηγικής της Λισαβόνας, της «Ευρώπης 2020» (Φερώνας, 2013, 19), μία από τις βασικές καινοτομίες της νέας αυτής στρατηγικής «Ευρώπη 2020» για έξυπνη, βιώσιμη και χωρίς αποκλεισμούς ανάπτυξη, η οποία εγκρίθηκε το 2010, ήταν ο νέος κοινός στόχος για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, που συνίστατο στη μείωση κατά 25% του αριθμού των Ευρωπαίων που διαβιούν κάτω από το εθνικό όριο φτώχειας και στην έξοδο 20 εκατομμυρίων ανθρώπων από τη φτώχεια (Φερώνας, 2013, 91). Για να υλοποιήσει αυτόν τον στόχο, η Επιτροπή δρομολόγησε τον Δεκέμβριο του 2010 την Ευρωπαϊκή πλατφόρμα για την καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, από κοινού με μια σειρά από σημαντικές προς υλοποίηση πρωτοβουλίες, όπως η αξιολόγηση

των στρατηγικών για την ενεργό ένταξη και η Λευκή Βίβλος για τις συντάξεις (COM(2010)0758). Από το 2011 και έπειτα, μια Ετήσια Διάσκεψη της πλατφόρμας αποτελεί ευκαιρία συνάντησης και ανταλλαγής μεταξύ υπευθύνων χάραξης πολιτικής, βασικών ενδιαφερόμενων φορέων και ανθρώπων που έχουν εμπειρία φτώχειας.

Παρόλα αυτά, με την μορφή διαφόρων μεταβιβαστικών πληρωμών και κοινωνικών παροχών, συγκεκριμένες πολιτικές των κρατών μελών αντιμετωπίζουν την φτώχεια των εργαζόμενων. Στις πολιτικές αυτές περιλαμβάνονται πρώτον τα δημοσιονομικά μέτρα, όπως είναι τα προνόμια στην εργασία ή οι φορολογικές ελαφρύνσεις, δεύτερον οι πολιτικές για την αγορά εργασίας όπως είναι η θέσπιση κατώτατου μισθού και τα επιδόματα ανεργίας και τρίτον οι οικογενειακές πολιτικές όπως είναι τα οικογενειακά επιδόματα (Eurofound, 2016). Όλες αυτές οι πολιτικές πρέπει να είναι καλά σχεδιασμένες, να εστιάζουν εκεί που χρειάζεται πραγματικά και να είναι όσο το δυνατόν πιο δίκαιες, προκειμένου να έχουν πραγματικό αντίτυπο στην εργασιακή φτώχεια. Στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης αν και η καταπολέμηση της Φτώχειας και της ανεργίας έχει αναθίσει σε προτεραιότητα, μέσα σε ένα περιβάλλον ραγδαίων αλλαγών και διαφοροποιήσεων εξαιτίας της τρέχουσας οικονομικής και δημοσιονομικής κρίσης, τα ζητήματα της εργασιακής φτώχειας και της κοινωνικής ένταξης έχουν γίνει ιδιαίτερα πειστικά και δυσεπίλυτα.

3.2 Πολιτικές της Ελλάδας για την καταπολέμησης της εργασιακής φτώχειας

Η ανάγκη για υιοθέτηση πολιτικών καταπολέμησης της εργασιακής φτώχειας στην Ελλάδα συνδέεται άμεσα με τη διαμόρφωση συνθηκών οικονομικής κρίσης που έχει ήδη ξεκινήσει από το 2009 και η οποία συνέττεινε και συνεχίζει να συντείνει στη δημιουργία ενός κλίματος εργασιακής φτώχειας. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο, η υιοθέτηση πολιτικών αντιμετώπισης του προβλήματος αποτελεί τη λογική αντίδραση των κυβερνήσεων κρατών που καλούνται να μετριάσουν τέτοιου είδους προβλήματα, με την Ελλάδα να μην αποτελεί εξαίρεση²². Όπως καταδεικνύει ο Chomsky (2011), η διαμόρφωση των πολιτικών που θα ακολουθηθούν για την αντιμετώπιση προβλημάτων όπως η εργασιακή φτώχεια λαμβάνει χώρα σε πλήρη στοίχιση με τις ανάγκες όπως αυτές απορρέουν από την ανάλυση του

---

²² Ματσαγγάνης, Μ., (2011), *Κοινωνική πολιτική σε δύσκολους καιρούς*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική.

περιβάλλοντος της χώρας αναφοράς²³. Το Ελληνικό σύστημα κοινωνικής προστασίας προωθεί ένα σύνθετο πλέγμα παρεμβάσεων που στοχεύουν στην

- Πρόληψη του κινδύνου αποκλεισμού (υποχρεωτική προσχολική εκπαίδευση, πρόληψη της σχολικής βίας, καταπολέμηση της σχολικής διαρροής, προληπτικοί εμβολιασμοί, μείωση ή απαλλαγή από την πληρωμή ειδικών τελών ή φόρων, ενσωμάτωση μεταναστών, καταπολέμηση των διακρίσεων),
- Κάλυψη αναγκών ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης,
- Ενίσχυση του εισοδήματος φτωχών και αναπήρων ατόμων που δεν είναι ικανά και διαθέσιμα προς εργασία και ανέργων μέσω παροχών μη ανταποδοτικής φύσης,
- Προώθηση της απασχόλησης ευπαθών ομάδων και προνοιακών ληπτών,
- Αντιμετώπιση κοινωνικών αναγκών μέσω της πρόσβασης σε ποιοτικές υπηρεσίες φροντίδας και
- Στην προστασία των υπερχρεωμένων νοικοκυριών.

Οι υφιστάμενες παρεμβάσεις διακρίνονται σε πέντε βασικές κατηγορίες: (Πετμετζίδου, Μ., & Παπαθεοδώρου, Χ., 2004).

- 1ο.** Προγράμματα τακτικής ή έκτακτης επιδότησης ατόμων ή οικογενειών χωρίς επαρκείς πόρους συντήρησης ή με αυξημένες ανάγκες.
- 2ο.** Προγράμματα κοινωνικής φροντίδας συγκεκριμένων ομάδων για παιδιά και νέους, άτομα με αναπηρία, ηλικιωμένους και άτομα που αντιμετωπίζουν υψηλό κίνδυνο κοινωνικού αποκλεισμού και εργασιακής φτώχειας, όπως άστεγοι, κακοποιημένες γυναίκες, αποφυλακισμένοι, πρόσφυγες, Ρομά κ.ά.. (Ματσαγγάνης, Μ., 2011).
- 3ο.** Προγράμματα ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης για φτωχούς ανασφάλιστους και ανέργους που εξαντλούν, ή δεν θεμελιώνουν δικαίωμα τακτικής επιδότησης ανεργίας.
- 4ο.** Προγράμματα πρόσβασης σε βασικά αγαθά.
- 5ο.** Προγράμματα πρόσβασης σε υπηρεσίες.

---

²³ Chomsky, N., (2011), *Πώς λειτουργεί ο κόσμος;*, Αθήνα: Εκδόσεις Κέρδος.

3.3 Αλλαγές στα εργασιακά μετά τα μνημόνια

Τα μέτρα που λαμβάνονται στον ελληνικό χώρο στη βάση των μνημονίων στηρίζονται σε νεοφιλελεύθερες προσεγγίσεις σύστοιχα με τις ιδέες που διαχέουν την Ευρωζώνη.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι τα υιοθετούμενα μέτρα τόσο ως προς τη φύση όσο και ως προς το περιεχόμενό τους δεν αποτελούν κάποια καινοτομία όσον αφορά στον ευρωπαϊκό χώρο μιας και έχουν ήδη εφαρμοστεί ως δράσεις ανάπτυξης σε μεγάλο αριθμό χωρών της Ευρωζώνης συμπεριλαμβανομένης και της Γερμανίας. Αυτό που προκαλεί αξιοσημείωτο γεγονός είναι η ποσότητα των μέτρων σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα όσον αφορά στον ελληνικό χώρο²⁴. Σε ένα πιο συγκεκριμένο πλαίσιο, τα μέτρα που ελήφθησαν κατά τη διάρκεια των μνημονίων με συνακόλουθες της αλλαγές στα εργασιακά ζητήματα, είναι τα επόμενα:

Η διευκόλυνση των απολύσεων

Η χαλάρωση της προστασίας των εργαζόμενων στο πεδίο τόσο των ατομικών όσο και των ομαδικών απολύσεων αποτελεί μια σημαντική αλλαγή όσον αφορά στο εργατικό δίκαιο. Σε μια τέτοια βάση:

- Μειώνεται το κόστος των απολύσεων μέσω της σύντμησης του ανώτατου χρόνου προειδοποίησης σε περίπτωση καταγγελίας των συμβάσεων.
- Επεκτείνεται ο ελάχιστος χρόνος που απαιτείται για την υποχρέωση καταβολής αποζημίωσης από τον εργοδότη.
- Αυξάνεται το όριο των ομαδικών απολύσεων.

Η περαιτέρω απορρύθμιση του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων

Η συντελούμενη περαιτέρω απορρύθμιση του συστήματος των συλλογικών διαπραγματεύσεων, αποτελεί το ενδιάμεσο βήμα προς την πλήρη εξατομίκευση των εργασιακών σχέσεων και του τρόπου διαμόρφωσης της μισθολογικής απολαβής. Πλέον, μετά το πρώτο μνημόνιο, υπάρχει νομοθετική αναγνώριση της δυνατότητας για υπογραφή επιχειρησιακών συλλογικών συμβάσεων με περιεχόμενο δυσμενέστερο των αντίστοιχων κλαδικών, με τις πρώτες να υπερισχύουν των δεύτερων. Η αποδιάρθρωση του

---

²⁴ Ιωακείμης, Π., (2016), *Κρίση, Ελλάδα, Ευρώπη και Αριστερά*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.

συστήματος των συλλογικών συμβάσεων είναι ένα ενδιάμεσο στάδιο στην στρατηγική της πιο επιθετικής έκφρασης του κεφαλαίου που αποσκοπεί στην συρρίκνωση του ρόλου της συλλογικής θέσης των εργαζόμενων, στην αποδυνάμωση του συνδικαλιστικού κινήματος και στην πλήρη απορρύθμιση του εργατικού δικαίου (Κουζής, κ. α. 2014).

Η ενίσχυση των ευέλικτων μορφών εργασίας

Η συγκεκριμένη προοπτική επιτυγχάνεται μέσω των προβλεπόμενων από τα μνημόνια και τις συμφωνίες με τους εταίρους μέτρα σύμφωνα με τα οποία:

- Επεκτείνεται ο ανώτατος χρόνος δανεισμού των υπαλλήλων.
- Αυξάνεται ο ανώτατος χρόνος ανανέωσης των συμβάσεων προσωρινής απασχόλησης.
- Αυξάνεται η διάρκεια της εκ περιτροπής εργασίας.
- Καταργούνται οι προσαυξήσεις όσον αφορά στην αμοιβή της μερικής απασχόλησης στις περιπτώσεις των υπερωριών αλλά και της εργασίας που είναι μικρότερη από 20 ώρες σε εβδομαδιαία βάση.

Η μείωση του μισθολογικού κόστους

Η μείωση του μισθολογικού κόστους στα πλαίσια της αντίληψης και της επιθυμίας της Ευρωζώνης για συνεχή συμπίεση των δαπανών επιτυγχάνεται μέσω:

- Της μείωσης του κατώτατου μισθού (ο οποίος αναμένεται να μειωθεί και περαιτέρω).
- Της κατάργησης του 13^{ου} και 14^{ου} μισθού.
- Της καθιέρωσης των ελεύθερων οικονομικών ζωνών που έχουν ήδη ανοίξει το δρόμο για ειδικά μισθολόγια.
- Της ελαστικοποίησης του εργάσιμου χρόνου με τη χρήση ατομικών όρων συμφωνίας.

Οι εξελίξεις στο πεδίο των εργασιακών σχέσεων που διαμορφώνονται στην Ελλάδα μετά από την επιβολή των μνημονίων συνιστούν την επίτευξη ενός στόχου που έχει δρομολογηθεί κατά την τελευταία 20ετία από διεθνείς και εθνικούς κύκλους ισχυρών οικονομικών συμφερόντων, και υλοποιείται με αφορμή και άλλοθι την κρίση και τις δεσμεύσεις της χώρας από τις δανειακές συμβάσεις (Γ. Κουζής 2010).

Οι αλλαγές που συντελούνται εντάσσονται στο ίδιο πνεύμα των «μεταρρυθμίσεων» των δύο τελευταίων δεκαετιών υπό την επίκληση του στόχου της ενίσχυσης της ανταγωνιστικότητας (Α. Δεδουσόπουλος 2000, Γ. Κουζής 2001).

Ο στόχος αυτός επιδιώκεται με όρους μείωσης και συμπίεσης των δαπανών για την εργασία, εργαλεία που αποδεικνύονται αναποτελεσματικά την ίδια στιγμή που επιτυγχάνουν την διασφάλιση της αυξημένης κερδοφορίας του κεφαλαίου, της απορρύθμισης των εργασιακών σχέσεων και της επέκτασης της επισφάλειας και ανασφάλειας στους κόλπους των εργαζόμενων (INE/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, 2012).

Εντούτοις, παρά τις εντυπωσιακές αλλαγές που έχει υποστεί η ελληνική αγορά εργασίας αρκετά χρόνια πριν από την εκδήλωση της κρίσης, ο χαρακτηρισμός της ως «άκαμπτης» παραμένει επίμονα (Γαβρόγλου 2009).

Παρά την ποικιλία όλου του φάσματος των ευελιξιών που νόμιμα θεσμοθετούνται και που σε συνδυασμό με την κραυγαλέα ανεπάρκεια των ελεγκτικών μηχανισμών εφαρμογής της νομοθεσίας, διευρύνουν επικίνδυνα τους θύλακες του «εργασιακού μεσαίωνα», οι πιέσεις εντείνονται και βρίσκουν με την κρίση το πρόσφορο έδαφος για την ολοκλήρωση της εφαρμογής μιας παλιάς ατζέντας που οι συγκυρίες δεν ευνόησαν την πλήρη υλοποίησή της.

Η ελληνική οικονομία διανύει το 7ο έτος ύφεσης, παγιδευμένη σε φαύλο κύκλο λιτότητας και ύφεσης που ανατρέπει τους δημοσιονομικούς στόχους της χώρας με αρνητική επίδραση σε βασικά μεγέθη της οικονομίας. Οι κοινωνικές επιπτώσεις της δημοσιονομικής προσαρμογής είναι ευδιάκριτες στα ποσοστά ανεργίας που έφτασε το 28%, με κύρια θύματα τους νέους και τους μακροχρόνια άνεργους. Η ανεργία τετραπλασιάστηκε στην διάρκεια των τελευταίων πέντε ετών και έφθασε, στο 27,8% τον Οκτώβριο του 2013, με σχεδόν 3,6 εκατομμύρια απασχολούμενους και 1.388 χιλιάδες άνεργους, από 7,3% με σχεδόν 4,6 εκατομμύρια απασχολούμενους και σχεδόν 357 χιλιάδες άνεργους τον Μάιο 2008, ενώ οι μακροχρόνια άνεργοι (αναζητούντες εργασία από 12 μήνες και άνω) αποτελούν το 66,8% των ανέργων (Γιαννίσης – Ζωγραφάκης, 2016, 74). Το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας, ανά κατηγορία, παρατηρείται στους νέους ηλικίας 15-24 ετών (57,9%) καθιστώντας την Ελλάδα πρωταθλήτρια στην ανεργία των νέων στην ΕΕ και στις νέες γυναίκες (32,1%). Επιπλέον οι πλέον ευπαθείς ομάδες – οι μακροχρόνια άνεργοι, οι γυναίκες, οι διακινούμενοι εργαζόμενοι οι μονογονεϊκές και πολύτεκνες οικογένειες και τα άτομα με αναπηρία– έχουν πληγεί έντονα και παρουσιάζουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας σε σχέση με τον εθνικό μέσο όρο.

3.4 Αποτελεσματικότητα των πολιτικών για την εργασιακή φτώχεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα

Η αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών για την εργασιακή φτώχεια είναι μια ιδιαίτερα δύσκολη και πολύπλοκη διαδικασία, αφού οι στρατηγικές για την μείωση της εργασιακής φτώχειας εντάσσονται στο πλαίσιο της καταπολέμησης της φτώχειας γενικά. Έχει αποδειχθεί ότι οι κοινωνικές παροχές μειώνουν τον κίνδυνο της φτώχειας σε όλες της χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε διαφορετικά ποσοστά.

Πέρα από τις αδυναμίες μέτρησης και καταπολέμησης της εργασιακής φτώχειας, υπάρχουν και διαφορετικές προτάσεις αντιμετώπισης του φαινομένου. Στην ΕΕ είναι τα συνδικάτα αυτά που προτείνουν και εισάγουν τις προτάσεις στα θέματα που αφορούν την εργασιακή φτώχεια (Eurofound, 2015).

Αντίθετα οι οργανώσεις των εργοδοτών δεν ενδιαφέρονται για την εργασιακή φτώχεια και εστιάζουν περισσότερο σε θέματα ανάπτυξης και ανταγωνισμού. Όπως υπάρχουν και διαφορές ανάμεσα στις εργοδοτικές οργανώσεις των μεγάλων επιχειρήσεων και των οργανώσεων των μικρών επιχειρήσεων που έχουν διαφορετικά συμφέροντα (Eurofound, 2015).

Σύμφωνα με την έρευνα για το εργατικό δυναμικό της ΕΕ (ΕΕΔ της ΕΕ), τα συνολικά επίπεδα απασχόλησης στην ΕΕ το 2014, εξακολουθούν να υπολείπονται των επιπέδων στα οποία κυμαινόταν η απασχόληση όταν ξεκίνησε η κρίση. Τα ποσοστά απασχόλησης έχουν σημειώσει σημαντική πτώση στην Ελλάδα, στην Πορτογαλία και στην Ισπανία. Άνδρες και γυναίκες έχουν βιώσει τόσο την κρίση όσο και την ανάκαμψη με πολύ διαφορετικό τρόπο. Με την πάροδο του χρόνου, το ποσοστό αντιπροσώπευσης των γυναικών στο συνολικό ποσοστό απασχόλησης στην ΕΕ συνεχίζει να αυξάνεται, όπως ανοδικός είναι και ο μέσος όρος ηλικίας του εργατικού δυναμικού.

Όσον αφορά την χώρα μας το σύστημα κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα παραμένει αναποτελεσματικό στην καταπολέμηση της φτώχειας και της εργασιακής φτώχειας σε σχέση με τα αντίστοιχα συστήματα των άλλων χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Οι αμοιβές από την εργασία είναι η κύρια πηγή εισοδήματος για τα περισσότερα νοικοκυριά στην χώρα μας και η μείωση του κινδύνου φτώχειας προέρχεται από την επίδραση των συντάξεων, ενώ η συμβολή των κοινωνικών επιδομάτων είναι εξαιρετικά περιορισμένη (Περιστέρα, 2009).

Είμαστε χωρίς ουσιαστικές πολιτικές απασχόλησης ενεργητικής και παθητικής μορφής και τέλος υπάρχει σοβαρή αδυναμία σύνδεσης αγοράς εργασίας με την εκπαίδευση και

λίγες ευκαιρίες μετεκπαίδευσης για τους εργαζόμενους (Ματσαγγάνης, 2011). Ενώ οι φτωχοί εργαζόμενοι έχουν αυξηθεί οι δημόσιες πολιτικές και οι πρωτοβουλίες αντιμετώπισης του φαινομένου της εργασιακής φτώχειας παρουσιάζουν σοβαρά ελλείμματα και είναι εξαιρετικά περιορισμένες παρουσιάζοντας μεγάλη δυσλειτουργία .

Τέλος, για την αποτύπωση της αποτελεσματικότητας των πολιτικών για την καταπολέμηση της εργασιακής φτώχειας τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρωπαϊκή Ένωση, θα χρησιμοποιηθεί η πλατφόρμα της (ΕΛΣΤΑΤ, 2015) και θα παρατεθούν κατάλληλοι πίνακες για το ποσοστό (%) του πληθυσμού των κρατών-μελών ευρισκόμενο κοντά στο όριο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού και το ποσοστό (%) του πληθυσμού των κρατών-μελών με πενιχρό εισόδημα.

ΕΕ-27	-	-	24,4	23,8	23,3	23,6	24,2	24,7	24,5
Αυστρία (AT)	17,4	17,8	16,7	20,6	19,1	18,9	19,2	18,5	18,8
Βέλγιο (BE)	22,6	21,5	21,6	20,8	20,2	20,8	21	21,6	20,8
Βουλγαρία (BG)	-	61,3	60,7	44,8	46,2	49,2	49,1	49,3	48,0
Γαλλία (FR)	18,9	18,8	19	18,5	18,5	19,2	19,3	19,1	18,1
Γερμανία (DE)	18,4	20,2	20,6	20,1	20	19,7	19,9	19,6	20,3
Δανία (DK)	17,2	16,7	16,8	16,3	17,6	18,3	18,9	19,0	18,9
Ελλάδα (EL)	29,4	29,3	28,3	28,1	27,6	27,7	31	34,6	35,7
Εσθονία (EE)	25,9	22	22	21,8	23,4	21,7	23,1	23,4	23,5
Ηνωμένο Βασίλειο (UK)	24,8	23,7	22,6	23,2	22	23,2	22,7	24,1	24,8
Ιρλανδία (IE)	25	23,3	23,1	23,7	25,7	27,3	29,4	30,0	29,5
Ισπανία (ES)	24,3	24	23,3	24,5	24,7	26,1	26,7	27,2	27,3
Ιταλία (IT)	25	25,9	26	25,3	24,7	24,5	28,2	29,9	28,4
Κύπρος (CY)	25,3	25,4	25,2	23,3	23,5	24,6	24,6	27,1	27,8
Λετονία (LV)	46,3	42,2	35,1	34,2	37,9	38,2	40,1	36,2	35,1
Λιθουανία (LT)	41	35,9	28,7	27,6	29,6	34	33,1	32,5	30,8
Λουξεμβούργο (LU)	17,3	16,5	15,9	15,5	17,8	17,1	16,8	18,4	19
Μάλτα (MT)	20,5	19,5	19,7	20,1	20,3	21,2	22,1	23,1	24
Ολλανδία (NL)	16,7	16	15,7	14,9	15,1	15,1	15,7	15	15,9
Ουγγαρία (HU)	32,1	31,4	29,4	28,2	29,6	29,9	31	32,4	33,5
Πολωνία (PL)	45,3	39,5	34,4	30,5	27,8	27,8	27,2	26,7	25,8
Πορτογαλία (PT)	26,1	25	25	26	24,9	25,3	24,4	25,3	27,5
Ρουμανία (RO)	-	-	45,9	44,2	43,1	41,4	40,3	41,7	40,4
Σλοβακία (SK)	32	26,7	21,3	20,6	19,6	20,6	20,6	20,5	19,8
Σλοβενία (SI)	18,5	17,1	17,1	18,5	17,1	18,3	19,3	19,6	20,4
Σουηδία (SE)	14,4	16,3	13,9	14,9	15,9	15	16,1	15,6	16,4
Τσεχία (CZ)	19,6	18	15,8	15,3	14	14,4	15,3	15,4	14,6
Φινλανδία (FI)	17,2	17,1	17,4	17,4	16,9	16,9	17,9	17,2	16

Πίνακας 1. Ποσοστό (%) του πληθυσμού των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ευρισκόμενο κοντά στο όριο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.

Από τα περιεχόμενα του παραπάνω πίνακα, παρατηρούμε ότι όσον αφορά στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το ποσοστό (%) του πληθυσμού των κρατών-μελών που βρίσκεται κοντά στο όριο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, διαμορφώθηκε από 23,8% το έτος 2010, που αποτελεί το έτος όπου πλέον τα αποτελέσματα της κρίσης αρχίζουν να είναι πλήρως ορατά, σε 24,5% το 2015, γεγονός που σηματοδοτεί την αναποτελεσματικότητα των πολιτικών για την καταπολέμηση της φτώχειας στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Όσον αφορά στη Ελλάδα, το αντίστοιχο ποσοστό για το αντίστοιχο χρονικό διάστημα αυξήθηκε σημαντικά, από 28,1% σε 35,7%, αύξηση που καταδεικνύει την πλήρη αναποτελεσματικότητα των πολιτικών που υιοθετήθηκαν στην Ελλάδα για την καταπολέμηση της φτώχειας.

ΕΕ-27	-	-	16,5	16,6	16,4	16,4	16,8	16,8	16,6
Αυστρία (AT)	12,6	12,6	12,0	15,2	14,5	14,7	14,5	14,4	14,4
Βέλγιο (BE)	14,8	14,7	15,2	14,7	14,6	14,6	15,3	15,3	15,1
Βουλγαρία (BG)	14,0	18,4	22,0	21,4	21,8	20,7	22,2	21,2	21,0
Γαλλία (FR)	13,0	13,2	13,1	12,5	12,9	13,3	14,0	14,1	13,7
Γερμανία (DE)	12,2	12,5	15,2	15,2	15,5	15,6	15,8	16,1	16,1
Δανία (DK)	11,8	11,7	11,7	11,8	13,1	13,3	13,0	13,1	12,3
Ελλάδα (EL)	19,6	20,5	20,3	20,1	19,7	20,1	21,4	23,1	23,1
Εσθονία (EE)	18,3	18,3	19,4	19,5	19,7	15,8	17,5	17,5	18,6
Ηνωμένο Βασίλειο (UK)	19,0	19,0	18,6	18,7	17,3	17,1	16,2	16,0	15,9
Ιρλανδία (IE)	19,7	18,5	17,2	15,5	15,0	15,2	15,2	15,7	14,1
Ισπανία (ES)	20,1	20,3	19,7	20,8	20,4	20,7	20,6	20,8	20,4
Ιταλία (IT)	18,9	19,6	19,8	18,7	18,4	18,2	19,6	19,4	19,1
Κύπρος (CY)	16,1	15,6	15,5	15,9	15,8	15,6	14,8	14,7	15,3
Λετονία (LV)	19,4	23,5	21,2	25,9	26,4	20,9	19,0	19,2	19,4
Λιθουανία (LT)	20,5	20,0	19,1	20,0	20,3	20,5	19,2	18,6	20,6
Λουξεμβούργο (LU)	13,7	14,1	13,5	13,4	14,9	14,5	13,6	15,1	15,9
Μάλτα (MT)	14,3	14,2	15,1	15,3	14,9	15,5	15,6	15,1	15,7
Ολλανδία (NL)	10,7	9,7	10,2	10,5	11,1	10,3	11,0	10,1	10,4
Ουγγαρία (HU)	13,5	15,9	12,3	12,4	12,4	12,3	13,8	14,0	14,3
Πολωνία (PL)	20,5	19,1	17,3	16,9	17,1	17,6	17,7	17,1	17,3
Πορτογαλία (PT)	19,4	18,5	18,1	18,5	17,9	17,9	18,0	17,9	18,7
Ρουμανία (RO)	-	-	24,8	23,4	22,4	21,1	22,2	22,6	22,4
Σλοβακία (SK)	13,3	11,6	10,6	10,9	11,0	12,0	13,0	13,2	12,8
Σλοβενία (SI)	12,2	11,6	11,5	12,3	11,3	12,7	13,6	13,5	14,5
Σουηδία (SE)	9,5	12,3	10,5	12,2	13,3	12,9	14,0	14,1	14,8
Τσεχία (CZ)	10,4	9,9	9,6	9,0	8,6	9,0	9,8	9,6	8,6
Φινλανδία (FI)	11,7	12,6	13,0	13,6	13,8	13,1	13,7	13,2	11,8

Πίνακας 2. Ποσοστό (%) του πληθυσμού των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με πενιχρό εισόδημα.

Από τον παραπάνω πίνακα καταδεικνύεται ότι το ποσοστό (%) του πληθυσμού των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης με πενιχρό εισόδημα παραμένει σταθερό για τα έτη αναφοράς, γεγονός που αποδεικνύει ότι οι πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν έχουν αποδώσει όσον αφορά στην προσπάθεια για βελτίωση του εισοδήματος του πληθυσμού της κοινότητας. Σε σχέση με τον ελληνικό χώρο, και σε αυτήν την περίπτωση, παρατηρούμε αύξηση ποσοστού από 20,1% σε 23,1%, με την πορεία του δείκτη του ποσοστού του πληθυσμού με πενιχρό εισόδημα να αποτελεί επίσης απόδειξη της αναποτελεσματικότητας των πολιτικών καταπολέμησης της εργασιακής φτώχειας στην Ελλάδα.

Συμπερασματικά, κλείνοντας αυτό το χωρίο, μπορεί να καταδειχτεί ξεκάθαρα ότι, στη βάση της ανάλυσης της πορείας των δεικτών, ποσοστό (%) του πληθυσμού των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης ευρισκόμενο κοντά στο όριο της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, ποσοστό (%) του πληθυσμού με πενιχρό εισόδημα, οι πολιτικές για την καταπολέμηση της εργασιακής φτώχειας τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και στην Ελλάδα μπορούν να χαρακτηριστούν ως αναποτελεσματικές, με την αναποτελεσματικότητα αυτή να απαντάται με μεγαλύτερη ένταση στον ελληνικό χώρο.

ΜΕΡΟΣ Β ΕΜΠΕΙΡΙΚΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Έρευνα σε σχέση με την εργασιακή φτώχεια

4.1 Σκοπός, στόχοι και ερευνητικά ερωτήματα

Ο σκοπός και το περιεχόμενο αυτής της εργασίας έχει διπλό χαρακτήρα και χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στην ακαδημαϊκή και βιβλιογραφική διερεύνηση του φαινομένου της εργασιακής φτώχειας, γίνεται μια προσπάθεια να εξηγηθεί θεωρητικά τι σημαίνει να είναι σήμερα κάποιος σε κατάσταση εργασιακής φτώχειας, παρουσιάζονται οι βασικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην εργασιακή φτώχεια και αναλύονται οι πολιτικές καταπολέμησης της εργασιακής φτώχειας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και στην Ελλάδα και η αποτελεσματικότητα των πολιτικών αυτών.

Από την άλλη πλευρά και σε συνέχεια των παραπάνω, το δεύτερο ερευνητικό μέρος ασχολείται με την εμπειρική διερεύνηση του φαινομένου της εργασιακής φτώχειας στον Ελλαδικό χώρο. Επιχειρείται η αποτύπωση της έκτασης των ατομικών και κοινωνικών διαστάσεων του φαινομένου και η ανάδειξη μέσα από ένα μικρό αριθμό περιπτώσεων (συνολικά 10 περιπτώσεις) ορισμένων ποιοτικών χαρακτηριστικών και διαστάσεων της εργασιακής φτώχειας, σύμφωνα με τις απόψεις και τις αναπαραστάσεις των ατόμων που βιώνουν το πρόβλημα.

Συνεπώς επιμέρους στόχοι αυτής της εργασίας είναι:

- η αναζήτηση των παραγόντων που συμβάλλουν στο φαινόμενο της εργασιακής φτώχειας και οι ατομικές και κοινωνικές επιπτώσεις της εργασιακής φτώχειας στον ελλαδικό χώρο,
- η έκταση του φαινομένου της εργασιακής φτώχειας και η περαιτέρω διερεύνηση του,
- η επιρροή της καθημερινότητας των ατόμων από την εργασιακή φτώχεια,
- ο αντίκτυπος της στην ικανοποίηση των αναγκών των ατόμων που βιώνουν την εργασιακή φτώχεια και τέλος η διερεύνηση και αποτύπωση των προσδοκιών των φτωχών εργαζόμενων για το μέλλον.

Ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της έρευνας είναι πολύ σημαντικοί γιατί ο προσδιορισμός των χαρακτηριστικών, των αιτιών και των διαστάσεων του φαινομένου της

εργασιακής φτώχειας μπορεί να οδηγήσει σε θετικά συμπεράσματα τα οποία με την σειρά τους θα συμβάλλουν στην καλύτερη αντιμετώπιση του φαινομένου.

Τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα που επιχειρεί να απαντήσει η παρούσα μελέτη είναι τα εξής έξι :

1. Γενικά κοινωνικά χαρακτηριστικά.
2. Εργασιακή Κατάσταση.
3. Το βίωμα της εργασιακής φτώχειας.
4. Στρατηγικές αντιμετώπισης των προβλημάτων από την εργασιακή φτώχεια.
5. Αναπαραστάσεις σχετικά με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές αντιμετώπισης του προβλήματος.
6. Αναπαραστάσεις για το μέλλον.

Σύμφωνα λοιπόν με τα παραπάνω θέματα και τα ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας το εργαλείο συλλογής των δεδομένων αποτελείται από έξι επιμέρους ενότητες ερωτήσεων ανοικτού τύπου, για να μπορούν οι συνεντευξιζόμενοι απροκάλυπτα και αμερόληπτα να εκφράσουν τις απόψεις τους.

Η πρώτη ομάδα ερωτήσεων προσπαθεί να αποτυπώσει ορισμένα κοινωνικά και προσωπικά χαρακτηριστικά των συνεντευξιζόμενων όπως το φύλο την ηλικία και το εισόδημα.

Η δεύτερη ενότητα ερωτήσεων επιχειρεί να αποτυπώσει την εργασιακή κατάσταση των ερωτώμενων, το βαθμό ικανοποίησης τους από την εργασία και την ικανοποίηση τους από το ύψος του εισοδήματος τους.

Η τρίτη ενότητα προσπαθεί να αναδείξει το βίωμα της εργασιακής φτώχειας μέσα από ερωτήσεις όπως αν επαρκεί το ύψος των εσόδων και ποια είναι τα αίτια του χαμηλού εισοδήματος.

Στη συνέχεια η τέταρτη ομάδα ερωτήσεων επιχειρεί να καταγράψει τις στρατηγικές αντιμετώπισης των προβλημάτων από την εργασιακή φτώχεια με ερωτήσεις όπως ποιες ενέργειες κάνετε προκειμένου να αντιμετωπίσετε τα προβλήματα και αν θα αναζητούσατε μια νέα ή μία δεύτερη εργασία για να βελτιώσετε το βιοτικό σας επίπεδο.

Η πέμπτη ομάδα ερωτήσεων ασχολείται με το ζήτημα των εφαρμοζόμενων κρατικών πολιτικών και με το κατά πόσο αυτές οι πολιτικές είναι αποτελεσματικές και τέλος, η έκτη και τελευταία ενότητα ερωτήσεων αναφέρεται στις αναπαραστάσεις των ερωτώμενων για το μέλλον.

4.2 Μεθοδολογία - Δείγμα έρευνας- Αδυναμίες έρευνας

Σε αυτήν την ενότητα γίνεται μια προσπάθεια να παρουσιαστεί η μεθοδολογία που επιλέχθηκε και τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την διεξαγωγή της έρευνας, όπως επίσης επιχειρείται και η παρουσίαση όλων των λεπτομερειών και των διαφοροποιήσεων για την συλλογή των δεδομένων. Για την πραγματοποίηση της έρευνας θα χρησιμοποιηθεί η τεχνική της συνέντευξης, η οποία αποτελεί την πιο διαδεδομένη μέθοδο συλλογής δεδομένων όσον αφορά στις ποιοτικές έρευνες. Σε ένα πιο συγκεκριμένο πλαίσιο, θα υιοθετηθεί η μέθοδος της τυποποιημένης δομημένης συνέντευξης κατά την οποία θα τεθούν στους συμμετέχοντες οι ίδιες ερωτήσεις, με τα ίδια λόγια και την ίδια ακριβώς σειρά²⁵. Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από άνδρες και γυναίκες ηλικίας από 25 έως 46 χρονών, που κατοικούν στην Αθήνα και στην Κόρινθο, και το μηνιαίο εισόδημά τους δε ξεπερνά τα 420 ευρώ.

Αναλυτικότερα, περιγράφονται τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων της παρούσας μελέτης. Επιπροσθέτως, περιγράφεται το δείγμα της έρευνας, ο τρόπος και οι λόγοι που επιλέχθηκαν οι συμμετέχοντες καθώς και ορισμένα πιο γενικά ζητήματα που αφορούν το δείγμα που επιλέχθηκε. Τέλος, παρουσιάζονται και αναλύονται η διαδικασία της συλλογής των δεδομένων, η αξιοπιστία και η εγκυρότητά τους, καθώς και τα εκάστοτε ηθικά διλήμματα και τους διάφορους περιορισμούς που προέκυψαν. Για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων αναλύονται οι συνεντεύξεις κοινωνικών υποκειμένων που διαβιών σε συνθήκες εργασιακής φτώχειας. Για την κάλυψη του βασικού σκοπού και των επιμέρους στόχων της μελέτης και για την απάντηση των ερευνητικών ερωτημάτων που τέθηκαν διεξήχθη δευτερογενής έρευνα με την επιστημονική μέθοδο της συστηματικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης και πρωτογενής με την χρήση της ερευνητικής μεθόδου δομημένης συνέντευξη, με ερωτήσεις ανοικτού τύπου. Για την διεξαγωγή της πρωτογενούς έρευνας χρησιμοποιήθηκε η επιστημονική μέθοδος της δομημένης συνέντευξης. Η συνέντευξη αποτελεί μία ενδεδειγμένη επιστημονική μέθοδο για την διερεύνηση και την κατανόηση πολύπλοκων κοινωνικών ζητημάτων σε βάθος. Ένα από τα βασικά πλεονεκτήματα της εν λόγω ερευνητικής μεθόδου είναι ότι δίνει την δυνατότητα

---

²⁵ **Kothari, C. R., (2004),** *Research Methodology: Methods and Techniques*, Ltd Publishers.

στον ερευνητή να εξετάσει εκ του σύνεγγυς τα δεδομένα μέσα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό, κοινωνικό και χρονικό πλαίσιο επιλέγοντας μια μικρή γεωγραφική περιοχή ή ένα πολύ περιορισμένο αριθμό ατόμων ή περιπτώσεων σαν θέμα μελέτης (Λυδάκη, 2001).

Τα κριτήρια που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση του λόγου των κοινωνικών υποκειμένων τέθηκαν εξ αρχής προκειμένου να εξασφαλιστεί η αντικειμενικότητα της έρευνας. Η σχέση που ενυπάρχει μεταξύ του γενικότερου κοινωνικού-πολιτισμικού πλαισίου και του λόγου των κειμένων, ο τόνος του λόγου μέσα από τον προσδιορισμό λέξεων και φράσεων, ο τρόπος της αφήγησης (αφηγηματολογία) με έμφαση στο νόημα που παράγεται από την δομή του κειμένου και την επιλογή των λέξεων, ο προσδιορισμός των βασικών σημάτων και σημείων (αντικείμενα, εικόνες, ήχοι, γραπτές λέξεις), καθώς και η ανάλυση της δομής τους καθιστούν τα βασικά κριτήρια που θέτουν τα πλαίσια εντός των οποίων διεξάγεται η ποιοτική ανάλυση του περιεχομένου (Λυδάκη, 2001).

Η ανάλυση κινείται γύρω από ποικίλους άξονες, τόσο από το περιεχόμενο των απαντήσεων, όσο και από το ύφος. Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιούν οι συνεντευξιζόμενοι και η χρήση συγκεκριμένων φράσεων είναι εμφανής μέσα στις συνεντεύξεις και παρακάτω γίνεται μια προσπάθεια να κατανοηθούν και να ερμηνευτούν με κύριο άξονα τη θεωρία της εργασιακής φτώχειας.

Με βάση τα δεδομένα που συλλέχθηκαν, τα αποτελέσματα της έρευνας αναφορικά με τις κατηγορίες και τις ομάδες των ερωτήσεων εκτιμάται ότι συμφωνούν σε αρκετά σημεία με τις παραδοχές της σχετικής βιβλιογραφίας. Τα βιώματα και οι αναπαραστάσεις των ατόμων αναφορικά με την εργασιακή φτώχεια παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά στις περισσότερες συνεντεύξεις, εκφράζοντας συναισθήματα ανασφάλειας και δυσαρέσκειας για την οικονομική και κοινωνική τους θέση και για τις κρατικές πολιτικές.

Σε αυτό το σημείο τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι από την αρχή ήταν γνωστές οι μεθοδολογικές αδυναμίες της ποιοτικής έρευνας με συνεντεύξεις. Μία από τις βασικότερες μεθοδολογικές αδυναμίες, που παρουσιάζει το σύνολο των συνεντεύξεων, είναι ότι αυτές παρέχουν μία πολύ μικρή βάση για την επιστημονική γενίκευση με δεδομένο ότι το δείγμα που χρησιμοποιούν είναι πολύ μικρό. Το συγκεκριμένο μεθοδολογικό πρόβλημα ξεπεράστηκε τόσο με την κατάλληλη επιλογή των περιπτώσεων που μελετήθηκαν όσο και με την προσεκτική επιλογή των πηγών αλλά και των κριτηρίων, που χρησιμοποιήθηκαν για την ανάλυση και την ερμηνεία τους (Κυριαζή, 2011).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Αποτελέσματα-Ανάλυση συνεντεύξεων

Αποτελέσματα

5.1 Θεματικές ενότητες και κατηγορίες

Θεματικές Ενότητες	Συνοτομογραφία	Κατηγορίες Θεματικών ενότητων	Συνοτομογραφία
Γενικά κοινωνικά χαρακτηριστικά	Γεν. Κοιν. Χαρ.	1. Φύλο 2. Ηλικία 3. Οικογενειακή Κατάσταση 4. Εκπαίδευση 5. Εισόδημα	1. Φ. 2. Ηλ. 3. Οικ. Κατ. 4. Εκπ. 5. Εισ.
Εργασιακή Κατάσταση	Ε.Κ.	1. Επάγγελμα 2. Καθεστώς Απασχόλησης 3. Ικανοποίηση	1. Επ. 2. Καθ.Απ. 3. Ικ.
Το βίωμα της εργασιακής φτώχειας	Β. Εργ. Φτ	1. Επάρκεια Εσόδων 2. Προβλήματα χαμηλών εσόδων	1. Επ.Εσ. 2. Προβλ.
Στρατηγικές αντιμετώπισης των προβλημάτων από την εργασιακή φτώχεια	Αντιμ.Πρ.Εργ.Φτ.	1. Αντιμετώπιση ανεπάρκειας εσόδων 2. Δεύτερη θέση εργασίας	1. Αντ.Αν.Εσ. 2. Δευτερη Θ.Εργ.
Αναπαραστάσεις σχετικά με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές αντιμετώπισης του προβλήματος	Πολ. Αντ.	1. Κρατικές πολιτικές 2. Αποτελεσματικότητα πολιτικών 3. Προτάσεις για μείωση εργασιακής φτώχειας	1. Κρ.Πολ. 2. Απ.Πολ. 3. Προτ.
Αναπαραστάσεις για το μέλλον	Αναπ. Μελ.	1. Ασφάλεια για το Μέλλον 2. Θετική ή αρνητική εξέλιξη κατάστασης	1. Ασφ. 2. Εξ. Κατ.

5.2 Αποτελέσματα - Ανάλυση συνεντεύξεων

Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της ερευνητικής διαδικασίας, όπως προκύπτουν από τις συνεντεύξεις, σε συνδυασμό με την βιβλιογραφία.

Η ανάλυση των συνεντεύξεων θα λάβει χώρα στη βάση έξι αξόνων ανάλυσης:

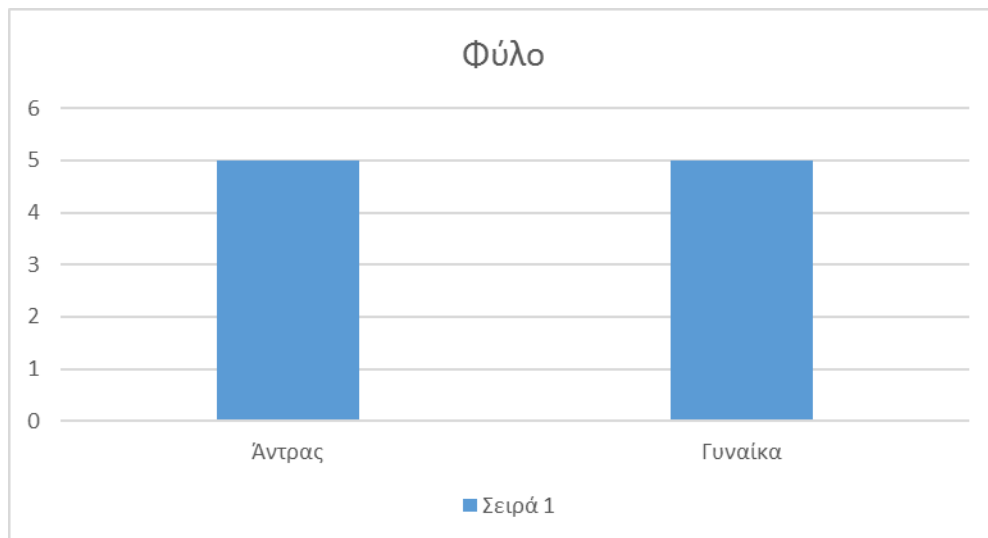
A/A	Περιεχόμενο
1.	Γενικά κοινωνικά χαρακτηριστικά
2.	Εργασιακή κατάσταση
3.	Το βίωμα της εργασιακής φτώχειας
4.	Στρατηγικές αντιμετώπισης των προβλημάτων
5.	Αναπαραστάσεις σε σχέση με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές
6.	Αναπαραστάσεις για το μέλλον

A. Γενικά κοινωνικά χαρακτηριστικά

Τα ατομικά χαρακτηριστικά και τα γενικά χαρακτηριστικά του νοικοκυριού διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στις έρευνες για την μέτρηση και τις επιδράσεις του φαινομένου της εργασιακής φτώχειας. Αν και στην παρούσα εργασία επιχειρήθηκε κυρίως η αποτύπωση των αποτελεσμάτων της εργασιακής φτώχειας στην καθημερινότητα, θεωρήθηκε σημαντική η διερεύνηση κάποιων βασικών χαρακτηριστικών που σχετίζονται με την ηλικία, την οικογενειακή κατάσταση, την εκπαίδευση και το εισόδημα των συνεντευξιζόμενων. Σε αυτή τη θεματική συμπεριλαμβάνονται όλα τα γενικά και δημογραφικά στοιχεία των συνεντευξιζόμενων. Τα αποτελέσματα ανά κατηγορία, όπως αυτά παρουσιάζονται στον παραπάνω πίνακα, παρατίθενται στη συνέχεια.

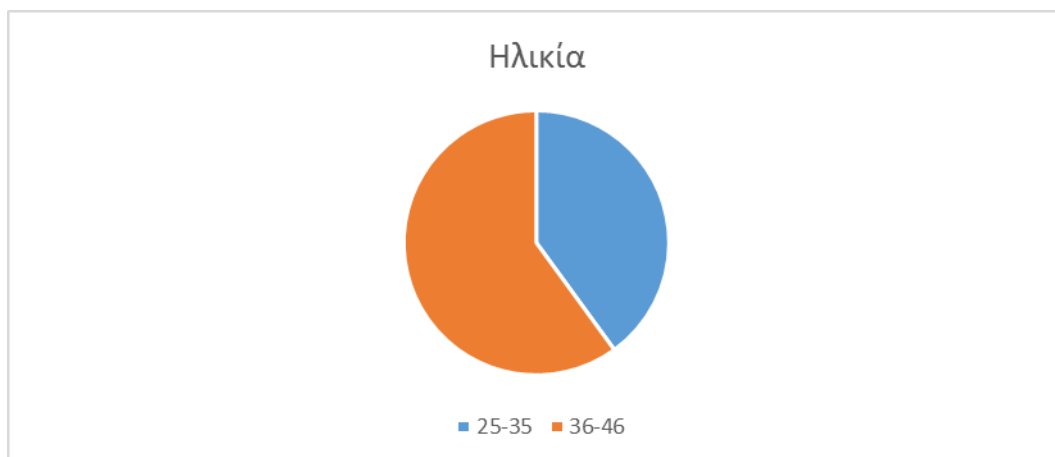
i. Φύλο

5 άτομα είναι αρσενικού γένους και 5 άτομα θηλυκού γένους

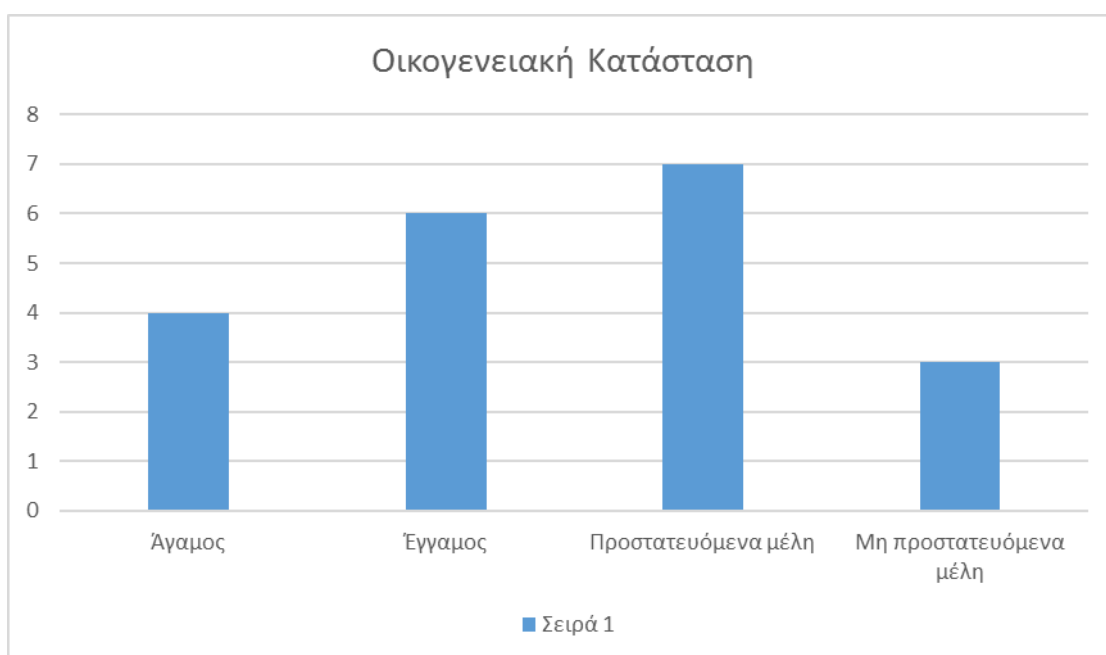
ii. Ηλικία

Η κατηγορία αυτή διακρίθηκε σε δύο υποκατηγορίες, 25-35 ετών, και 36-46 ετών. Αναλυτικότερα, η διάκριση αυτή έγινε με βάση το ηλικιακό εύρος των συνεντευξιαζόμενων. Αρχικός στόχος ήταν η ηλικία να εκτείνεται σε ένα φάσμα 25 ως 65 ετών, όμως, τα άτομα που δέχθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα περιορίζονται στο φάσμα 25-46. Κατά την καταγραφή των αποτελεσμάτων, επιλέχθηκε να γίνει μια κατηγοριοποίηση ανά δεκαετία των συμμετεχόντων.

iii. Οικογενειακή Κατάσταση

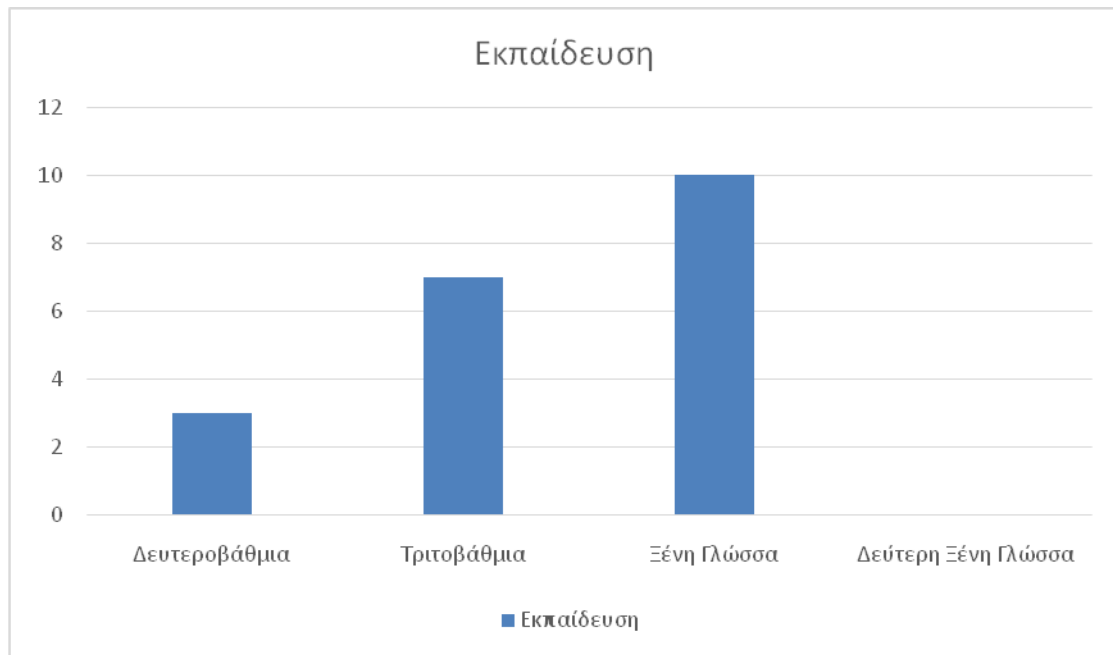
Σε αυτή τη κατηγορία περιλαμβάνονται πληροφορίες σε σχέση με την οικογενειακή κατάσταση του συνεντευξιαζόμενου, καθώς και την ύπαρξη ή μη προστατευόμενων μελών. Από τους δέκα συμμετέχοντες οι 6 είναι έγγαμοι, και οι 4 άγαμοι. Επιπλέον, οι 7 στους δέκα έχουν ένα παιδί, το οποίο είναι προστατευόμενο μέλος.

iv. Εκπαίδευση

Σε αυτή τη κατηγορία εντάσσονται οι πληροφορίες που σχετίζονται με το μορφωτικό επίπεδο των συνεντευξιαζόμενων, το οποίο περιγράφεται από τη τυπική εκπαίδευση που έχουν λάβει (πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια, τριτοβάθμια), καθώς και από τη γνώση ξένων γλωσσών. Τριτοβάθμια εκπαίδευση έχουν λάβει οι επτά από τους δέκα, ενώ οι υπόλοιποι δευτεροβάθμια εκπαίδευση. Επιπροσθέτως, όλοι γνωρίζουν μια ξένη γλώσσα, και συγκεκριμένα την αγγλική, ενώ κανείς δε γνωρίζει δεύτερη ξένη γλώσσα.

Το μορφωτικό επίπεδο των περισσότερων είναι μέσου επιπέδου και συνδυαζόμενο με την ηλικία, τα υψηλά επίπεδα ανταγωνισμού στην αγορά εργασίας και κυρίως τις περιορισμένες ευκαιρίες εργασίας λόγω ύφεσης της ελληνικής οικονομίας, καθιστά δύσκολη την αναζήτηση μιας θέσης εργασίας με καλύτερες αποδοχές.

v. Εισόδημα

Στην υποκατηγορία αυτή συμπεριλαμβάνεται τόσο το εισόδημα του συνεντευξιαζόμενου, όσο και ο αριθμός των ατόμων που συμβάλλουν στα έξοδα του νοικοκυριού. Οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι το μηνιαίο τους εισόδημα κυμαίνεται από 320 ως 420 ευρώ, οι τρεις από τους δέκα είναι οι μόνοι που συμβάλλουν στα έξοδα του σπιτιού, ενώ οι άλλοι 7 έχουν και άλλο μέλος που συμβάλλει στα έξοδα του σπιτιού.

Από την επεξεργασία των ανωτέρω δεδομένων διαπιστώνεται ότι οι βιβλιογραφικές αναφορές και τα αποτελέσματα της έρευνας όσο αφορά τα γενικά κοινωνικά χαρακτηριστικά συγκλίνουν αναφορικά με τους παράγοντες αύξησης του κινδύνου της εργασιακής φτώχειας σχετικά με το φύλο, όπου οι γυναίκες συνήθως αμείβονται με χαμηλότερους μισθούς από τους άνδρες και με την εκπαίδευση όπου το μορφωτικό επίπεδο των περισσότερων που είναι μέσου ή ανώτερου επιπέδου καθιστά δύσκολη την αναζήτηση μιας θέσης εργασίας με καλύτερες αποδοχές. Στην έρευνα συμμετείχαν άτομα που απαντούν σε όλα τα είδη κοινωνικών χαρακτηριστικών που σχετίζονται με το φύλο, τη μόρφωση, την οικογενειακή κατάσταση και το εισόδημα. Ανεξάρτητα από τα κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων που συμμετείχαν στην έρευνα, μπορεί να καταδειχτεί από τα αποτελέσματα αυτής ότι το σύνολο των ατόμων του δείγματος δεν είναι ικανοποιημένο από το εισόδημά του.

B. Εργασιακή Κατάσταση

Η διερεύνηση της εργασιακής κατάστασης των συνεντευξιαζόμενων είναι απαραίτητη λόγω του ορισμού της εργασιακής φτώχειας που αναφέρεται σε άτομα τα οποία έχουν εργαστεί για τουλάχιστον έξι μήνες κατά την διάρκεια του έτους αλλά το εισόδημά τους δεν υπερβαίνει το 60% του συνολικού μέσου εθνικού εισοδήματος. Η θεματική αυτή περιλαμβάνει τρεις κατηγορίες, το επάγγελμα των συμμετεχόντων, το καθεστώς απασχόλησης, καθώς και την επαγγελματική τους ικανοποίηση. Κάθε κατηγορία παρουσιάζεται ξεχωριστά στη συνέχεια.

i. Επάγγελμα

Σε αυτή τη κατηγορία έχουν ομαδοποιηθεί οι απαντήσεις των συνεντευξιαζόμενων σε σχέση με το επάγγελμά τους, τα χρόνια που εργάζονται πάνω σε αυτό, καθώς και αν είναι ένα επάγγελμα που θα ήθελαν να συνεχίσουν να κάνουν.

Όλοι οι συμμετέχοντες δήλωσαν ότι εργάζονται ως ιδιωτικοί υπάλληλοι, εκ των οποίων οι δύο σε θέσεις εργασίας ανειδίκευτου υπαλλήλου (βοηθεί). Επιπροσθέτως, σε σχέση με τα χρόνια απασχόλησης των εργαζομένων έγινε μια διάκριση διαστημάτων εργασίας, ως εξής: από ένα ως πέντε χρόνια εργασίας, από έξι ως δεκαπέντε χρόνια εργασίας, και από δεκαπέντε χρόνια και πάνω.

ii. Καθεστώς Απασχόλησης

Το καθεστώς απασχόλησης των συνεντευξιαζόμενων είναι κυρίως η μερική απασχόληση στους επτά από τους δέκα, ένας απασχολείται με σύμβαση ορισμένου χρόνου εποχιακής απασχόλησης, ένας με σύμβαση ορισμένου χρόνου που ανανεώνεται κάθε χρόνο. Επιπροσθέτως, ο ένας βίωσε αλλαγή καθεστώτος και από σύμβαση αορίστου χρόνου τώρα κάνει σύμβαση κάθε χρόνο. Τέλος, οι 7 εργάζονται με μερική απασχόληση και οι 3 με πλήρες ωράριο, όλοι όμως αναφέρουν ότι το ωράριο τους δε τηρείται, «έχω ωράριο λάστιχο» και «έχω ωράριο ασανσέρ» μας έχουν αναφέρει χαρακτηριστικά. Τα ευρήματα αυτά έρχονται να συμφωνήσουν με την θέση της ΟΚΕ, η οποία υποστηρίζει ότι τα προγράμματα ορισμένου χρόνου εργασίας, καθώς και οι θέσεις μερικής απασχόλησης έρχονται να μειώσουν πλασματικά τα νούμερα της ανεργίας και της φτώχειας, ενώ στη πραγματικότητα τα κοινωνικά υποκείμενα διαβιούν σε μη αξιοπρεπείς συνθήκες, χωρίς να τηρούνται κεκτημένα εργασιακά δικαιώματα και χωρίς να έχουν άμεση έξοδο από αυτή τη κατάσταση.

iii. Ικανοποίηση

Αξίζει να σημειωθεί ότι κανένας από τους συμμετέχοντες δεν είναι ιδιαίτερα ικανοποιημένος από την εργασιακή του κατάσταση, κανείς δεν είναι ευχαριστημένος ή ικανοποιημένος από τον μισθό του και γενικά από τις οικονομικές του απολαβές και όλοι οι ερωτώμενοι είναι απογοητευμένοι και δυσαρεστημένοι από την οικονομική κατάσταση της χώρας μας και από το βιοτικό τους επίπεδο. Η δυσαρέσκεια σε σχέση με το ύψος του μισθού προέρχεται αφενός από τις μειώσεις που έχουν υποστεί οι μισθοί στην χώρα μας λόγω της δυσμενούς οικονομικής κατάστασης που πλήττει αλυσιδωτά όλους τους κλάδους της οικονομικής δραστηριότητας και αφετέρου με ζητήματα που συνδέονται με το βιοτικό επίπεδο. Για παράδειγμα ένας μας ανέφερε, «δε νομίζω ότι αυτό είναι εισόδημα για να ζήσει αξιοπρεπώς ένας νέος άνθρωπος με οικογένεια» και ένας άλλος, «Σε καμία περίπτωση. Απλά επιβιώνουμε. Δεν είμαι καθόλου ικανοποιημένος από το εισόδημά μου και την ποιότητα της ζωής μου». Μονάχα τρεις δήλωσαν ότι θεωρούν το επάγγελμά τους πως είναι μόνιμο, οι περισσότεροι το εκλαμβάνουν σαν προσωρινό, αλλά θα ήθελαν να συνεχίσουν κάπου αλλού με καλύτερες προδιαγραφές. Τέλος θα πρέπει να αναφερθεί

πως από τους δέκα συμμετέχοντες, μονάχα οι δύο δείχνουν μια σχετική αισιοδοξία, οι υπόλοιποι οκτώ είναι μάλλον απογοητευμένοι.

Γ. Το βίωμα της εργασιακής φτώχειας

Οι ερωτήσεις αυτής της ενότητας και των επόμενων ενοτήτων στόχευαν στην διερεύνηση και αποτύπωση των συναισθημάτων των ατόμων σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν λόγω των χαμηλών και ελλειμματικών αμοιβών. Η θεματική αυτή περιλαμβάνει δύο κατηγορίες, την επάρκεια των εσόδων των συμμετεχόντων, καθώς και τα προβλήματα που πιθανώς αντιμετωπίζουν. Κάθε κατηγορία παρουσιάζεται ξεχωριστά στη συνέχεια.

i. Επάρκεια εσόδων

Σε ότι αφορά την επάρκεια εσόδων και την κάλυψη των καθημερινών αναγκών, όλοι οι συμμετέχοντες συμφωνούν πως δεν επαρκεί το εισόδημά τους για την κάλυψη των αναγκών τους, ότι αντιμετωπίζουν σοβαρές δυσκολίες, ότι έχουν μειώσει τις ποσότητες και την ποικιλία των αγαθών και ότι ξοδεύουν μόνο τα πολύ απαραίτητα. Για παράδειγμα, κάποιος δήλωσε «δεν είμαι καθόλου ικανοποιημένος από το εισόδημά μου», «Τα καλύπτουμε με δυσκολία πάρα πολύ μεγάλη μεν αλλά τα καλύπτουμε, θα έλεγα με αιματηρή οικονομία», «κάνουμε μεγάλη οικονομία σε όλα, καλύπτουμε μόνο έξοδα πρώτης ανάγκης, παίρνουμε μόνο τα τελείως απαραίτητα».

Επιπλέον, στην ερώτηση σχετικά με τις δυνατότητες των νοικοκυριών για κάλυψη πάγιων εξόδων όπως ψώνια στο σούπερ μάρκετ ή πληρωμή λογαριασμών ηλεκτρικού και τηλεφώνου όλοι απάντησαν ότι οι αγορές τους έχουν μειωθεί πάρα πολύ και ότι η αποπληρωμή των λογαριασμών επειδή βαραίνει σημαντικά τα έξοδα του νοικοκυριού, είναι πολύ δύσκολη έως ανέφικτη.

Οι έξι στους δέκα αναφέρουν ότι αν εργάζονταν μόνο οι ίδιοι και δεν είχαν συμπληρωματική βοήθεια δε θα τα κατάφερναν.

ii. Προβλήματα λόγω χαμηλών εσόδων

Στη συνέχεια αναφορικά με πρόσθετα προβλήματα ή δυσκολίες που προκύπτουν λόγω του χαμηλού εισοδήματος οι απαντήσεις ήταν κοινότυπες και αφορούσαν στην αδυναμία κάλυψης αναγκών και προσφοράς υλικών αγαθών στην οικογένειά τους.

Σχεδόν το σύνολο των ατόμων αντιμετωπίζουν σημαντικό πρόβλημα όσον αφορά στην κάλυψη των εξόδων, ενώ τα προβλήματα μεγαλώνουν όταν υπάρχουν παιδιά που σπουδάζουν ή γονείς μεγαλύτερης ηλικίας που θέλουν βοήθεια.

Ένα άλλο θέμα που προκύπτει από την ανάλυση των απαντήσεων σχετίζεται με διάφορα επικοινωνιακά ή συναισθηματικά προβλήματα, εξαιτίας των περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων του νοικοκυριού. Για παράδειγμα, ένας από τους συνεντευξιαζόμενους δήλωσε: «Είμαι οργισμένος με αυτούς που μας κυβερνάνε, σε λίγο θα έχω και ψυχολογικά προβλήματα έτσι όπως πάει η κατάσταση» και ένας άλλος « από το οικονομικό ξεκινάνε πολλά προβλήματα, αν δεν υπάρχουν λεφτά ξεκινάνε οι τσακωμοί, έχεις νεύρα, δημιουργούνται προβλήματα».

Οι παραπάνω δηλώσεις ταυτίζονται με τις βιβλιογραφικές αναφορές που υποστηρίζουν ότι η εργασιακή φτώχεια μπορεί να προκύπτει από ατομικά και κοινωνικά ζητήματα, αλλά επεκτείνεται και επηρεάζει την συμπεριφορά και τις σχέσεις των ατόμων του νοικοκυριού. Τέλος, όταν οι εργαζόμενοι ερωτήθηκαν ποια πιστεύετε ότι είναι τα αίτια του χαμηλού εισοδήματός σας, όλοι ανέφεραν πως είναι η οικονομική κρίση.

Σε γενικές γραμμές οι συμμετέχοντες αναφέρονται σε προβλήματα που αφορούν όχι μόνο την οικονομικότητα, αλλά και την ποιότητα ζωής τους. Νιώθουν οργισμένοι, έχουν επιθετικότητα, είναι απαισιόδοξοι, αισθάνονται ματαιώση και δυσκολεύονται να βρουν ευχάριστα στοιχεία στη καθημερινότητα τους για να εστιάσουν σε αυτά. Όλοι θεωρούν πως κύριο αίτιο των προβλημάτων τους είναι η συνολικότερη οικονομική κρίση και οι συνέπειες αυτής που υπάρχουν στη χώρα.

Δ. Στρατηγικές αντιμετώπισης των προβλημάτων από την εργασιακή φτώχεια

Η θεματική αυτή περιλαμβάνει δύο κατηγορίες, την αντιμετώπιση της ανεπάρκειας των εσόδων των συμμετεχόντων, καθώς και το ενδεχόμενο να απασχοληθούν σε μια επιπλέον θέση εργασίας. Κάθε κατηγορία παρουσιάζεται ξεχωριστά στη συνέχεια.

i. Αντιμετώπιση ανεπάρκειας εσόδων

Στην ερώτηση που καταφεύγετε για βοήθεια ή στήριξη προκειμένου να αντιμετωπίσετε μια έκτακτη οικονομική ανάγκη όλοι οι συμμετέχοντες δήλωσαν πως αναζητούν βοήθεια από το ευρύτερο οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον τους, ώστε να μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στα μηνιαία έξοδα τους, ενδεικτικά μας ανέφεραν: « Στον αδερφό μου, 10 χρόνια μεγαλύτερος, δεν έχει δικά του παιδιά και βοηθά πολλές φορές και χωρίς να του το ζητήσουμε για το παιδί» και «Στους γονείς μου και καταφεύγω συχνά δυστυχώς».

Επιπλέον στην ερώτηση πως αντιμετωπίζουν τα προβλήματα και τις δυσκολίες που ανακύπτουν από την οικονομική δυσπραγία μας ανέφεραν πως αυτό γίνεται μέσω περικοπών κυρίως στην κατανάλωση αλλά και στην ψυχαγωγία, οι περισσότεροι μας ανέφεραν «έχουμε κόψει τα πάντα». Η συνεντευξιαζόμενη Κ. αναφέρει χαρακτηριστικά «αν δεν βοηθούσαν οι γονείς δε ξέρω πως θα τα κατάφερνα», ενώ ο συνεντευξιαζόμενος Τ. αναφέρει πως αναζητά «επιπλέον μεροκάματα», ώστε να καλύψει την ανεπάρκεια των εσόδων του. Μονάχα ένα άτομο ανέφερε ότι για να αντιμετωπίσει την ανεπάρκεια του εισοδήματος του αναζητά εναλλακτικές πηγές εσόδων, όπως η κρατική πρόνοια και συγκεκριμένα ανέφερε «ότι δικαιούμαι το διεκδικώ». Το εύρημα αυτό δε μπορεί παρά να προβληματίσει σε σχέση με τη πληροφόρηση των κοινωνικών υποκειμένων για τα δικαιώματά τους και τις ενεργές πολιτικές υπέρ της βελτίωσης του οικονομικού τους επιπέδου.

ii. Δεύτερη θέση εργασίας

Σχετικά με τους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων και των δυσκολιών λόγω του χαμηλού εισοδήματος, όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα απάντησαν ότι θα αντιμετώπιζαν αυτά τα προβλήματα βρίσκοντας δεύτερη δουλειά. Κάποιοι δήλωσαν ότι το περιεχόμενο αυτής της δουλειάς θα ήθελαν να σχετίζεται με το επάγγελμά τους λόγω εμπειρίας, αλλά οι περισσότεροι δήλωσαν ότι θα έκαναν οποιαδήποτε δεύτερη δουλειά, χωρίς να έχουν ιδιαίτερες απαιτήσεις αρκεί η αμοιβή να ήταν αξιόλογη, δηλαδή δεν έχουν ιδιαίτερη προτίμηση σε σχέση με το είδος της εργασιακής τους απασχόλησης, αρκεί να τους εξασφαλίσει ένα καλό εισόδημα. Ταυτόχρονα, οι περισσότεροι δηλώνουν έτοιμοι για

μια νέα εργασία που στην πλειοψηφία συμπίπτει με το άνοιγμα μιας ιδιόκτητης επιχείρησης «Αν μπορούσα θα άνοιγα ξανά την επιχείρηση μου». Οι επτά στους δέκα συμμετέχοντες εργάζονται ήδη σε δεύτερη θέση εργασίας, ως ανασφάλιστοι «ευτυχώς που υπάρχει και η μαύρη εργασία», μας ανέφεραν περίπου οι μισοί, όταν η απόλυτη πλειοψηφία δηλαδή και οι δέκα αναζητούν μια δεύτερη δουλειά. Εδώ δε βλέπουμε μονάχα την έκπτωση στις επαγγελματικές προοπτικές των συμμετεχόντων, ή την εξαθλίωση στην οποία βρίσκονται ώστε να αναζητούν δεύτερη εργασία, αλλά και την επιβεβαίωση του σκοτεινού αριθμού της παράνομης εργασίας, η οποία μακροπρόθεσμα πλήττει τόσο τους ίδιους, όσο και τον κρατικό μηχανισμό.

Οι ερωτήσεις αυτής της ενότητας έδειξαν ότι ενώ τα προβλήματα λόγω του χαμηλού εισοδήματος είναι πολλά οι ατομικές ενέργειες για την αντιμετώπιση τους ήταν μονοδιάστατες και μονόπλευρες. Για παράδειγμα ενώ όλοι οι συνεντευξιαζόμενοι δήλωσαν πως μια πιθανή λύση που θα τους εξασφάλιζε κάποια μέσα αντιμετώπισης του προβλήματος της εργασιακής φτώχειας είναι η εύρεση δεύτερης δουλειάς, φάνηκε να μην είναι ενεργητικοί προς αυτή την κατεύθυνση και να είναι περισσότερο αόριστοι και αν και μερικοί δουλεύουν και σε δεύτερη δουλειά το κάνουν μόνο για τα χρήματα και δεν ενδιαφέρονται για την ατομική τους εκπαίδευση, για την επιμόρφωση τους και για οποιαδήποτε αύξηση των προσόντων τους και των ικανοτήτων τους.

E. Αναπαραστάσεις σχετικά με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές αντιμετώπισης του προβλήματος

Η θεματική αυτή περιλαμβάνει τρεις κατηγορίες, τις κρατικές πολιτικές, την αποτελεσματικότητα των πολιτικών αυτών, καθώς και τις προτάσεις των συνεντευξιαζόμενων για μείωση της εργασιακής φτώχειας. Κάθε κατηγορία παρουσιάζεται ξεχωριστά στη συνέχεια.

i. Κρατικές πολιτικές

Στην ερώτηση αν γνωρίζετε ποιες πολιτικές υιοθετεί το κράτος για την αντιμετώπιση της εργασιακής φτώχειας όλοι οι συμμετέχοντες φάνηκαν να έχουν πολύ μικρή ενημέρωση σε σχέση με τις κρατικές πολιτικές αντιμετώπισης της εργασιακής φτώχειας, αναφέρουν ως πηγή ενημέρωσης τα ΜΜΕ και τον κοινωνικό τους περίγυρο. Αντιπροσωπευτική είναι η απάντηση του Π., ο οποίος αναφέρει ότι «Έχω ακούσει για κάποια επιδόματα που δίνονται από την τηλεόραση, λίγα πράγματα όμως γνωρίζω» Μονάχα τρεις γνώριζαν μερικές πολιτικές, όπως το επίδομα κοινωνικής αλληλεγγύης, και το επίδομα ενοικίου και σίτισης και μόνο μία είχε κάπως καλύτερη ενημέρωση για τις πολιτικές που υιοθετεί το κράτος.

ii. Αποτελεσματικότητα πολιτικών

Σε ότι αφορά την αποτελεσματικότητα των κρατικών πολιτικών, όλοι οι συμμετέχοντες θεωρούν πως η αποτελεσματικότητα των πολιτικών που ασκούνται είναι από ελάχιστη ως μηδαμινή, ορίζουν τις κρατικές πολιτικές και τις πολιτικές της τοπικής αυτοδιοίκησης για την αντιμετώπιση της εργασιακής φτώχειας αναποτελεσματικές και ανεπαρκείς και εμφανίστηκαν ιδιαίτερα δυσαρεστημένοι και απογοητευμένοι από την μέχρι τώρα κρατική διαχείριση των εργασιακών και οικονομικών θεμάτων. Κανένας από τους δέκα δεν θεωρεί ότι οι πολιτικές προστασίας των εργαζόμενων από την φτώχεια έχουν ωφελήσει τους ίδιους και τις οικογένειές τους, αντίθετα θεωρούν πως είναι άδικες και ανύπαρκτες. Ορισμένες χαρακτηριστικές εκφράσεις των ερωτηθέντων είναι: «φταίνε οι πολιτικοί, τους ψηφίζουμε για να δίνουν λύσεις και αυτοί μας οδήγησαν εδώ», «είναι αναποτελεσματικές δεν βοηθούν σχεδόν καθόλου. Τα ποσά που δίνονται είναι πολύ μικρά και σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να βοηθήσουν στην κάλυψη των πολλών αναγκών των ατόμων που τα λαμβάνουν», «Παρηγοριά στον άρρωστο. Είναι τόσες πολλές οι υποχρεώσεις που δεν μπορούν να τις καλύψουν επαρκώς», «οι κρατικές πολιτικές είναι ανύπαρκτες. Εγώ απευθύνθηκα στο δήμο, τους είπα για την κατάστασή μου και μου απάντησαν ότι τα κονδύλια είναι πολύ λίγα και ότι θα τρέξει ένα πρόγραμμα σε 6 μήνες από τώρα», «Σταγόνα στον ωκεανό. Χαϊδεύουν αυτιά», «Υπάρχουν και τέτοιες;».

iii. Προτάσεις για μείωση εργασιακής φτώχειας

Τέλος οι πολιτικές και οι προτάσεις που προτείνονται από τους ερωτώμενους για το τι θα μπορούσε ή για το τι θα έπρεπε να κάνει η πολιτεία για να μειώσει αποτελεσματικά την εργασιακή φτώχεια είναι: να δοθούν περισσότερα επιδόματα με κοινωνικά κριτήρια, να αυξηθούν οι συνθήκες για την δημιουργία νέων θέσεων εργασίας και να αυξηθεί ο κατώτερος μισθός. Πιο συγκεκριμένα προτείνετε από τους ερωτώμενους πως η Πολιτεία θα πρέπει: «Να υιοθετήσει οικονομικά προγράμματα ενίσχυσης των αδύναμων οικονομικά εργασιακών ομάδων και να αυξήσει τον κατώτερο μισθό», «Να συμπληρώσει τα ασθενή εισοδήματα, κυρίως σε αυτούς που έχουν παιδιά και να αυξήσει τον κατώτερο μισθό. Να βοηθήσει αυτούς που έχουν πραγματική ανάγκη και όχι να τα τρώνε οι δικοί τους» και «Να είναι πιο αποτελεσματική, να δώσει επιδόματα με κοινωνικά κριτήρια, να δημιουργήσει νέες θέσεις εργασίας, να αυξήσει τον κατώτερο μισθό και όχι να τον μειώσει όπως έκανε πρόσφατα».

ΣΤ. Αναπαραστάσεις για το μέλλον

Στον τελευταίο κύκλο ερωτήσεων που αφορά αναπαραστάσεις για το μέλλον, οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν για το αν αισθάνονται ανασφάλεια για το εργασιακό τους μέλλον και για το πόσο αισιόδοξοί είναι για την γενικότερη οικονομική και κοινωνική κατάσταση. Έχουμε δύο κατηγορίες και η κάθε κατηγορία παρουσιάζεται ξεχωριστά στη συνέχεια.

i. Ασφάλεια για το Μέλλον

Οι αναπαραστάσεις για το μέλλον είναι πλέον απαισιόδοξες, όλοι απάντησαν πως αισθάνονται ανασφάλεια λόγω της οικονομικής κρίσης, «δεν βλέπω φως στο τούνελ» και «σκούρα τα πράγματα» μας αναφέρουν συγκεκριμένα. Οι συμμετέχοντες νιώθουν ανασφάλεια και θεωρούν ότι η κατάσταση τους θα επιδεινωθεί και άλλο, ενώ δε βλέπουν σύντομα η Ελλάδα να βγαίνει από το οικονομικό και κοινωνικό αδιέξοδο στο οποίο έχει περιέλθει, και τέλος κάποιοι προσβλέπουν ως μια έξοδο διαφυγής την μετανάστευση στο εξωτερικό, «μακάρι να μπορούσα να φύγω στο εξωτερικό», μας ανέφερε ένας.

ii. Θετική ή αρνητική εξέλιξη κατάστασης

Σε σχέση με το εργασιακό μέλλον οι οκτώ στους δέκα έχουν αρνητική στάση, νιώθουν μεγάλη ανασφάλεια και προβλέπουν επιδείνωση της κατάστασης, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «Όπως είναι τα πράγματα, δε βλέπω να βγαίνουμε σύντομα από το αδιέξοδο. Προς το χειρότερο μάλλον πηγαίνουμε παρά τα τόσα μέτρα που έχουν παρθεί», «Μάλλον όλο και χειρότερα πάμε. Τσάμπα οι θυσίες», «Σκούρα τα πράγματα. Νομίζω θα είμαστε δεμένοι χειροπόδαρα για πολλά χρόνια ακόμα». Όλα αυτά τα ανωτέρω μάλλον σχετίζονται με τα συναισθήματα απογοήτευσης και ανασφάλειας που πλανώνται στο μεγαλύτερο μέρος της ελληνικής κοινωνίας. Όμως, δεδομένης της δυσμενούς κατάστασης της ελληνικής οικονομίας και του ελλείμματος που παρουσιάζουν οι κρατικές πολιτικές για την απασχόληση και την αγορά εργασίας, οι εργαζόμενοι ίσως θα έπρεπε να είναι περισσότερο αποφασιστικοί, ευέλικτοι και ανοιχτοί σε νέες προκλήσεις που φέρνει το μέλλον.

Συμπεράσματα – Προτάσεις

Η παρουσίαση και η κριτική αποτίμηση των συμπερασμάτων της ερευνητικής διαδικασίας αποτελεί την τελευταία και ίσως την κυριότερη διαδικασία της εργασίας. Προς το παρόν, δεν υπάρχουν ακόμη αξιόπιστα δεδομένα για την αξιολόγηση των επιπτώσεων της κρίσης στον αριθμό των φτωχών εργαζόμενων και οι πιθανές επιπτώσεις εξακολουθούν να είναι ασαφείς. Ωστόσο, υπάρχει γενική αίσθηση ότι οι φτωχοί εργαζόμενοι έχουν πληγεί ιδιαίτερα από την τρέχουσα ύφεση. Πρώτον, η αύξηση της ανεργίας επηρέασε περισσότερο τους εργαζόμενους με χαμηλή ειδίκευση και τους προσωρινούς εργαζόμενους. Δεύτερον, οι φτωχοί εργαζόμενοι ενδέχεται επίσης να πλήττονται περισσότερο από τις περικοπές των μισθών ή και τη μείωση του ωραρίου εργασίας που έχει συμβεί στην χώρα μας. Στις περισσότερες περιπτώσεις, έχουν καταβληθεί γενικότερες προσπάθειες για την καταπολέμηση της κρίσης και οι περικοπές στους κρατικούς προϋπολογισμούς ενδέχεται να έχουν ακόμη αρνητικό αντίκτυπο στους φτωχούς εργαζόμενους.

Τελικά, η εργασιακή φτώχεια αποτελεί για την Ελλάδα ένα πολύ σημαντικό πρόβλημα ένεκα της υπάρχουσας οικονομικής κρίσης. Τα αποτελέσματα αυτής συνδέονται τόσο με

ποιοτικές όσο και με ποσοτικές προεκτάσεις όπως καταδείχτηκε και από την έρευνα που έλαβε χώρα. Σε μια τέτοια βάση, η υιοθέτηση πολιτικών αντιμετώπισης του προβλήματος αποτελεί παράγοντα μείζονος σημασίας μιας και τα ήδη ληφθέντα μέτρα κρίνονται ανεπαρκή και μη αποτελεσματικά. Η δημιουργία ενός πιο ευέλικτου και αξιοκρατικού πλαισίου απασχόλησης που θα οδηγήσει σε αύξηση της παραγωγικότητας, με ταυτόχρονη την προσέλκυση επενδύσεων, θα βοηθήσει σθεναρά προς την κατεύθυνση της αντιμετώπισης της εργασιακής φτώχειας, μέσα σε ένα περιβάλλον όπου η δυνατότητα για παροχή αποσπασματικών κοινωνικών επιδομάτων είναι ισχνή λόγω της εμφανούς έλλειψης διαθέσιμων οικονομικών πόρων. Για την καταπολέμηση της εργασιακής φτώχειας δεν φτάνουν διαρθρωτικές αλλαγές, ένα νέο παραγωγικό μοντέλο, ή μια εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Αυτά είναι απαραίτητα στοιχεία μιας μεσοπρόθεσμης πολιτικής για την καταπολέμηση της γενικότερης οικονομικής δυσπραγίας, της ανεργίας και για την ανάπτυξη και την παραγωγή πλούτου, αλλά εν τω μεταξύ οι άνθρωποι που βρίσκονται ήδη κάτω από το όριο της φτώχειας χρειάζονται στήριξη, άμεσα. Πολλοί συμφωνούν πως υπάρχει μόνο ένας αποτελεσματικός τρόπος να βοηθηθούν εγκαίρως: Να εισπράξουν με ένα δίκαιο τρόπο τα χρήματα που τους λείπουν και ένας δίκαιος τρόπος είναι η αύξηση του κατώτερου μισθού σε αξιοπρεπή επίπεδα. Για πολλά χρόνια οι δαπάνες για την κοινωνική πρόνοια στην Ελλάδα βρίσκονταν σε επίπεδα παρόμοια της υπόλοιπης Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ωστόσο, σήμερα αυτές οι δαπάνες δεν εξασφάλιζαν ικανοποιητικά επίπεδα προστασίας για τους αδύναμους. Υπήρχαν σημαντικά κενά, τα οποία μετά και την έναρξη της οικονομικής κρίσης έγιναν μεγαλύτερα. Η αλήθεια είναι ότι η καταπολέμηση της εργασιακής φτώχειας μάλλον ποτέ δεν ήταν πραγματική προτεραιότητα της ελληνικής πολιτείας.

Τα μέτρα που προτείνονται για την αντιμετώπιση του φαινομένου της εργασιακής φτώχειας είναι τα εξής:

- α) αύξηση του κατώτατου μισθού,
- β) απασχόληση ευέλικτη και αξιοκρατική, πολιτικές απασχόλησης αποτελεσματικές και ενεργητικές με γνώμονα τον άνθρωπο την επένδυση στη γνώση και την αύξηση της κοινωνικής προστασίας,
- γ) διαρθρωτικές αλλαγές του κράτους, άρση γραφειοκρατίας, απλούστευση διαδικασιών, να ξεπεραστούν οι χρόνιες στρεβλώσεις της ελληνικής αγοράς εργασίας,

δ) προστασία των ατόμων που βρίσκονται σε καθεστώς εργασιακής φτώχειας με στοχευόμενες παρεμβάσεις, η δαπάνη να πηγαίνει στους πραγματικά φτωχούς εργαζόμενους,

ε) βελτίωση εκπαίδευσης, αλλαγή νοοτροπίας, εκπαίδευση δια βίου μάθηση,

ζ) επιδότηση θέσεων εργασίας και

η) εφαρμογή του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος σε όλη την επικράτεια σαν ύστατο δίκτυο κοινωνικής προστασίας για όλους.

Επίλογος

Η εργασιακή φτώχεια ως αντικείμενο μελέτης και έρευνας δεν έχει απασχολήσει την ακαδημαϊκή κοινότητα όσο θα έπρεπε και μόνο τώρα τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της μεγάλης αύξησης του ποσοστού των φτωχών εργαζόμενων γίνεται μια μικρή προσπάθεια από ορισμένους επιστήμονες να αναδεχτεί το φαινόμενο της εργασιακής φτώχειας σε όσο το δυνατόν περισσότερο κόσμο.

Αυτή η εργασία είχε ως στόχο την παρουσίαση της βιβλιογραφίας αναφορικά με το φαινόμενο της εργασιακής φτώχειας και την πιλοτική διερεύνηση του φαινομένου εμπειρικά, προκειμένου να καταγραφούν οι απόψεις και οι αναπαραστάσεις των ιδίων των ατόμων που βιώνουν την εργασιακή φτώχεια και τις επιπτώσεις της σε καθημερινή βάση.

Ακόμη και αν ο δύσκολος στόχος της εργασίας επιτεύχθηκε, η εργασιακή φτώχεια παραμένει και αποτελεί ένα διαρκώς αυξανόμενο φαινόμενο, στις σημερινές πολυπολιτισμικές και πολυσύνθετες κοινωνίες μας και ιδιαίτερα αποτελεί ένα πολύπλοκο πρόβλημα που αφορά ολοένα και μεγαλύτερο ποσοστό του ελληνικού πληθυσμού. Ας σκεφτούμε θετικά και ας ελπίσουμε πως η οικονομική κατάσταση της χώρας μας θα βελτιωθεί και πως ο αποτελεσματικός διάλογος ανάμεσα στους ενδιαφερόμενους και στους εμπλεκόμενους θα οδηγήσει σε δραστική συρρίκνωση του φαινομένου της εργασιακής φτώχειας.

BIBΛIOΓPAΦIA

Βαγιάνος, Δ., Βέπτας, Ν & Μεγήρ, Κ., (2010). *Η οικονομική κρίση στην Ελλάδα: Μεταρρυθμίσεις και ευκαιρίες σε μια κρίσιμη συγκυρία*, Αθήνα

bankingnews.gr. Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 29/1/2017

Ψαλιδόπουλος, Μ., (2016). Οικονομική Θεωρία και Οικονομική πολιτική: Σχετικά με αναπτυξιακά μοντέλα, και την εμβέλεια τους, στην Ελλάδα. Στο *Αναπτυξιακά Μοντέλα στην Ελλάδα* (σσ. 11-29). Αθήνα Μεταμεσονύκτιες

Chomsky, N., (2011). *Πώς λειτουργεί ο κόσμος;*, Αθήνα Εκδόσεις Κέρδος

Δεδουσόπουλος Α., (2000). Η κρίση στην αγορά εργασίας, Αθήνα, Εκδόσεις: Τυπωθήτω-Δάρδανος

Δ Ε Λ Τ Ι Ο Τ Υ Π Ο Υ Κίνδυνος φτώχειας ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΩΝ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΤΩΝ ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΩΝ 2015 (Περίοδος αναφοράς εισοδήματος 2014) ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΡΧΗ Δημοσίευση Πειραιάς, 23 / 6 / 2016

Έρευνα ΓΣΕΒΕΕ: Στοιχεία-σοκ για τη φτωχοποίηση της μεσαίας τάξης στην Ελλάδα |iefimerida.gr <http://www.iefimerida.gr/news/315011/ereyna-gsevee-stoiheia-sok-gia-ti-ftohopoiisi-tis-mesaias-taxis-stin-ellada#ixzz4XXxCW89m>, Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 29/12/2016

Erol, M., Atrak, S., Atmaca, M., & Ozturk, S., (2011). Management measures to be taken for the enterprises in difficulty during times of global crisis: An empirical study, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 24: 16 – 32

Eurofound, (2010). Διαθέσιμο στο: <http://www.Eurofound.gr>

Eurofound, (2015). Διαθέσιμο στο: <http://www.Eurofound.gr>

Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τη Βελτίωση τω Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας
Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 29/12/2016

Eurostat, (2014). Διαθέσιμο στο: <https://www.ec.europa.eu/eurostat>, Ημερομηνία
τελευταίας ανάκτησης: 23/1/2017

Eurostat, (2017). Διαθέσιμο στο: <https://www.ec.europa.eu/eurostat>, Ημερομηνία
τελευταίας ανάκτησης: 24/1/2017

Φερώνας, Α., (2004). Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός σε Ευρώπη και Ελλάδα.
Έννοιες ,αντιλήψεις ,πολιτικές, Αθήνα, Εκδόσεις Σάκκουλα

Φερώνας, Α., (2013). Ο Εξευρωπαϊσμός της κοινωνικής πολιτικής ,Αθήνα, Εκδόσεις
Διόνικος

Γαβρόγλου, Σ., (2009). Σημειώσεις στην οικονομική κρίση

Γιαννίτσης, Τ., Ζωγραφάκης Σ., (2016). Ανισότητες φτώχεια οικονομικές
ανατροπές στα χρόνια της κρίσης, Αθήνα, Εκδόσεις Πόλις

Gordon, R., (2016). *The Rise and Fall of American Growth*, Princeton University
Press, New Jersey

HELLENICNEXUSMAG.COM, (2016). Διαθέσιμο στο: www.hellenicnexusmag.com,
Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 21/04/2017

iefimerida.gr [http://www.iefimerida.gr/news/279635/neoptohoi-hiliades-ellines-
ergazomenoi-amoiwes-100-eyro-ton-mina-meikta#ixzz4XXzuP0yS](http://www.iefimerida.gr/news/279635/neoptohoi-hiliades-ellines-ergazomenoi-amoiwes-100-eyro-ton-mina-meikta#ixzz4XXzuP0yS):
Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 24/2/2017

Ινστιτούτο Οικονομικών Ερευνών Μονάχου IFO, (2016). Διαθέσιμο στο:
<http://www.cesifo-group.de>, Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 20/12/2016

Ιωακείμης, Π., (2016). *Κρίση, Ελλάδα, Ευρώπη και Αριστερά*, Αθήνα Εκδόσεις Παπαζήση

Καράγιωργας, Σ., Γεωργακόπουλος, Θ., Καραντίνος, Δ., Λοϊζίδης, Γ., Μπούζας, Ν., Υφαντόπουλος, Γ., & Χρυσάκης, Μ. (1999). *Διαστάσεις της Φτώχειας στην Ελλάδα* (Τόμ. 1). Αθήνα

Καράγιωργας, Σ., Γεωργακόπουλος, Θ., Καραντίνος, Δ., Λοϊζίδης, Γ., Μπούζας, Ν., Υφαντόπουλος, Γ., & Χρυσάκης, Μ. (1999). *Διαστάσεις της Φτώχειας στην Ελλάδα* (Τόμ. 2). Αθήνα

Κετζετσοπούλου, Μ., (2005). *Φτώχεια, αποκλεισμός και κοινωνικές ανισότητες*, Πρακτικά Συνεδρίου, ΕΚΚΕ, Λαύριο

Kothari, C. R., (2004). *Research Methodology: Methods and Techniques*, Ltd Publishers

Κούγιας, Κ., (2016). *Πολιτικές Απασχόλησης σε Κρίση Μαθήματα από Δανία, Γερμανία και Ελλάδα*. Αθήνα Gutenberg

Κουζής, Γ., (2001). Εργασιακές σχέσεις και ευρωπαϊκή ενοποίηση: Ευελιξία και απορρύθμιση ή αναβάθμιση της εργασίας; Μελέτες ΙΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, αρ. 14, Αθήνα

Κουζής, Γ., (2007). Τα χαρακτηριστικά του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος: Συγκλίσεις και αποκλίσεις από τον ευρωπαϊκό χώρο, Αθήνα, Gutenberg

Κουζής, Γ., (2008). Ευελιξία και ασφάλεια(flexicurity):Μια κριτική προσέγγιση, Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη, Άνοιξη 2008,Τομ. 3, Τευχ.1

Κουζής, Γ., (2010). Η πορεία της νεοφιλελεύθερης απορρύθμισης της εργασίας και το άλλοθι της κρίσης από το συλλογικό τόμο «Ο χάρτης της κρίσης: Το τέλος της αυταπάτης», Αθήνα, Τόπος

Κουφάρης, Γ., (2010). Η παγκόσμια οικονομική κρίση και οι χρηματιστηριακές αγορές, *Περιοδικό Χρήμα*, Ιανουάριος – Φεβρουάριος, Αθήνα

Κυριαζή, Ν., (2011). Η κοινωνιολογική έρευνα, κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών, Αθήνα, εκδόσεις Πεδίο

Λαμπίρη-Δημάκη, Παπαχρίστου, (2004). Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός σε Ευρώπη και Ελλάδα: έννοιες, αντιλήψεις, πολιτικές. Αθήνα, Σάκκουλα

Levitas, R., (2006). 'The concept and measurement of social exclusion' in Pantazis, C., Gordon, D. and Levitas, R. *Poverty and Social Exclusion in Britain*, Bristol, Policy Press

Levitas, R., Pantazis, C., Fahmy, E., Gordon, D., Lloyd, E. and Patsios, D. (2007). *The Multi-dimensional Analysis of Social Exclusion*, London, Department for Communities and Local Government (DCLG)

Λυδάκη, Α., (2001). Ποιοτικές μέθοδοι της κοινωνικής έρευνας, Αθήνα, εκδόσεις Καστανιώτη

Ματσαγγάνης, Μ., (2011). *Κοινωνική πολιτική σε δύσκολους καιρούς*, Αθήνα: Εκδόσεις Κριτική

Matsaganis, M., (2011). The welfare and the crisis: The case of Greece, *Journal of European Social Policy*, 21: 501-512

Μητράκος, Θ., (2016). Ανισότητα και φτώχεια, Σημειώσεις

Muller et. al., (1996). Psychological impacts of long - term unemployment, sex differences and activity: a case study analysis, *Journal of applied Social Behavior*, 3(1): 30 - 43

ΝΕ/ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ (2008-2012). Οι εργασιακές σχέσεις στην Ευρώπη και στην Ελλάδα: Ετήσιες Εκθέσεις, Αθήνα

OECD, (2009a). In-work poverty. What can governments do? OECD Observer: Policy Brief. September, 1-8

OPEC, (2016). Διαθέσιμο στο: <http://www.opec.org>, Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 21/12/2016

Οικονόμου, Χ., & Φερώνας, Α., (2006). *Οι Εκτός των Τειχών Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στις Σύγχρονες Κοινωνίες*. Αθήνα Διόνικος

Παναγιώτα, Μ., (2013). *Το Δόγμα της Φτώχειας*. ΑΛΔΕ

Παπαϊωάννου, Σκεύος, (1987). *Η κοινωνική κατάσταση και η συνείδηση των νέων, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, ΕΚΚΕ, Αθήνα

Πετμετζίδου, Μ., & Παπαθεοδώρου, Χ., (2004). *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα Εκδόσεις Εξάντας

Ρομπόλης, Σ., (n.d.). *Οικονομική Κρίση και Κοινωνικό Κράτος*, Επίκεντρο

Ρυλμόν, Π. Λ., (2011). *Διανοητική εργασία, κοινωνικά κινήματα και έξοδος από την κρίση*, Αθήνα Τόπος.

Sev.org.gr. Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 21/12/2016

Σφακιανάκης, Μ. Κ., (1998). *Διοικητική Κρίσεων*, Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα

Τράπεζα της Ελλάδος, (2016). *Ετήσια έκθεση για την ελληνική οικονομία*, Αθήνα

Τσουλφίδης, Ε., (2005). *Ιστορία οικονομικής θεωρίας και πολιτικής*, Εκδόσεις Πανεπιστημίου Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη

Turner, R., (1995). *Economic Context and the Health Effects of Unemployment*, *Journal of Health and Social*, 7(2)

Υπουργείο Οικονομικών, (2016). Διαθέσιμο στο: <http://www.minfin.gr>, Ημερομηνία τελευταίας ανάκτησης: 20/12/2016

Υφαντόπουλος, Γ.Ν., Μπαλούρδος, Δ., Νικολόπουλος, Κ.Β., (2009). *Οικονομικές και Κοινωνικές Διαστάσεις του Κράτους Πρόνοιας*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Ο οδηγός της συνέντευξης θα αποτελείται από έξι θεματικές ενότητες όπως φαίνεται ακολούθως.

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

A. Γενικά κοινωνικά χαρακτηριστικά

1. Ονοματεπώνυμο
2. Ηλικία
3. Φύλο
4. Οικογενειακή κατάσταση: Άγαμος ή έγγαμος
5. Υπάρχουν στην οικογένειά σας προστατευόμενα μέλη; (πχ παιδιά ηλικιωμένοι κλπ.)
6. Τόπος κατοικίας
  - 6.1. Ζείτε μόνος σας ή με την οικογένειά σας;
  - 6.2. Πόσα μέλη της οικογένειας εργάζονται και συνεισφέρουν στα έσοδα του νοικοκυριού;
7. Ποιο είναι το εκπαιδευτικό μορφωτικό σας επίπεδο; (Πρωτοβάθμια, Δευτεροβάθμια, Τριτοβάθμια κλπ.)
8. Γνωρίζετε κάποια ξένη γλώσσα;
9. Εισόδημα
  - 9.1. Μηνιαίο
  - 9.2. Ετήσιο

B. Εργασιακή Κατάσταση

10. Ποιο είναι το επάγγελμά σας;
11. Πόσο καιρό εργάζεστε στο συγκεκριμένο επάγγελμα;
12. Ποιο είναι το καθεστώς απασχόλησής σας; (σύμβαση αορίστου ή ορισμένου χρόνου)
13. Πόσες ώρες εργάζεστε ημερησίως; Έχετε σταθερό ή μεταβαλλόμενο ωράριο απασχόλησης;
14. Το συγκεκριμένο επάγγελμα το αντιμετωπίζετε ως προσωρινό ή ως μόνιμο;
15. Πόσο ικανοποιημένος αισθάνεστε από τη δουλειά σας;
16. Πόσο ικανοποιημένος είστε από το ύψος του εισοδήματός σας;

Γ. Το βίωμα της εργασιακής φτώχειας

19. Το ύψος των εσόδων σας επαρκεί ώστε να διασφαλίσετε ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης για εσάς ή και την οικογένειά σας;
20. Πόσο εύκολα καλύπτετε πάγια έξοδα (πχ. πληρωμή λογαριασμών;)
21. Υπάρχουν άλλα προβλήματα που αντιμετωπίζετε λόγω του χαμηλού εισοδήματός σας και ποια είναι αυτά;
22. Ποια πιστεύετε ότι είναι τα αίτια του χαμηλού εισοδήματός σας (πχ. μορφωτικό επίπεδο, ηλικία, είδος απασχόλησης, η οικονομική κρίση;)

Δ. Στρατηγικές αντιμετώπισης των προβλημάτων από την εργασιακή φτώχεια

23. Ποιες ενέργειες κάνετε προκειμένου να ανταπεξέλθετε για να αντιμετωπίσετε τα προβλήματα και τις δυσκολίες που προκύπτουν λόγω του χαμηλού εισοδήματος;
24. Που καταφεύγετε για βοήθεια ή στήριξη προκειμένου να αντιμετωπίσετε μια έκτακτη οικονομική ανάγκη;
25. Θα αναζητούσατε μια νέα ή δεύτερη θέση απασχόλησης προκειμένου να βελτιώσετε το βιοτικό σας επίπεδο;
26. Τι είδους δουλειά θα επιθυμούσατε να είναι αυτή;

Ε. Αναπαραστάσεις σχετικά με τις εφαρμοζόμενες πολιτικές αντιμετώπισης του προβλήματος

27. Γνωρίζετε τις πολιτικές που υιοθετεί το κράτος για την αντιμετώπιση της εργασιακής φτώχειας;
28. Πόσο αποτελεσματικές θεωρείτε ότι είναι οι κρατικές πολιτικές για την αντιμετώπιση της εργασιακής φτώχειας;
29. Πόσο αποτελεσματικές θεωρείτε ότι είναι οι πολιτικές της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την αντιμετώπιση της εργασιακής φτώχειας;
30. Τι θα μπορούσε ή θα έπρεπε να κάνει, κατά τη γνώμη σας, η Πολιτεία για να μειώσει αποτελεσματικά την εργασιακή φτώχεια;

ΣΤ. Αναπαραστάσεις για το μέλλον

30. Πόσο ασφαλής αισθάνεστε για το εργασιακό σας μέλλον;

31. Στο μέλλον αναμένετε βελτίωση ή περαιτέρω επιδείνωση της κατάστασης σε προσωπικό επίπεδο;

32. Πόσο αισιόδοξος είστε για την γενικότερη οικονομική και κοινωνική κατάσταση στο μέλλον;